

Anders Graver Knudsen og Birgit Røe Mathisen

Høy trivsel – usikre kår

Frilansundersøkelsen 2019



FRITT ORD

Rapport til Fritt Ords konferanse om frilansernes arbeidsvilkår, september 2019

Innhold

1. Innledning.....	4
1.1 Hva er en frilanser?	6
2.0 Litteraturgjennomgang.....	8
2.1. Det nye arbeidslivet.....	8
2.2.Mellom frihet og utrygghet.....	10
2.3. Utdanning og profesjonelle nettverk	11
2.4. Etikk	11
2.5. Arbeidsforhold og demokrati	12
3.0 Metode: Framgangsmåte og datagrunnlag.....	14
3.1. Utvalg.....	15
3.2. Noen metodiske utfordringer.....	17
3.3. Rapportens oppbygning	19
4.0 Demografi	20
4.3. Alder	22
4.4 Bosted.....	24
4.5. Oppsummering: Høyt utdannet	24
5.0 Organisering av arbeidet	26
5.1. Arbeidstid i flyt	27
5.2. Hjemmekontor og mange oppdragsgivere.....	30
5.4. Markedsføring og egenpromotering.....	35
5.5. Oppsummering.....	36
6.0 Frilansøkonomien.....	37
6.1. Lav lønn	37
6.2. Honorar, kontrakt og forhandlinger	40
6.3. Stipend er avgjørende for inntekta	42
6.4. Forsikringer og inntektsbuffer.....	43
6.5. Oppsummering: Lav inntjening og svakt sikkerhetsnett.....	44
7.0 Trivsel og motivasjon.....	46
7.1 Frivillige og ufrivillige frilansere.....	46
7.2. Faglig frihet og faglige muligheter er viktigste drivkraft	47
7.3. Trives som frilansere	48
7.4. Trivsel og økonomi	49
7.5. Trivsel og antall år som frilanser	50
7.6. Stabil trivsel	51
7.7 Forholdet til oppdragsgivere	52

7.8 Ønsket om å være fast ansatt	54
7.9. Vurderer å forlate bransjen.....	56
7.10. Oppsummering: Høy faglig trivsel og usikre på framtida.....	57
8.0 Frilansere og etiske grensedragninger	58
8.1. Etiske dilemmaer	59
8.2. Dobbeltrøller, kommunikasjon og informasjon	62
9.0 Helse	64
9.1. Relativt god helse	64
9.2. Arbeidsrelatert sykefravær.....	67
9.3. Jobber selv om man er syk	68
9.4. Føler seg helt ok	69
9.5. Konklusjon: Dårligere helse enn journalister generelt.....	69
10.0 Sluttetiskusjon: Høy trivsel – men dårlige kår.....	71
Litteraturliste:.....	76

Om prosjektet

Sammen med NJ Frilans, Pressefotografenes Klubb og Norsk Kritikerlag har Fritt Ord tatt initiativ til en undersøkelse som kartlegger utfordringene frilansere og midlertidige i mediebransjen står overfor. Gjennom en kvantitativ spørreundersøkelse har medieforskerne Birgit Røe Mathisen ved Nord universitet og Anders Graver Knudsen ved OsloMet undersøkt lønn og honorarutvikling, forhold til oppdragsgiver og andre arbeidsforhold knyttet til frilansrollen. Spørsmål om etiske dilemma som kan oppstå i jobben er også inkludert.

Forfatterne av rapporten ønsker å takke Fritt Ord og Tonje Olsrud for initiativet, finansiering av arbeidet samt god støtte underveis. Takk til rådgiver i Norsk Journalistlag Trond Idås for alle innspill, praktisk hjelp med medlemslister og kritisk lesning av rapporten. Takk for konstruktive planleggingsmøter og gode innspill til spørsmål fra NJ Frilans, Pressefotografenes Klubb og Norsk Kritikerlag. Takk for testing av spørreundersøkelsen til Karianne Sjørgård Olsen og Lillian Bikset. Til slutt en stor takk til alle respondentene som tok seg tid til å svare på undersøkelsen. Eventuelle feil og mangler står forfatterne selv for.

1. Innledning

Medievirkeligheten endres og utviklingene skjer raskt. Nedskjæringer og nedbemanninger i mediebransjen gir færre muligheter til fast ansettelse for journalister, og andelen atypiske arbeidere og frilansere i mediebransjen øker verden over (Örnebring, 2009; Deuze, 2008). Å være frilanser blir beskrevet som å være i et evig og motsetningsfylt spenn mellom frihet og sårbarhet, mellom faglig autonomi på den ene siden og utrygghet og usikkerhet på den andre. Flere studier, både norske og internasjonale viser at jobbtilfredsheten blant frilansere er høy. Samtidig dokumenterer de samme studiene utfordrende arbeidsvilkår for journalister uten fast tilsetning (Mathisen, 2019, 2016; Edström & Ladendorf, 2012; Massey & Elmore, 2011; Das, 2007).

Også journalistisk innhold gir oss et innblikk i hvordan frilanstilværelsen oppleves. Våren 2019 publiserte fagbladet *Journalisten* en serie under vignetten *Fokus Frilans*, der redaksjonen belyste frilansernes vilkår ett år etter at Norsk Journalistlag innførte nye, veiledende frilanssatser. Her møtte vi blant annet frilansere som mener de ikke har reell forhandlingsrett, og som har opplevd å miste oppdragsgivere når de har prøvd å forhandle fram høyere honorar.¹ Samtidig er mange redaksjoner avhengige av frilansere for å få det til å gå rundt.² *Journalisten* kunne også fortelle at mange føler seg presset til å undertegne kontrakter som oppdragsgiverne dikterer.³

Med andre ord: reportasjeserien beskriver utfordrende arbeidsforhold. Og det er i seg selv ikke noe nytt. Også sommeren 2014 belyste *Journalisten* frilanseres arbeidsvilkår. Her beskrev redaksjonen «sosial dumping» av særlig unge frilansere, og de intervjuet erfarne frilansere som fortalte at de tjente mindre i kroner og øre enn tjue år tidligere, samtidig som de jobbet mer.⁴ Den svenske fotojournalisten Donald Boström mener journalister og fotografer uten fast jobb er en underbetalt gruppe i samfunnet, med en usikker og utrygg tilværelse.⁵

¹ <https://journalisten.no/fokus-frilans-frilansfotografer-frilansjournalist/de-som-ikke-stiller-krav-far-fortsette-a-jobbe-de-som-gior-det-blir-skviset-ut/367928>,

² <https://journalisten.no/fokus-frilans-fredrik-naumann-frilanser/redaksjonene-er-helt-avhengige-av-frilansere-for-at-det-skal-ga-rundt/368108>,

³ <https://journalisten.no/aftenposten-eirik-wallem-fossan-fokus-frilans/foles-seg-preset-til-a-signere-frilanskontrakt/367962>

⁴ «Frilansere opplever sosial dumping». *Journalisten* 2.6.2014.

⁵ «-En underbetalt gruppe». *Journalisten* 13.1.2015.

I desember 2017 skrev en av Norges mest profilerte unge frilans fotojournalister, Kyrre Lien, en kronikk i Medier24 der han tok et oppgjør med det han mener er sosial dumping i norske medier⁶. I etterkant av dette gikk en gruppe fotojournalister sammen for å tvinge frem en dialog med oppdragsgivere om å følge NJs frilanssats, blant annet gjennom å sende eposter der de varsler at de heretter vil ta seg betalt etter satsene. Epostaksjonen fikk en lunken mottakelse hos ulike fotosjefer, som mente de nye satsene er for høye. Likevel klarte frilansere å komme i forhandlingsposisjon i flere redaksjoner, og der frilanserne forhandlet kollektivt som en gruppe ble resultatene best.⁷

Vinteren 2014 ble rapporten «Frilansinitiativet» lagt fram, forfattet av frilansjournalist Lars Aarønæs. Bak initiativet sto Norsk Journalistlag, Forfatterforeningen og Norsk Kritikerlag. Aarønæs påpeker at de uavhengige stemmene er en fundamental del av ytrings- og mediemangfoldet, og understreker mediefrilanserens betydning i så måte. Rapporten slår videre fast at det er mye kunnskap som mangler: det foreligger ingen sikre tall verken på snittlønna til frilansere, eller hvor mange mediefrilansere som finnes (Aarønæs, 2014). Kritikere og andre frilansere bidrar til mangfold og uavhengige stemmer i mediene. Derfor har arbeidsvilkårene for mediefrilansere betydning for hvordan journalistikken og den frie kritikken skapes, og det påvirker hvilken type medieinnhold publikum får del i.

Hensikten med denne rapporten er nettopp å belyse frilansernes kår, og bidra med ny, forskningsbasert kunnskap på feltet. Rapporten skal gi svar på spørsmålet: *Hva preger arbeidsvilkårene for norske frilansjournalister, fotografer og kritikere?* Basert på en kvantitativ surveyundersøkelse gjennomført våren 2019, tar vi sikte på å diskutere ulike sider ved arbeidsvilkårene utenfor de etablerte redaksjonene; som forhold til oppdragsgivere, forhandling og honorarpraksis, jobbtilfredshet og motivasjon, etiske dilemmaer og helsemessige aspekter. Men før vi fordyper oss i våre egne funn, skal vi gi et riss av det eksisterende forskning kan fortelle om frilanslivet. Deretter følger en metodisk redegjørelse og diskusjon. Men aller først kan det være på sin plass med en nærmere definisjon av selve frilansbegrepet, og noen tall.

⁶ «Jeg er så lei av å få elendig betalt som frilanser. Og håper dette blir året norske medier slutter med sosial dumping». Medier24 28.12.2017

⁷ «Ønsker dialog med fotosjefer som ikke vil følge frilanssatsene». Journalisten 29.5.2018

1.1 Hva er en frilanser?

Frilansjournalist, midlertidig ansatt, selvstendig næringsdrivende eller journalistisk entreprenør? Begrepene er mange og brukes til dels om hverandre. I rapporten «The Changing Nature of Work», utarbeidet for den internasjonale journalistføderasjonen, brukes begrepet atypisk arbeider, eller atypical worker (Walters, Warren & Dobbie, 2006) om arbeidstakere på korttidskontrakter, underkontrakter, oppdragsbasert arbeid, midlertidig tilsetning og frilansere. Her betegnes frilansere som en subkategori av atypisk arbeid, «a self-employed journalist», som selger sine tjenester til eller jobber på oppdrag for flere ulike oppdragsgivere, uten noen forpliktende langtidsavtaler.

Norsk Journalistlag sin klassifisering av frilansjournalister omfatter IKKE midlertidig ansatte, vikarer eller tilkallingsvikarer eller journalister i engasjement. Her dras det et klart skille mellom *frilansjournalister* og andre former for atypisk arbeidskraft. I følge NJ er en frilansjournalist «en selvstendig oppdragstaker som selger tekst og/eller bilder til medievirksomheter. Den typiske frilansjournalist har gjerne flere oppdragsgivere og utfører arbeidet fra eget kontor.»⁸ Som regel fakturerer frilanseren sine kunder for leverte tjenester. Unntaksvis utbetales honoraret som lønn.⁹ Frilansjournalister har flere oppdragsgivere, ansvar for å drifte sitt eget kontor og får betalt per oppdrag eller leveranse. De kan være både ikke-ansatte lønnsinntakere, næringsdrivende med eget foretak (ENK), eller aksjeselskap (Hansson, 2011). I disse tilfellene gjelder det avtalefrihet, og det er opp til partene å bli enige om hvilke rettigheter og forpliktelser som skal gjelde.

Det i motsetning til det som gjelder for ansatte, enten det er midlertidig eller fast ansatte, som er omfattet av verne Lovgivingen generelt, så som arbeidsmiljøloven, ferieloven mv. I denne rapporten har vi avgrenset frilansere til de som er organisert i NJ Frilans, Norsk Kritikerlag eller er medlemmer i Pressefotografenes Klubb. Med andre ord har vi fulgt organisasjonenes avgrensinger av frilansbegrepet.

«Normalen» i det norske arbeidslivet er faste ansettelse. I følge Agenda er det omtrent 100 000 frilansere i Norge innafor flere ulike yrkesgrupper og bransjer. Videre er tallet på

⁸ <https://www.nj.no/lonn-og-rettigheter/ansettelse/#hvaerenfrilanser>

⁹ <https://www.nj.no/lonn-og-rettigheter/ansettelse/#hvaerenfrilanser>

selvstendig næringsdrivende 150.000. Det er altså ikke bare i mediebransjen vi finner frilansere, men også på andre felt, eksempelvis kulturutøvere.

12 prosent av de ordinære medlemmene i Norsk Journalistlag frilansere.¹⁰ Vi vet også at en stor andel av kulturkritikerne i norske medier er frilansere. Både Norge og resten av Norden har en lavere andel frilansjournalister enn andre land. I de nordiske landene ligger andelen av fagorganiserte journalister som er frilansere, stabilt på mellom 12-20 prosent. I Belgia ligger denne andelen på 30. I både Tyskland og Østerrike er 60 prosent av de fagorganiserte journalistene frilansere, i følge EFJ (European Federation of Journalists)¹¹.

¹⁰Norsk Journalistlag har 6112 ordinære medlemmer. I tillegg kommer studenter, servicemedlemmer og pensjonister. 743 er medlem i NJ Frilans.

¹¹ Opplysningene er gitt av Renate Schröder, direktør for EFJ i telefonsamtale med rapportforfatter 20.9.2019.

2.0 Litteraturgjennomgang

At journalister jobber uten fast ansettelse er ikke noe nytt – det har “alltid” vært slik at en del av yrkesgruppen har befunnet seg utenfor redaksjonene og jobbet som selvstendige frilansere og oppdragstakere for ulike typer oppdragsgivere (Örnebring, 2009). Men et internasjonalt trekk ved mediebransjen er at andelen såkalt atypiske arbeidere øker (Prenger & Deuze, 2019; Ladendorf, 2012; Deuze & Fortunati, 2011). Både ny teknologi, eierskapsendringer, konvergens og en deltakende mediekultur bidrar til midlertidighet og utrygghet innafor journalistikken (Deuze & Fortunati, 2011). I dette kapitlet skal vi først diskutere denne tendensen i sammenheng med hvordan arbeidslivet generelt utvikler seg deretter skal vi ta for oss hva tidligere forskning på frilansjournalister forteller.

2.1. Det nye arbeidslivet

At omfanget av arbeidstakere uten fast tilsetning øker, gjelder ikke bare mediebransjen. Nyliberal globalisering fører til et stadig voksende prekariat; en ny klasse av arbeidere uten fast ansettelse, på usikre og midlertidige kontrakter med et svakt sikkerhetsnett, innafor mange bransjer (Standing, 2011; Cohen, 2016; Hvid & Falkum, 2019). Og mediebransjen anses som en tidlig indikator på endringer som skjer i det moderne arbeidslivet (Sørensen m.fl., 2005). Bedriftene erstatter tradisjonell fast tilsetning med en økende andel frilansarbeidere for å minimalisere egen risiko, og mediebransjen er blant de sektorene der denne utviklingen er ekstra tydelig (Ertell m.fl., 2005, s. 294). Sosiologen Richard Sennett er opptatt av det postmoderne arbeidslivet preget av individualisering og fleksibilisering med mer kortsiktig, kontraktsbasert og midlertidig arbeid (Sennett, 2001, s. 29). Han mener denne utviklinga skaper usikkerhet og mangel på langsiktighet og går på bekostning av tillit og forpliktelser. Ulrich Bech (2004, s. 85) beskriver yrkeslivet som et risikabelt og individualisert system.

Internasjonalt diskuteres det om løsarbeiderne og frilansere – kalt prekariatet - utgjør en ny samfunnsklasse (Standing, 2011). Frilansere i dagens mediemarked kan defineres inn under dette begrepet, siden de konstant er på jakt etter inntektsbringende arbeid, skillet arbeid og fritid blir mindre tydelig, og mange føler at livet er preget av utrygghet og stress. Witschge og Harbers (2018, s 65) beskriver utviklinga slik:

The current journalistic landscape is characterized by a precariousness of work, where flexible working, freelancing and the merging of personal and professional spaces (and time) have become increasingly common.

Samtidig vil mange frilansere i mediebransjen ikke nødvendigvis se seg selv som ofre, men søke nye muligheter og forsøke å bekjempe usikre omstendigheter (Standing, 2011). Begrepet entreprenøriell journalistikk (Singer, 2017; Deuze & Witschge, 2017) brukes også i beskrivelsen av en voksende kreativ klasse med frihet og kontroll over eget arbeid – med andre ord i mer positivt ladede former. Entreprenøriell tankegang, omstillingsevne og fleksibilitet trekkes også fram som viktige egenskaper for journalister, uavhengig av tilsetningsform (Deuze & Witschge 2017, s. 116). Entreprenørskapsdiskursen vektlegger frihet, fleksibilitet og risikovillighet (Harte, Turner og Williams 2016, s. 235). I følge Sennet (2001, s. 15) bidrar imidlertid betoningen av fleksibilitet til å tildekke de negative sidene ved utviklinga:

Det hevdes at fleksibilitet, ved å angripe rigide byråkratiformer og ved å framheve risikovillighet, vil gi folk mer frihet til å forme sine egne liv. Det nye systemet avløser imidlertid bare de gamle reglene med nye kontrollmekanismer snarere enn å avvikle dem, og disse nye kontrollmekanismene er vanskeligere å forstå (Sennet 2001, s.16).

Diskusjonen over viser at utviklinga i arbeidslivet kan betraktes på to ulike måter; portfoliomodellen og marginaliseringsmodellen (Cohen, 2016, s. 9; Smeaton 2003, s. 379). Portfoliomodellen vektlegger selvstendigheten som frigjørende, preget av uavhengighet og kontroll over egen tid og egne oppgaver. Den assosieres med en økende entreprenøriell mentalitet. Marginaliseringsmodellen beskriver den marginaliserte arbeider priggitt prekære vilkår. Den vektlegger at det først og fremst er i arbeidsgivernes interesse å ha færrest mulig ansatte, og at arbeidstakere presses ut av fast tilsetting (Smeaton 2003, s. 388).

Med andre ord ser vi at utviklinga i arbeidslivet oppfattes på ulike måter: på den ene siden kan frihet og entreprenørskap gi den enkelte autonomi, muligheter og kontroll over egen tid og eget arbeid, og frigjøring fra byråkratisk kontroll og rutiner. På den andre siden ser vi et voksende prekariat, der flere arbeider under usikre og utrygge vilkår, og der byråkratisk kontroll er erstattet av nye kontrollregimer som er vanskeligere å identifisere. Cohen (2016,

s. 7) beskriver dette som frihetens tve-eggethet. Denne motsetninga skal vi forfølge videre i denne rapporten.

Men før vi går videre, er det viktig å påpeke at det er store forskjeller i arbeidslivet i ulike land. Arbeidslivet i Norge og de øvrige nordiske landene har historisk sett vært preget av mer trygghet og større sikkerhetsnett enn for eksempel i USA og Storbritannia. Den nordiske modellen innebærer at partene i arbeidslivet håndterer arbeidslivsspørsmål som lønn, medbestemmelse og arbeidsmiljø gjennom forhandling, kompromiss og kollektive avtaler. Velferdsstaten gir arbeidstakere rettigheter og trygghet (Dølvik & Steen 2018, s. 16). Fagforeningene er sentrale aktører i denne modellen. Omtrent halvparten av alle sysselsatte i Norge er organisert i ei fagforening, ifølge tall fra FAFO.¹² Organiseringsgraden har tradisjonelt vært høyere i Norge og de andre nordiske landene enn resten av Europa (Hvid & Falkum, 2019), men nå ser vi en tydelig tendens til synkende oppslutning om fagforeningene også her. Det innebærer en sentral utfordring for den nordiske modellen (Dølvik m.fl 2014). Samtidig vet vi at organiseringsgraden blant journalister i Norge er relativt høy (Bjerke, Fonn & Mathisen, 2019).

2.2.Mellom frihet og utrygghet

Sårbar, utsatt og usikker eller fri, selvstendig og skapende er, som beskrevet ovenfor, to ytterpunkter i måten å betrakte frilansjournalister på. Flere tidligere studier viser at nettopp fleksibiliteten og friheten er viktige grunner til at frilanserne velger denne arbeidsformen (Mathisen, 2016; Cohen, 2016; Golmitzer, 2014; Edström & Ladendorf, 2012; Massey & Elmore 2011; Das, 2007). Mirjam Gollmitzer (2014) har intervjuet tyske frilansere og beskriver en yrkesgruppe i spennet mellom frihet og utrygghet. Frilanserne opplever en kommersialisering i bransjen og et press om å jobbe hardere. Like fullt verdsetter de friheten de har som frilansere, og flertallet ønsker ikke fast jobb. Det samme viser en dybdestudie med norske frilansere: Til tross for usikre og utrygge vilkår, er jobbtilfredsheten høy. Informantene vektlegger faglig autonomi, frihet og fleksibilitet og de fleste ønsker ikke fast jobb (Mathisen, 2016, 2019). Edström og Ladendorf (2012) finner at frihet er viktig for valget med å være frilanser, og de knytter dette til samfunnsmessige endringer der individualisering og fleksibilitet blir stadig viktigere: «Along with a discourse of entrepreneurialism, these circumstances make the freelance lifestyle more attractive to

¹² ¹² <https://www.arbeidslivet.no/Lonn/Fagorganisering/Antall-fagorganiserte-og-organisasjonsgrad-i-Norge/>

many subjects than being employed, offering them a higher degree of self-realization» (s. 719). De finner at frilansjournalister er mer tilfredse med livet generelt enn sine fast ansatte kolleger, og de mener nettopp den personlige friheten er en viktig forklaring på det.

Samtidig peker disse studiene også på en dobbelthet der frilanserne opplever usikkerhet, utrygghet, dårlige økonomiske vilkår og forretningsmessige hensyn som tidvis kolliderer med profesjonelle ideal (Mathisen, 2018; Gollmitzer, 2014; Edström og Ladendorf, 2012). Og følelsen av frihet er ikke alltid det samme som reell frihet. Mathisen (2016) viser hvordan friheten kan være en illusjon, fordi frilanserne opplever at det er for risikabelt å takke nei til oppdrag eller å ta en dag fri. Det samme beskriver Edström & Ladendorf (2012, s. 717): «It is an unbelievable feeling of freedom, but one has to remember that the feeling is stronger than the actual freedom». Også Gollmitzer (2014, s. 837) viser at økonomisk usikkerhet, arbeidspress og stress begrenser den reelle friheten til frilansjournalister.

2.3. Utdanning og profesjonelle nettverk

Edström og Ladendorf (2012) finner at frilansere har høyere utdanning enn fast ansatte journalister, og konkluderer med at «Going freelance might provide the opportunity for assignments with more depth and analysis than employed work do» (s. 719). Gollmitzer (2014) sier at frilansere med utdanning fra prestisjefylte journalistutdanninger har mer tro på sin profesjonelle framtid enn de som ikke har det. Videre legger hun vekt på betydningen av å bygge nettverk: frilansere som klarer å bygge gode relasjoner til redaktører og fast ansatte kolleger ser mer optimistisk på framtiden enn de som ikke gjør det. Hun trekker også fram betydningen av å være fysisk til stede i redaksjonene med jevne mellomrom, til tross for alle de mulighetene digital teknologi gir til å jobbe hvor som helst. Det samme finner Jahnnabi Das (2007, s. 152) i en studie fra Australia; her vektlegger frilansinformantene at for å overleve i frilansmarkedet, er det grunnleggende viktig å ha gode relasjoner til redaktørene, samt ha god forståelse av både den aktuelle nyhetsorganisasjonen og dens publikum.

2.4. Etikk

Profesjonsetikk er også et sentralt område når man skal utforske profesjonsrollen for frilansjournalister, og flere av de refererte tidligere studiene diskuterer frilansing og profesjonsetiske aspekter. Ei utfordring kan være knyttet til det å jobbe alene. Frilanseren er gjerne lengre unna den faglige og etiske veiledninga, mister den løpende kollegiale

diskusjonen som foregår i en redaksjon og må ofte stole på egen dømmekraft. Mathisen (2018, s. 9) finner imidlertid at frilanserne lager sine egne strukturer og nettverk for å bøte på dette. De diskuterer vanskelige problemstillinger både med andre frilansere, fast ansatte journalister og redaktører. Samtidig opplever noen av og til at oppdragsgivere setter deres profesjonelle omdømme i fare, ved å vinkle og presentere stoffet deres på en måte de vanskelig kan stå inne for.

Etiske vurderinger og hensyn til egen inntjening kan komme i direkte konflikt med hverandre. Motsetning mellom børs og katedral berører all form for journalistikk, men frilansere må håndtere motsetningen mellom forretningsmessige og publisistiske på et mer individuelt plan enn en fast ansatt. Det kan handle om vurderinger knyttet til innholdet i arbeidet og grensegangene mellom journalistikk, informasjon og kommunikasjonsarbeid. Halvparten av alle tyske frilansere arbeider også med PR og kommunikasjonsarbeid, viser en tysk studie (Obermaier & Koch, 2014, s. 2). Men frilanserne opplever rollekonflikter i dette spennet mellom journalistikk og PR, fordi det er knyttet ulike normative forventninger til de ulike oppgavene. PR-arbeid betales bedre og gir en mer sikker jobbsituasjon enn frilansjournalistikk. Like fullt ser frilansere som jobber innafor PR ut til å være mindre tilfredse med arbeidssituasjonen enn andre, og de føler seg mer stresset på arbeid (s. 4).

Flere svenske frilansere sier det ikke er mulig å overleve økonomisk kun basert på journalistiske oppdrag, og mange befinner seg derfor i grenselandet mellom journalistikk og informasjon (Ladendorf, 2012). Her uttalte flere at det var viktig å holde fast på grensene mellom journalistikk og informasjon. De slutter seg til de tradisjonelle journalistiske profesjonsidealene. Like fullt mente de det er mulig å navigere mellom begge typene oppdrag, uten at det skader integriteten. Ladendorf beskriver hvordan en individuell etikk erstatter den profesjonelle journalistiske etikken; der frilanserne setter individuelle grenser for hvilke oppdrag de kan ta, uten at det går utover deres integritet og uavhengighet (s 90).

2.5. Arbeidsforhold og demokrati

Arbeidsvilkårene for frilansjournalister har selvsagt stor betydning for den enkelte frilanser, fordi det legger helt grunnleggende føringer for både jobben og muligheten til livsutfoldelse forøvrig. Det berører også viktige fagforeningsspørsmål innen mediebransjen. Samtidig har det også betydning i et større samfunnsmessig perspektiv, i lys av journalistikkens publisistiske rolle. Gollmitzer (2014, s. 837) sier at forskning på frilanseres arbeidsvilkår kan

hjelpe oss til å forstå viktige aspekter ved journalistikken og den rolle den spiller i demokratiet. Arbeidsforholdene for journalister virker inn på journalistisk kvalitet, og journalistikkens mulighet til å fylle vaktbikkjeoppdrag og drive undersøkende journalistikk (Walters, Warren & Dobbie, 2006, s. vi). Med andre ord: arbeidsforholdene for den økende andelen frilansere, journalister utenfor etablerte redaksjoner og såkalt atypisk arbeidskraft, har betydning også utover deres egne rekker. Det får også betydning for handlingsrommet og vilkårene for journalistikken, og hvilken type journalistisk innhold publikum får del i.

I flere av de refererte studiene, gir frilansinformanter uttrykk for at det å jobbe frilans stiller større krav til profesjonalitet, og at de dermed borger for en kvalitativt bedre journalistikk enn de fast ansatte lager. Das (2007, s. 153) intervjuer frilansere som mener selvstendigheten gjør dem mer profesjonelle enn sine fast ansatte kolleger. De opplever at de stadig må bevise sin dyktighet og verdi, for at redaktørene skal velge deres ideer. Frilansjobbing gir gode muligheter til spesialisering, analyse og jobbe i dybden på spesialfelt – noe som også borger for en kunnskapsbasert og grundig journalistikk. Cohen (2016, s. 7) påpeker for eksempel at frilansing også kan gi gode muligheter til undersøkende journalistikk:

Freelancing can give journalists the time and space necessary to produce the investigative, critical, or exploratory work that working in understaffed, time-strapped newsrooms often cannot. And so, the increasing challenges freelancers face in doping their work is of concern for a just and democratic media system.

Samtidig sier hun at mange frilansere ikke har råd til å drive undersøkende og gravende journalistikk; det er for ressurskrevende og lønner seg ikke (Cohen, 2016, s. 91). Også Gollmitzer (2014) påpeker at det for frilansere kan være mye risiko forbundet med undersøkende journalistikk. Like fullt finner hun en oppfatning blant frilanserne av at de har en høyere journalistisk standard enn fast ansatte (s.833).

Dette viser at mange sider ved frilansernes arbeidsvilkår er viktig også i et større samfunnsmessig perspektiv; det får betydning for hvilket journalistisk innhold publikum får del i, og for journalistikkens rolle og funksjon i samfunnet. Med denne korte gjennomgangen av tidligere forskning på feltet, skal vi bevege oss videre inn i vårt eget, nye materiale. Men før det kommer en redegjørelse av metode og utvalg.

3.0 Metode: Framgangsmåte og datagrunnlag

Målsettingen med denne undersøkelsen er å få en større forståelse for og innsikt i hva som preger arbeidsvilkårene for frilansjournalister, fotojournalister og kritikere i Norge. Vi ønsket å vite mer om forhold rundt økonomi og lønnsutvikling, øvrige arbeidsbetingelser, forholdene til oppdragsgiver og andre forhold som preger arbeidssituasjonen for frilansere utenfor de etablerte redaksjonene. Tidligere forskning på norske frilansere er i hovedsak basert på kvalitative intervjustudier, og målsettingen med denne rapporten er å fylle et kunnskapshull og gi kvantifiserbare svar. Kvantitativ metode innebærer å analysere et materiale som består av enheter, egenskaper eller kategorier, og lar seg telle. Siktemålet med en kvantitativ studie er å gi en oversikt over et mønster i et større, kvantifiserbart materiale (Østbye m.fl., 2013, s. 161).

Vi valgte å gjennomføre en kvantitativ surveyundersøkelse eller spørreskjemaundersøkelse. En spørreskjemaundersøkelse er en strukturert metode for datainnsamling ved hjelp av spørsmål og svar, der spørsmålene stilles til et stort antall mennesker og der de som blir spurt, svarer på de samme spørsmålene. Spørreskjemaet er en av de viktigste metodene en forsker kan bruke for å skaffe seg et faktagrunnlag for å beskrive og analysere virkeligheten (ibid). Vi utformet et spørreskjema med 78 spørsmål, alle lukkede spørsmål med forhåndsdefinerte svarkategorier. Vi valgte å ikke innlemme muligheten for åpne svar. Det innebærer selvsagt at viktige nyanser kan forsvinne, og at respondentene ikke får mulighet til å utdype sine svar. Samtidig er åpne svar vanskelig å bearbeide systematisk (Østbye m.fl., 2013). Dette, sammen med tidsrammen vi hadde til rådighet til undersøkelsen, gjorde at vi valgte å utelukke muligheten for åpne svar. Her tok vi også med i vurderingen at begge forfatterne tidligere har gjennomført kvalitative intervjustudier med frilansere, og at vi i denne omgang så det som viktigst å få et større, kvantifiserbart materiale, for å supplere de tidligere studiene.

Spørreskjemaundersøkelser kan ta opp ulike typer fenomen. Våre spørsmål kan alle kategoriseres som atferdspørsmål og spørsmål om egen situasjon, her i hovedsak forstått som arbeidssituasjon. Vi har ikke innlemmet noen kunnskapsspørsmål eller holdningsspørsmål.

De 78 ulike spørsmålene er gruppert i 11 hovedgrupper. Første del tar for seg demografiske variabler og har som siktemål å gi en nærmere beskrivelse av utvalget. Dernext følger ti tematiske kategorier; *rammene for arbeidslivet, arbeidstid, motivasjon, relasjon til oppdragsgivere, inntekt og økonomi, forsikringer, markedsføring og profilering, psykososiale forhold, helse, innholdet i arbeidet* og til sist *etiske vurderinger i frilanstilværelsen*.

Spørsmålene er utformet i nært samarbeid med representanter for NJ Frilans, Norsk Kritikerlag og Pressefotografenes klubb. Underveis har vi prøvd ut skjemaet på noen utvalgte test-respondenter, og justert spørsmål og svarkategorier i tråd med deres tilbakemeldinger. Hensikten med disse testrundene var å sikre at spørsmålene var forståelig, at svaralternativene var dekkende og å kontrollere realistisk tidsbruk for skjemaet. I denne fasen var rådgiver Trond Idås i Norsk Journalistlag (NJ) en viktig samarbeidspartner. Idås har særlig ansvar for arbeidsmiljøspørsmål i NJ, og var involvert i Journalistundersøkelsen fra 2012. Denne ble til i samarbeid mellom Norsk Journalistlag og Arbeidsforskningsinstituttet (AFI), og Idås var en av flere medlemmer i arbeidsgruppa fra NJ.

3.1. Utvalg

Surveyen ble sendt ut til i alt 1147 respondenter, alle er medlemmer i enten NJ Frilans, Pressefotografenes Klubb eller Norsk Kritikerlag Informantene er dermed alle valgt ut via medlemskap i en fagforening eller faglig organisasjon. Utvalget er dermed strategisk og ikke tilfeldig valg ut. Rådgiver Trond Idås vasket medlemslistene i de tre organisasjonene mot hverandre, for å unngå at noen respondenter fikk spørreskjemaet tilsendt flere ganger. 699 respondenter er medlem av NJ Frilans, 192 er medlem bare i PK mens 256 bare er medlem i Kritikerlaget. En del av NJ-frilansmedlemmene var også medlem i en av de to andre organisasjonene. Etter det satt vi igjen med 1147 navn, som altså fikk tilsendt questback-undersøkelsen på epost.

Det kan reises innvendinger mot en slik strategisk utvalgsmetode, fordi den automatisk ekskluderer yrkesutøvere som ikke er fagorganiserte eller medlem i en interesseorganisasjon. Særlig har unge frilansere og frilansere som jobber for nettmediene en svakere tendens til å organisere seg enn andre frilansere. Videre er det grunn til å anta at kritikere og fotografer som søker medlemskap i interesseorganisasjoner gjør dette ut fra en faglig interesse og motivasjon. Vår utvalgsmetode innlemmer dermed de frilanserne som enten er fagorganisert, eller som har en så sterk faglig interesse at de aktivt prioriterte

innmelding. Det betyr også at utvalgsmetoden vår utelukker spesifikke og samtidige viktige informantgrupper. Erfaringer og opplevelser fra uorganiserte frilansere kan være like viktig å få innsikt i, men det gir ikke vår metode mulighet til. Vårt utvalg favner kun de frilanserne som enten aktivt har valgt å være medlem av en fagforening eller i en interesseorganisasjon, og følger dermed fagforeningenes klassifisering av hvem som er innenfor profesjonen. Det kan det reiser spørsmål ved (Hovden 2008). En annen forståelse eller kategorisering av journalister kan innlemme flere og andre typer utøvere i profesjonen. Sett i lys av det, kan denne utvalgsmetoden føre til at studien mister sentrale og viktige erfaringer fra frilansere som ikke er en del av fagforeningsfellesskapet. Til tross for dette, har vi likevel valgt denne rekrutteringsmetoden først og fremst av praktiske grunner: det finnes ingen andre oversikter eller registre over frilansjournalister. Når utgangspunktet er medlemsregistret til NJ Frilans, Norsk Kritikerlag og Pressefotografenes Klubb, har vi likevel et omfattende og bredt grunnlag å rekruttere informanter fra.

Surveyen ble sendt ut via epostadresser som en questback-undersøkelse¹³, og det ble sendt ut purringer i to runder. Jacobsen (2015) påpeker at svakheter med nettbaserte spørreundersøkelser er svarprosent og representativitet. Blant annet er bruken internett er skjevfordelt, for eksempel når det kommer til alder. Vi tror ikke manglende internettbruk i noen særlig grad har påvirket våre resultater, blant journalister må man forvente at alle relevante deltakere er på nett. En annen utfordring er at nettbaserte undersøkelser tenderer til å ha lavere svarprosent enn mer direkte og oppsøkende metoder som telefonsurvey og personlige intervjuer. Forklaringen ligger i at eposter om slike surveys ofte drukner litt i mengden, eller at man er skeptiske til å åpne meldinger fra ukjente avsendere. Det kan også være en viss slitasje som spiller inn, det sendes ut ganske mange nettbaserte undersøkelser generelt. En annen utfordring er manglende interaksjon. Når det ikke er noen direkte kontakt mellom forskerne og respondentene, har man i liten grad mulighet å oppklare uklarheter, utdype spørsmål eller forklare kompliserte spørsmålstillinger. I noen type nettbaserte undersøkelser kan svarprosenten ligge helt mot 10 prosent, for eksempel hadde Medieundersøkelsen 2019 er svarprosent på 9.¹⁴ Vi oppnådde en svarprosenten på 42 På en

¹³ Questback er et norsk IT-selskap utvikler og selger programvare og tjenester for innsamling og analyse gjennom elektroniske spørreskjemaer.

¹⁴ <https://journalisten.no/erik-knudsen-medieundersokelsen-nordiske-mediedager/sigurd-allern-er-kritisk-til-medieundersokelsen--oppsiktsvekkende-hoyt-fracfall-av-respondenter/362946>

side er det relativt høyt (gitt utfordringene med nettbaserte surveys), men på en annen side kan det ses på som en middels svarprosent gitt den strategiske utvalgsmetoden.

Det totale antallet respondenter var 483 personer. Første spørsmål i undersøkelsen var om respondenten var fast ansatt i redaksjonell stilling eller pensjonist. De som svarte ja på dette ble sluset ut av undersøkelsen. 14 prosent svarte ja, dermed sitter vi igjen med totalt 420 respondenter som fullførte undersøkelsen. Det var ikke noe frafall underveis.

3.2. Noen metodiske utfordringer

En utfordring med å lage en arbeidskårsundersøkelse blant frilansere, er at vilkårene frilansere jobber under er ekstremt sammensatte og varierte. Det betyr at det er mange nyanser i folks arbeidshverdag vi ikke klarer å fange opp. Det denne undersøkelsen kan gjøre, er å peke på noen tendenser og retninger i disse vilkårene. Den gir ikke et komplett bilde av norske mediefrilanseres arbeidskår. I kvantitative metoder er det vanlig å skille mellom atferdspørsmål og spørsmål om egen situasjon, kunnskapsspørsmål og holdningsspørsmål (Østbye m.fl., 2013). Spørsmålene i denne surveyen er som tidligere nevnt knyttet til den første kategorien. Denne typen spørsmål kan i noen tilfeller være vanskelige å besvare på grunn folks hukommelse. For eksempel vet man ikke alltid nøyaktig hva man tjener. I vår undersøkelse spør vi om hvor mye respondentene tjente på frilansvirksomheten sin i 2018, og ber dem anslå hvor stor andel av egen inntekt som kom fra frilansarbeid. Vi ber dem også vurdere hvordan de opplever betalingen per oppdrag eller arbeidstime nå sammenlignet med for tre år siden. Reliabiliteten på disse svarene må derfor vurderes opp mot spørsmål der det er enklere for respondenten å rekapitulere eller beskrive egen situasjon.

Det er også verdt å problematisere hvem som tenderer til å svare på undersøkelser av denne typen. Å ta seg tid til å svare på spørreskjemaer i en travel hverdag krever at tematikken vekker engasjement (Jacobsen, 2015, s. 280), og dette engasjementet kan være størst hos de som føler sterkest på de problematiske sidene ved å være frilansere, og dermed er de mest «misfornøyde». Vi observerte at majoriteten av svarene kom relativt raskt etter at surveyen ble sendt ut første gang. Deretter dabbet det av, for å ta seg litt opp igjen rett etter de to purringrundene surveyen var innstilt med. Det kan bety at de som er opptatt av tematikken svarer relativt raskt, mens det er vanskelig å nå de som ikke er like engasjerte. Det kan også bety at slike surveyer fort glemmes hvis de ikke besvares med en gang, eller at purringene

oppleves mer som irriterende eller «spam» enn som en reell påminnelse om å delta i en slik spørreundersøkelse.

Som vi diskuterte i innledningen, er det å definere hva som er en frilanser heller ikke helt uproblematisk. I denne surveyen har vi ikke satt noen nedre grense for hvor lite respondentene kan jobbe som frilansere, men vi har prøvd å sluse ut de som enten er i fast jobb eller er blitt pensjonister og som likevel har kommet med i utvalget. Tilbakemeldinger fra enkelte respondenter har synliggjort at noen frilansere formelt er pensjonister, men likevel fortsatt aktive som frilansere. Disse har vi oppfordret til å ta undersøkelsen og dermed definert pensjonist til det å ikke lenger være aktiv. Noen er også ansatt i forholdsvis langvarige prosjektstillinger (for eksempel tre år eller lenger), og har dermed arbeidsvilkår som tilsvarer det å være i fast jobb selv om dette er tidsbegrenset. For respondenter i denne kategorien er vårt spørsmålsett krevende å besvare.

Undersøkelsen kartlegger ikke om respondentene mottar noen former for offentlige ytelser som trygd, sykepenger eller barselpenger. Denne spørreundersøkelsen er i hovedsak innrettet mot frilanseres arbeidsvilkår (altså hvordan man opplever vilkår knyttet til selve frilansarbeidet), og ikke mot generelle levekår. Tilbakemeldinger fra respondenter tyder på at vi med fordel kunne ha inkludert spørsmål om årsaker til at man eventuelt ikke jobber fulltid og om trygdeytelser, ikke minst for å finne ut hvor stor denne gruppa er.

Surveyen har også noen spørsmål knyttet til opplevd helse. Det vi ønsket å undersøke var hvordan man fortolker sin helse i forhold til å utføre jobben som frilanser. En kvantitativ studie som dette vil som sagt aldri fange opp alle nyanser, og flere respondenter har for eksempel påpekt at man kan være frisk og syk på samme tid (for eksempel delvis sykemeldt). Man kan også føle seg opplagt og kreativ og likevel være stresset og overarbeidet. Igjen er det viktig å understreke at denne undersøkelsen i hovedsak er rettet mot vilkår i jobben man gjør som frilanser, og at en undersøkelse rettet mot mer generelle levekår måtte hatt en annen innretning. Når en survey av denne typen først er sendt ut, er det av metodiske årsaker ikke mulig å endre spørsmålene underveis. Men tilbakemeldingene vi har fått, og metodiske utfordringer vi selv har fått øye på, tar vi med oss videre til eventuelle oppfølgingsstudier som kan komme i fremtiden.

Til slutt er det viktig å gjøre oppmerksom på at begge forfatterne selv har bakgrunn som frilansere. Birgit Røe Mathisen jobbet som frilansjournalist i Bodø fra 1995-2009. I denne perioden var hun styremedlem og nestleder i NJ Frilans i flere år. Anders Graver Knudsen jobbet som frilans fotojournalist og deskmedarbeider i Oslo fra 1997-2005, hovedsakelig i Aftenposten. Denne bakgrunnen tar vi naturlig nok med oss inn i et prosjekt som dette, og vil også bevisst og ubevisst kunne ha påvirkning på innretningen av undersøkelsen og de konklusjonene vi trekker i analysene av materialet vårt.

3.3. Rapportens oppbygning

I de kommende kapitlene vil vi systematisk gå igjennom funnene vi har gjort. *Kapittel 4* tar for seg demografi og gir en beskrivelse av hvem respondentene i denne undersøkelsen er. I *kapittel 5* ser vi nærmere hvordan frilanserne i studien organiserer arbeidet sitt, både med tanke på tid og sted. Vi ser også på hvilke typer medier og hvilke plattformer de leverer til, og hvordan de arbeider for å markedsføre seg selv. *Kapittel 6* ser nærmere på ulike sider ved frilansøkonomien. Økonomi, inntjening, kontrakts- og avtaleforhold samt relasjon til oppdragsgivere er de mest sentrale elementene i dette kapitlet. I *kapittel 7* tar vi for oss hvordan respondentene trives med tilværelsen som frilansere og motivene bak valget om å være frilanser. *Kapittel 8* ser nærmere på noen profesjonsetiske aspekt knyttet til frilansarbeid og ser på spørsmål knyttet til det å jobbe alene, til grensedragninger mot informasjonsarbeid og i hvordan frilansere håndterer etiske dilemmaer. I *kapittel 9* ser vi på rapportering om egen helse blant respondentene. Her sammenlikner vi svarene med hva journalister generelt rapporterte i NJs store journalistundersøkelse fra 2012 (Grimsmo & Heen, 2013). Vi har en sluttdiskusjon i *kapittel 10* der vi samler trådene og diskuterer hvilken betydning frilansernes arbeidsvilkår har for det journalistiske innholdet og dermed den samfunnsmessige rollen til journalistikken.

I analysen av materialet har vi i hovedsak valgt å bruke en kombinasjon av univariat analyse, der vi har sett på et og et spørsmål og undersøkt fordelinger i prosent, og bivariat analyse der vi krysser to spørsmål mot hverandre for å se etter samvariasjon mellom ulike variabler og verdier. Dette har vi gjort for å kunne presentere bredden i materialet, i en rapport som dette mener vi at det er viktig vise noen mønstre og tendenser i sin fulle bredde. Samtidig skal materialet som denne undersøkelsen har skaffet til veie skal brukes videre i forskningsarbeid, der vil vi få muligheten til å gå dypere inn i sammenhenger.

4.0 Demografi

I dette kapittelet gir vi en beskrivelse av hvem respondentene er. Demografi kan defineres som de egenskapene frilansere tar med seg inn i sitt arbeid, som for eksempel alder, kjønn, sivil status, boform, geografisk tilhørighet og utdanningsnivå. Det er altså bakgrunnsvariablene som beskrives her. Til sammen kan disse variablene gi oss noen indikasjoner på hvilke ulike grupper frilansere det er som har besvart denne undersøkelsen.

Undersøkelsen har gått ut til medlemmer av Norsk Journalistlag, Norsk Kritikerlag og Pressefotografenes klubb. Det er ikke uvanlig å være medlem i flere av disse organisasjonene, så respondentene kunne krysse av for medlemskap i mer enn en organisasjon. Når vi ser på fordelingen i medlemskap er 68 prosent medlem i NJ, 25 prosent medlem av Norsk Kritikerlag, 16 prosent medlem av Pressefotografenes klubb og 10 prosent medlem av NFFO (Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening). Av de som besvarte undersøkelsen var 52 prosent kvinner og 48 prosent menn, altså en tilnærmet lik fordeling mellom kjønnene. Til sammenlikning er kvinneandelen blant NJs medlemmer på 43 prosent¹⁵, mens den blant Norsk kritikerlags medlemmer er på 51 prosent. Den kjønnsmessige fordelingen blant frilanserne som besvarte undersøkelsen samsvarer dermed godt med kjønnsfordelingen i medlemsorganisasjonene som helhet.

4.1. Sivil status

Når det gjelder sivil status så fordeler dette seg rimelig likt mellom enslige (31 prosent) og samboere (30 prosent), mens en overvekt på 39 prosent er gift. I følge SSB lever blant befolkningen som helhet 70 prosent av personer mellom 16 og 79 år i samliv. Vel ett av fire par er samboere, mens resten er gift.¹⁶ I vår undersøkelse er har 41 prosent av respondentene hjemmeboende barn som de forsørger, og det er i gruppa 41-50 år vi finner flest med hjemmeboende barn, 47 prosent. Mange frilansere eier egen bolig, slik som i den norske befolkningen generelt, der 76,8 prosent av husholdningene eier bolig¹⁷. 26 prosent av respondentene eier egen bolig alene og 52 eier bolig sammen med partner. Tre fjerdedeler av frilansere er altså boligeiere, og ligger dermed tett på landsgjennomsnittet. Vi kommer

¹⁵ <https://www.nj.no/wp-content/uploads/2019/02/NJs-beretning-2017-2019-1.pdf>

¹⁶ <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/samboer/aar/2015-11-26>

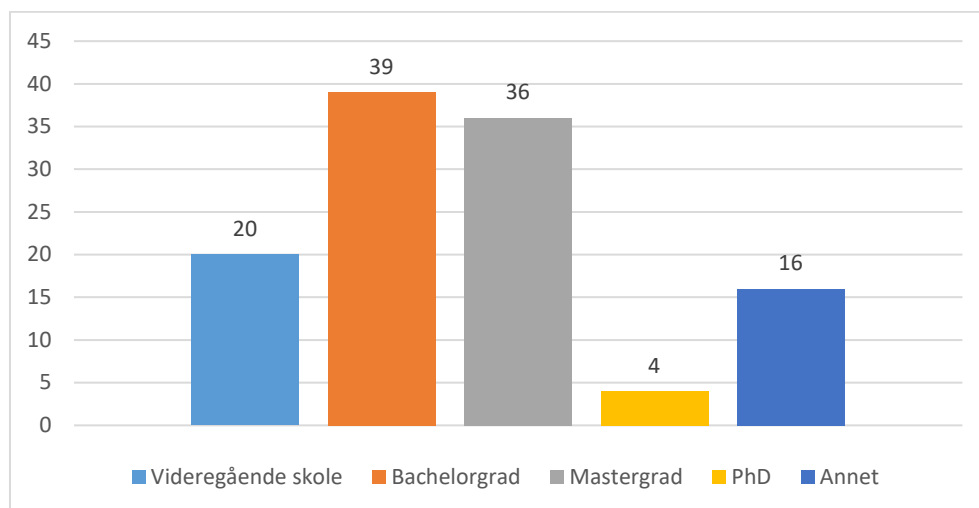
¹⁷ <https://www.ssb.no/bygg-bolig-og-eiendom/statistikker/boforhold/aar>

tilbake til inntektsnivå for frilansere senere i rapporten, men disse tallene indikerer at usikkert inntektsgrunnlag og lav inntekt ikke slår negativt ut i forhold til å eie egen bolig sammenlignet med befolkningen som helhet. Frilansere i denne undersøkelsen er dermed ganske like befolkningen som gjennomsnitt når det gjelder boforhold og sivil status.

4.2. Utdanningsnivå

Norge har et raskt voksende utdanningsnivå, og dette har også preget utviklingen i den norske journaliststanden. Samtidig er det fortsatt slik at når journalistjobber utlyses er erfaring og personlige egenskaper viktigere enn utdanningsnivå (Steensen og Kalsnes, 2019). Likevel blir utdanning sett på som stadig viktigere blant norske medieledere og redaktører (Fonn, 2015). Det etterspørres blant annet spisskompetanse på spesielle fagfelt, og en kombinasjon av journalistutdanning og et annet fagområde blir av mange sett på som en gunstig kombinasjon for å gjøre karriere som journalist eller kritiker.

Figur 4.1 Utdanningsnivå (i %)



Blant respondentene i denne undersøkelsen har 20 prosent videregående skole, 39 prosent bachelorgrad, 36 prosent mastergrad og 4 prosent en doktorgrad. 16 prosent har svart «annet» på dette spørsmålet som enten kan bety at de ikke har fullført noen form for utdanning eller har oppnådd en annen gradform enn de vi etterspør her. Blant annet var journaliststudiet tidligere en toårig utdanning der man oppnådde graden høgskolekandidat etter endt utdanning.

Norske frilansere er med andre ord høyt utdannet, og ligger langt høyere enn landsgjennomsnittet. På landsbasis har 34 prosent av den voksne befolkningen over 16 år

utdanning på universitets- og høghskolenivå¹⁸, og andelen er økende. Når det gjelder type utdanning er nesten alle utdannet innen journalistikk og mediefag eller andre humanistiske og estetiske fag (88 prosent tilsammen), som dermed er det dominerende utdanningsvalget. Nesten halvparten har journalist- eller mediefaglig utdanning. På dette spørsmålet var det også mulig å krysse av for flere alternativer, og kategoriene er heller ikke gjensidig utelukkende (noen vil for eksempel ha krysset av for både journalistutdanning og humanistiske fag hvis de har studert journalistikk). Av de som ikke har utdanning fra humaniora, følger samfunnsfag og juridiske fag med 17 prosent.

Dette samsvarer godt med utviklingen av en mer profesjonalisert journaliststand. Som vi så i innledningskapittelet finner flere tidligere studier at det å jobbe som frilanser krever profesjonalitet på et annet nivå enn som fast ansatt, og denne profesjonaliteten bidrar også til muligheter for spesialisering innenfor et felt. Det høye utdanningsnivået vi ser kan være et uttrykk for at frilansere i stor grad trenger formalkompetanse for å lykkes i et tøft frilansmarked. Men det kan også være et uttrykk for at det å satse på en frilanskarriere er lettere for de med høy utdanning, enten fordi det gir den spisskompetansen og profesjonaliteten som fremheves som viktig for å lykkes, eller fordi høy utdanning gir større mulighet på arbeidsmarkedet generelt. Dermed er det lettere å ta sjansen på en frilanskarriere hvis man har flere alternative muligheter gjennom høy formalkompetanse. Høy utdanning kan også gi større selvsikkerhet og tro på at man vil lykkes. Gollmitzer (2014) finner blant annet at frilansere med solid journalistfaglig utdanning har mer tro på sin profesjonelle framtid enn de som ikke har slik utdanning. Utdanningsnivå pekes også på av Edström og Ladendorf (2012), som finner at frilansere er høyere utdannet enn fast ansatte og knytter dette til muligheter for faglig fordypning og at frilansere får oppdrag der man kan gå mer i dybden enn det fast ansatte kan.

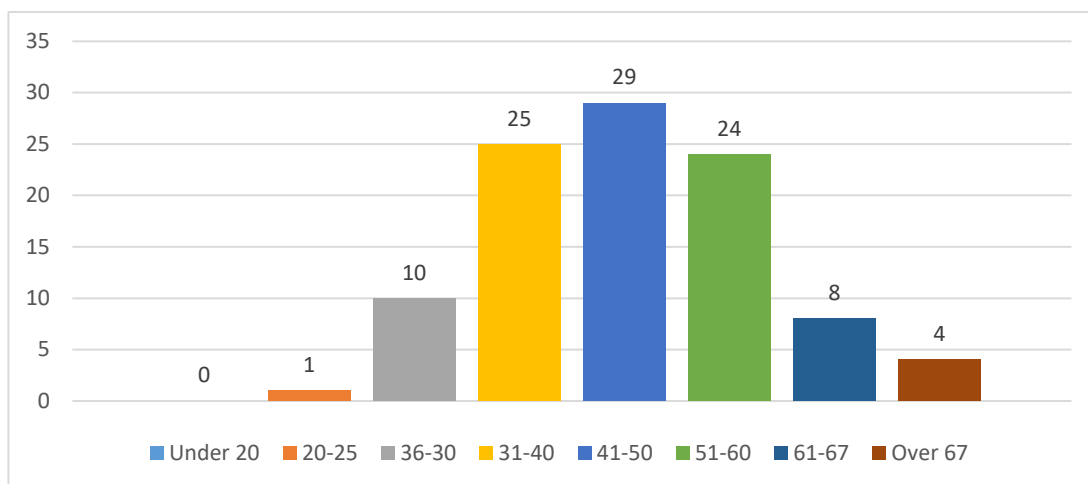
4.3. Alder

Det er mange diskusjoner knyttet til frilanstilværelsen og alder. I studien av de tyske frilanserne (Gollmitzer, 2014) viste det seg for eksempel at eldre frilansere var mer opptatt av inntekt og balansen mellom arbeid og privatliv, mens yngre frilansere var mest opptatt av å bygge karriere og skaffe seg en god portefølje. De eldre frilansere var bekymret over at dette kunne presse honorarnivået ned, fordi yngre frilansere var villig til å gå med på

¹⁸ <https://www.ssb.no/utniv/>

dårligere betingelser i bytte mot erfaring. For unge mennesker som vil inn i redaksjonelt arbeid, har uansett frilansing lenge vært det naturlige startstedet før man etter hvert jobber seg inn mot en fast jobb. De strukturelle endringene i mediebransjen har gjort dette karriereløpet mer usikkert, noe som kan tilsi at folk muligens må stå lengre som frilansere hvis de ønsker å jobbe redaksjonelt, og at gjennomsnittsalderen på frilansere dermed går opp.

Figur 4.2: Frilanseres alder (i %)



Grappa 41-50 er størst med 29 prosent av respondentene, av de mellom 31-40 og 51-60 er det omtrent like mange med 25 og 24 prosent. Vi finner i overkant av 10 prosent i gruppa 20-30 år. Det vil si at det er en ganske voksen frilansgruppe vi har med å gjøre, og at relativt få er i kategorien ung person som jobber seg inn i mediebransjen. En mulig forklaring kan være knyttet til utdanning. Gitt at frilanserne er gjennomgående høyt utdannet, er det naturlig at mange ikke blir aktive frilansere før mot slutten av 20-åra eller begynnelsen av 30-åra. Det kan også ha sammenheng med at høyere alder gir større organisasjonsgrad, og at en god del unge frilansere ikke er medlemmer av organisasjonene denne undersøkelsen er sendt ut til. Det er også mulig som Gollmitzer er inne på, at unge ferske frilansere i mindre grad er opptatt av arbeidsvilkår enn eldre og mer erfarne frilansere, og dermed opplever denne undersøkelsen som mindre relevant å besvare. At vi finner den største gruppa av respondenter i alderen 41-50 kan tyde på at det er godt etablerte frilansere som svarer på denne undersøkelsen, eller at det har kommet flere frilansere til i voksen alder til som følge av nedskjæringer og oppsigelser i redaksjonene. I den andre enden av alderskalen er det 12 prosent som er fra 61 år og oppover, som betyr at en del frilansere står hele arbeidslivet ut eller begynner som frilansere etter at de har gått av med AFP.

4.4 Bosted

Så hvor bor frilanserne? Det vil være naturlig å tenke at det er en sammenheng mellom stedene flest oppdragsgivere befinner seg (Oslo-området og andre store regionsentra) og hvor frilansere bosetter seg. Hvis vi ser på landsdeler først, bekreftes denne antakelsen. Majoriteten av norske frilansere bor på Østlandet (64 prosent) og ingen andre landsdeler er i nærheten av denne andelen. 16 prosent bor på Vestlandet, som inkluderer Bergen med relativt store redaksjonelle miljøer. 5 prosent bor i Midt-Norge, 4 prosent i Sør-Norge (som inkluderer Stavanger) og 4,5 prosent bor i Nord-Norge inkludert Svalbard. Det er interessant å merke seg at hele 6 prosent av respondentene bor i utlandet. Det er altså en større andel frilansere i denne undersøkelsen som bor i utlandet enn i tre av de fem landsdelene. Norske redaksjoner har en lang tradisjon med reportere utplassert i viktige geopolitiske områder. Dette var tidligere gjerne erfarne faste ansatte som fikk en korrespondentstilling på åremål. Nedskjæringene i norske redaksjoner har også rammet utenriksdekningen, og korrespondentvirksomhet er noe av det som ofte har blitt kuttet ned på. Nå dekkes utenriks i mye større grad av innkjøpt stoff, for eksempel av stringere knyttet til en fast oppdragsgiver (for eksempel NRK), eller frilansere som har et geografisk område som spesialfelt.

Når vi ser på forholdet mellom by og land finner vi at to tredjedeler av respondentene bor i storby, mens en tredjedel bor i mindre byer eller tettsteder. Oslo dominerer med 43 prosent, mens 20 prosent bor i andre regionsentra som Trondheim, Bergen, Tromsø eller Stavanger. I Norge foregår det en gradvis sentralisering av befolkningen, og åtte av ti nordmenn bor nå i tettbygde strøk ifølge SSB.¹⁹ Andelen frilansere som er bosatt i mindre byer og tettsteder, 36 prosent, vitner om at frilansere er relativt desentraliserte, selv om våre kategorier skiller seg litt fra de SSB bruker. En årsak kan være at man velger å bosette seg utenfor store byer og regionsentra på grunn av boligprisene. En annen årsak kan være at frilansere finner seg geografiske områder der konkurransen med andre frilansere er mindre. Den teknologiske utviklingen har også ført til at geografisk plassering har mindre betydning nå enn før i forhold til hvor oppdragsgiverne befinner seg.

4.5. Oppsummering: Høyt utdannet

Oppsummert finner vi at det er relativt godt voksne frilansere som utgjør hovedtyngden av respondentene i denne undersøkelsen. Videre finner vi at majoriteten bor i det sentrale

¹⁹ <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/dette-er-norge-2018>

Østlandsområdet, men at mange frilansere av ulike årsaker også bosetter seg utenfor store byer og regionsentra. Frilanserne skiller seg ikke nevneverdig ut fra gjennomsnittsbefolkningen når det gjelder boforhold, partnerskap og barn. Det mest markante funnet er på utdanningsnivå. Her ligger respondentene godt over landsgjennomsnittet og det er en høyt utdannet, og dermed faglig kompetent, gruppe respondenter vi her har med å gjøre. Ikke overraskende er det samfunnsfag og humaniora som dominerer utdanningsvalget og nesten halvparten har journalist- eller mediefaglig utdanning.

5.0 Organisering av arbeidet

Å arbeide i en redaksjon fører med seg noen faste rammer og strukturer rundt organiseringen av arbeidet, både knyttet til tid og sted. Selvstendige frilansere er friere stilt i forhold til denne typen rammer og strukturer, på godt og vondt. Friheten fører med seg noen muligheter, og kan samtidig også oppleves som utfordrende. I dette kapitlet skal vi se nærmere hvordan frilanserne i studien organiserer arbeidet sitt, både med tanke på tid og sted. Vi skal også se på hvilke typer medier og hvilke plattformer de leverer til, og hvordan de arbeider for å markedsføre seg selv.

Et viktig moment vi ønsket å finne ut av, er hvorvidt frilansere jobber fulltid som frilansere/kritikere eller om de kombinerer denne virksomheten med annet arbeid. Vi har stilt to spørsmål knyttet til dette, der et handler om arbeidstid og ett er knyttet til lønn. På spørsmålet om man kombinerer frilansjobb med annet arbeid, svarer halvparten ja, mens den andre halvparten oppgir at de ikke gjør det. Det gir altså et bilde at 50 % av frilanserne er deltidsfrilansere med tanke på tid; de fyller også arbeidsdagen med andre typer jobber.

Når vi spør om hvor stor andel av inntekta til respondentene som kommer fra frilansing, oppgir 35 prosent at de har 100 prosent av inntekta si fra frilansing, mens de øvrige 65 oppgir varierende prosentsetsats. Her ser vi et sprik i svarene, der 35 prosent sier de har all inntekta si fra frilansing, mens 50 prosent sier de ikke har annet arbeid i tillegg. Denne svarvariasjonen til tross, så indikerer dette at mange kombinerer frilansvirksomhet som journalist, fotograf eller kritiker med annet arbeid. Dette samsvarer også med funn fra en tidligere Arbeidsmiljøundersøkelse i mediene, der 48 prosent av frilanserne i undersøkelsen definerer seg som heltidsarbeidende (Sørensen m.fl., 2005, s. 225). Vi kan ikke si noe sikkert om årsaken til at så mange frilansere definerer seg som deltidsfrilansere. En nærliggende tanke kan være at det er vanskelig å tjene godt nok på frilansing til at det er mulig å leve av denne virksomheten alene. Mangel på nok oppdrag kan være en annen (Sørensen m.fl., 2005). I denne gruppen finner vi nok også en del lærere og ansatte i andre yrkesgrupper som arbeider som frilanser i tillegg til hovedjobben, og jobber med et spesialfelt eller interesseområde de har.

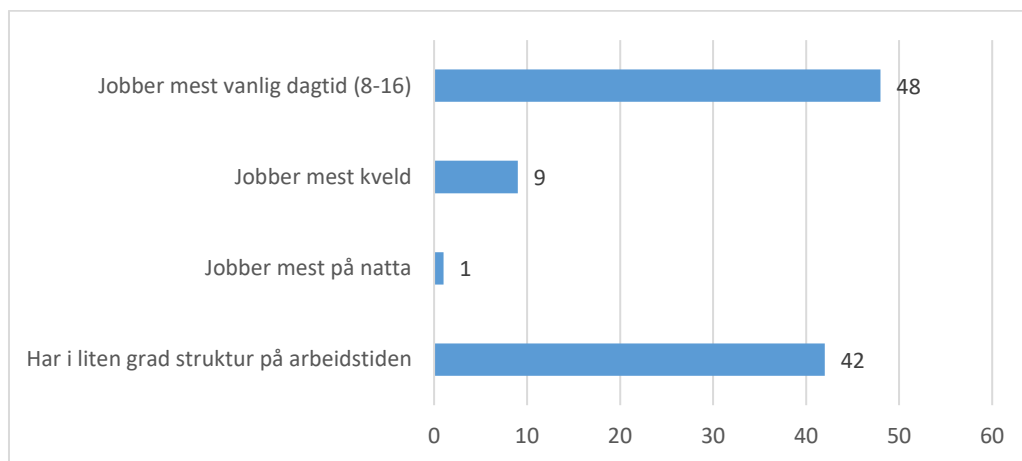
Undersøkelsen vår gir ikke svar på hvilke andre typer arbeid deltidsfrilanserne kombinerer med, med et unntak; 39 prosent jobber også med informasjon, kommunikasjon og content marketing, mens 61 prosent oppgir at de ikke gjør det. Dette kommer vi nærmere tilbake til

i kapittel 8. De økonomiske sidene ved frilanslivet skal vi diskutere nærmere i neste kapittel. Her og nå skal vi se nærmere på arbeidstid.

5.1. Arbeidstid i flyt

En fordel som ofte trekkes fram med frilanslivet, er nettopp friheten til å organisere dagen slik man selv ønsker, og jobbe kveld eller natt hvis man opplever at det passer best. Derfor har vi også stilt noen spørsmål om arbeidstid. Et av dem handler om organisering av egen arbeidstid, og her har vi bedt respondentene om å angi hva som er den mest dekkende beskrivelsen av deres jobb.

Figur 5.1 Organisering av arbeidsdagen (i %)



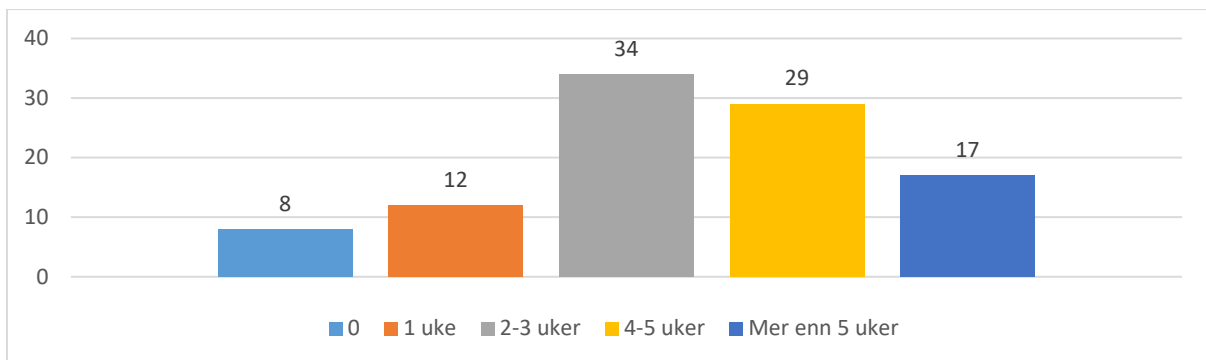
Figuren viser at frilanserne kan deles i to store grupper: 48 prosent svarer at de jobber mest innafor normal arbeidstid, altså mellom 8 og 16, mens 43 prosent svarer at de i liten grad har en fast struktur på arbeidstiden. Med andre ord en ganske lik fordeling mellom de som har liten struktur på arbeidslivet og de som jobber mest samtidig som de fleste andre er på jobb. Vi ser også at en prosent jobber mest nattetid og ni prosent på kvelden.

Undersøkelsen vår viser også at frilansing ganske ofte inkluderer helgearbeid. 38 prosent av respondentene oppgir at de jobber en helg i måneden. 25 prosent oppgir at de jobber omtrent hver helg og 29 prosent jobber annahver helg. Dersom vi slår sammen de to midterste kategoriene, ser vi at over halvparten av frilanserne jobber enten hver eller annahver helg, mens kun åtte prosent svarer at de aldri jobber i helger.

At frilanserne ofte jobber i helger og ikke har ordnet arbeidstid, er ikke noe nytt funn. I Arbeidsmiljøundersøkelsen i mediene fra 2005, oppga 73 prosent av frilanserne at de ofte jobbet i helgene, og 78 prosent oppga at de ikke hadde noen ordnet arbeidstid (Sørensen

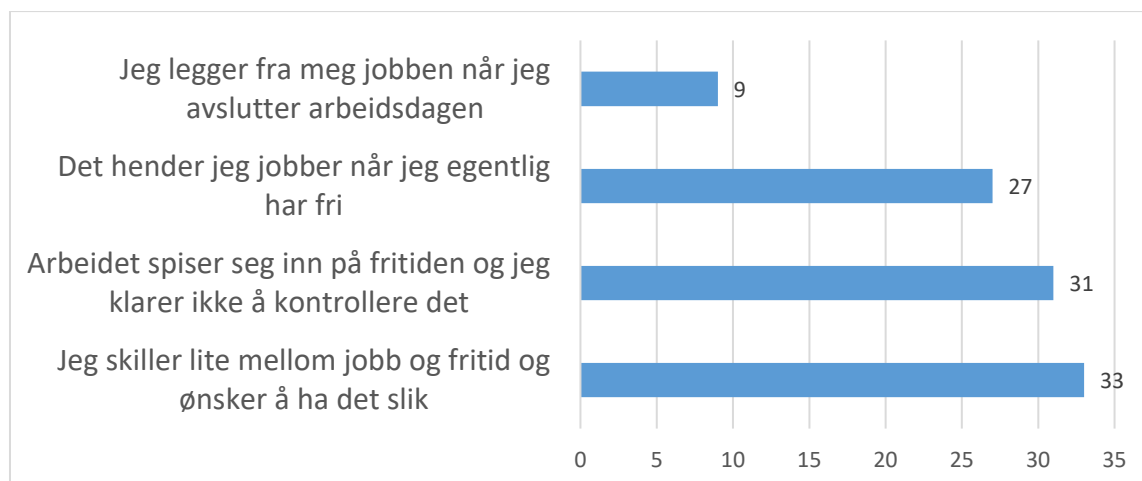
m.fl., 2005, s. 225). «Frilansjobbing = helgejobbing», svarte flere i denne undersøkelsen (ibid). Ei forklaring på omfanget av helgearbeid, kan være knyttet til at mange redaksjoner bruker frilansere på kveldstid og i helgene, for å dempe ulempebelastningen på de fast ansatte. Frilansere dekker gjerne også ofte typiske helgeaktiviteter som sport- og kulturarrangement. Det gir et bilde av at frilansere har en ganske høy helgebelastning, der arbeidet ofte spiser seg inn i fritiden. Spørsmålet om ferie underbygger ytterligere dette:

Figur 5.2 Hvor mange uker ferie tok du ut i fjor? (i %)



Alle NJs avtaler gir journalister rett til fem uker ferie. Vi ser at under halvparten av frilanserne tok ut ferie i det omfanget ansatte journalister har krav på. 34 prosent tok ut 2-3 uker ferie, og 20 prosent tok ut ei ferieuke eller ingen ferie i det hele tatt. I den andre enden av skalaen finner vi 29 prosent som tok ut 4-5 uke ferie og 17 prosent som tok ut mer enn fem uker. Vi kan uten tvil slå fast at det synes vanskelig for frilansere å ta ut fem uker ferie. Vi har ikke spurt om årsaken til den korte ferien, men det nærliggende å tenke at dette også henger sammen med inntekt og inntjening, som vi kommer nærmere inn på i neste kapittel. Tid handler også om forholdet mellom arbeid og fritid. Vi har også bedt frilanserne beskrive hvordan de opplever skillet mellom jobb og fritid, ved å presentere noen utsagn.

Figur 5.3 Skillet mellom arbeid og fritid (i %)



Figuren viser at kun ni prosent opplever at de kan legge fra seg arbeidet når arbeidsdagen er over. En tredjedel skiller lite mellom jobb og fritid, uten at det oppleves negativt, det er slik de ønsker å ha det. Det handler kanskje nettopp om den fleksibiliteten og friheten som følger med frilanstilværelsen og som mange oppgir som hovedgrunnen til å være frilanser (Mathisen, 2016; Gollmitzer 2014; Edstrøm & Ladendorf, 2012). Nær en tredjedel opplever at arbeidet spiser seg inn på fritiden på en negativ måte som de ikke klarer å kontrollere, og 27 prosent oppgir at det hender de må jobbe når de egentlig har fri. Det innebærer at over halvparten, 58 prosent av frilanserne har en arbeidssituasjon der det er vanskelig å sette grenser. Det kan oppleves som en tøff tidsklemme (Sørensen m.fl., 2005, s 225). Dette gir et bilde av en frilanstilværelse der arbeidet i stor grad går ut over fritid, og der den profesjonelle og den personlige tiden smelter sammen (Witschge & Harbers, 2018).

Dette er imidlertid et trekk som preger journalistisk arbeid uansett tilknytningsform. Også Journalistundersøkelsen fra 2012 spør om skillet mellom arbeid og fritid. Her oppgir 20 prosent at de opplever at det i meget høy grad eller høy grad er vanskelig å skille arbeid og fritid (Grimsmo & Heen 2012, s 25). Svaralternativene er ulikt formulert i de to undersøkelsene, men vi kan holde disse 20 prosentene hos Grimsmo og Heen opp mot at 31 prosent av frilanserne opplever at arbeidet spiser seg inn på fritiden på en måte de ikke klarer å kontrollere. Dette er altså ikke særskilt for frilanseres arbeidssituasjon, det er nok et trekk ved både mediebransjen generelt, og trolig også en rekke andre frie og kreative yrker. Men vi ser at frilansere opplever dette i høyere grad enn sine fast ansatte journalistkolleger.

I tillegg oppgir 63 prosent av frilanserne i vår undersøkelse at de har tatt på seg oppdrag de egentlig ikke hadde tid til det siste halve året, av frykt for risikoen ved å si nei. En slik risiko kan være at de frykter å ikke få nye oppdrag. For å holde seg attraktiv for oppdragsgiver må man alltid være tilgjengelig for oppdragsgiver og si ja. Nygren (2008, s. 150) beskriver en ny type journalistrolle; innhopperen som alltid stiller opp når nyhetssjefen ringer og aksepterer alle arbeidstider. Det er et bilde som kan ligne på situasjonsbeskrivelsen til frilanserne som ikke tør si nei.

Holdt sammen med at frilanserne jobber mye i helgene og tar ut lite ferie, viser det et bilde av et arbeidsliv der frilanserne svært ofte er «på» og tilgjengelig for oppdragsgiver, og i liten grad kan koble av og ta fri. Frihet og fleksibilitet holdes ofte fram som de store gevinstene ved frilanslivet. Svaret på disse spørsmålene indikerer at friheten ikke alltid er like reell, slik flere tidligere studier av frilanslivet også viser (Mathisen, 2016; Gollmitzer, 2014; Edström og Ladendorf, 2012). Tidvis handler det mer om en illusjon om frihet, mens friheten i praksis egentlig er ganske begrenset.

5.2. Hjemmekontor og mange oppdragsgivere

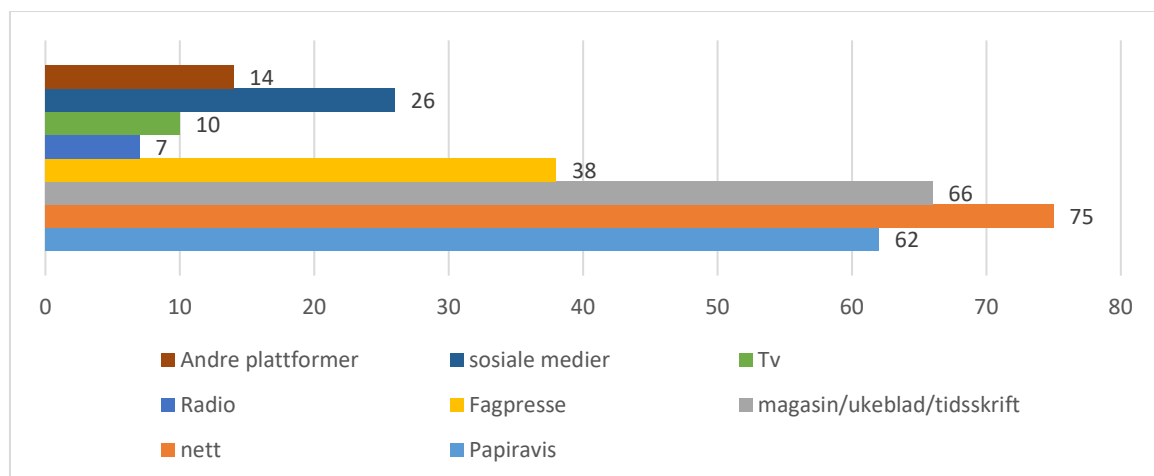
Fra tid skal vi bevege oss videre til et mer fysisk forhold, nemlig sted. Den fysiske arbeidsplassen er en sentral ramme for det daglige arbeidet. Vi har spurt informantene om hvor de jobber fra. Her finner vi at over halvparten har hjemmekontor – 56 prosent jobber hjemmefra, mens 17 prosent har en delt løsning mellom hjemmekontor og en variant av utekontor. Vi finner videre flere ulike varianter av det å ha kontor utenfor hjemmet: 10 prosent jobber i kontorfellesskap med andre frilansere eller i ulike varianter av frilanskollektiv. 3 prosent har kontor i fellesskap med gründere fra andre bransjer, eksempelvis i kommunale næringshager. Nær 4 prosent leier kontor alene, mens 8 prosent i hovedsak utfører jobben sin i lokalene til oppdragsgiver.

Med andre ord: hovedvekten av frilanserne jobber alene. Det er hjemmekontoret som dominerer, og i alt jobber 60 prosent av informantene enten på hjemmekontor eller de leier kontor alene, mens nær 40 prosent er i ulike former for kontorfellesskap, enten fullt og helt eller i kombinasjon med hjemmekontor

Vi har også kartlagt organisasjonsform. Her er det enkeltpersonforetak som dominerer: 58 prosent er selvstendig næringsdrivende og har ENK. 14 prosent oppgir at de er lønnsinntakere, og 18 kombinerer disse to formene. 10 prosent har eget AS.

Fra fysiske rammer skal vi bevege oss videre til innholdet i arbeidet. Hva jobber frilanserne med og hvilke type oppdragsgivere jobber de for? I surveyen har vi også sett på hvilke redaksjonelle plattformer frilanserne leverer til. Her ga vi respondentene mulighet til å krysse av for flere valg, slik at summen i figur 5.4 ikke blir hundre.

Figur 5.4 Hvilke redaksjonelle plattformer leverer du til? (i %)



Vi ser at det er nettet som dominerer, sammen med papiraviser og magasiner og ukeblader. Fagpressen er også en relativt stor oppdragsgiver, mens vi finner færre rene radio- eller tv-frilansere. De fleste frilanserne leverer til flere plattformer. Vi ser også at en fjerdedel oppgir at de leverer til sosiale medier. Arbeidsmiljøundersøkelsen fra 2005 viste at avis, magasin, ukepresse og fagpresse var frilansernes viktigste plattformer (Sørensen m.fl., 2005). 14 år senere har altså nettbaserte medier fått den dominerende posisjonen, noe som ikke er overraskende, medieutviklinga tatt i betraktning.

Vi har også spurt respondentene om de jobber som allroundere eller har spesialfelt de jobber med. 27 prosent oppgir at de i hovedsak jobber som allroundere og altså dekker et bredt spekter av saker og tema, mens 35 prosent har et tydelig spesialfelt. 38 prosent oppgir at jobben deres er en kombinasjon av allroundarbeid og spesialisert arbeid; de har sine tematiske felt der de fordyper seg, og leverer stoff fra disse i kombinasjon med noen

allroundoppdrag. Ut fra det tegner det seg et mønster der mange frilansere har nisjer eller spesialfelt; samlet jobber 73 prosent enten i hovedsak med et spesialområde eller kombinerer dette med mer allroundjobbing. Her kan det være nærliggende å også trekke inn det høye utdanningsnivået til frilanserne, som vi viste i kapittel 4. Høy utdanning innen et felt kan gjerne gi et godt grunnlag for å følge dette som journalist.

Høy grad av spesialisering eller nisjeorientering er også i tråd med funn i en tidligere kvalitativ intervjuundersøkelse med norske frilansere (Mathisen & Andreassen, 2016; Mathisen, 2019). Også denne viste at frilansere ofte har en nisje; et eller flere områder de fordyper seg i, har kunnskap om og innsikt i. I denne studien angir flere av frilanserne at nettopp det å ha et spesialfelt både er en viktig motivasjon for å være frilanser, knyttet til muligheten av å få jobbe med en type innhold man selv synes er interessant og givende, og fordi det gjør frilanseren mer attraktiv for oppdragsgivere. Denne studien omfatter også intervju med redaktører, og flere av dem oppgir at frilansernes spisskompetanse nettopp kan være et viktig kriterium for valget av å bruke frilansernes tjenester (Mathisen & Andreassen, 2016, s. 102).

I surveyen har vi også spurt hvilken sjanger frilanserne i hovedsak jobber med, og tabell 5.1 viser hvilket mønster som trer fram.

Tabell 5.1 Hvilken sjanger jobber du i hovedsak med? (i %)

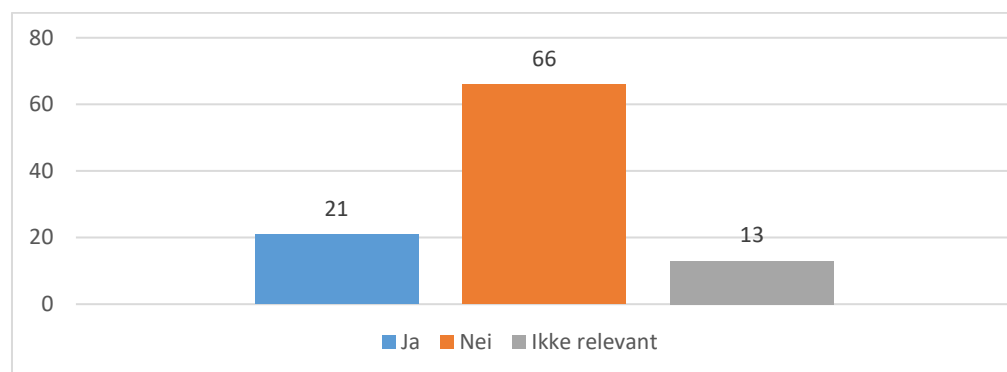
Sjanger	
Reportasje/feature/dokumentar	46
Kulturkritikk/anmeldelse	24
Nyheter	16
Kommentar/meningsstoff	2
Annet	12
SUM	100 (N=420)

Her ser vi at det er de lengre formatene som dominerer; den typiske frilanser jobber i liten grad med nyheter og mest med større arbeider som reportasje og dokumentar. Videre ser vi at en fjerdedel jobber mest med anmeldelser eller kulturkritikk. 25 prosent av de som har svart på denne undersøkelsen er medlem av Norsk Kritikerlag, og her ser vi prosentatsen er nesten lik de som oppgir kritikk og anmeldelse som sin viktigste sjanger.

Journalistundersøkelsen fra 2012 viser at nær ni prosent jobbet med kulturstoff (Grimsmo & Heen, 2012), mens vår undersøkelse altså viser at 24 prosent jobber med kulturkritikk og anmeldelse. Det er nok et uttrykk for at kulturfeltet og spesielt kritikken i stor grad dekkes av frilansere. Det er få fast ansatte kulturkritikere; de fleste mediehus baserer seg på frilansere som utfører denne delen av jobben. Kulturkritikk er dermed en sentral del av den frilansvirksomheten som utøves i norske medier. Videre finner vi at den typiske frilanser i liten grad jobber med nyheter. Dette samsvarer også med en tidligere kvalitativ intervjustudie med norske frilansere, der de fleste jobbet med dokumentar, feature og større reportasjer (Mathisen & Andreassen, 2016). Men her skiller frilansere seg fra sine fast ansatte kolleger. I journalistundersøkelsen oppga flertallet at de jobbet med nyheter eller som allroundere (45 prosent), mens nær 7 prosent hadde feature som sitt hovedarbeidsområde (Grimsmo & Heen 2012, s. 9). Ei nærliggende forklaring på at frilansere i så liten grad jobber med nyheter, er knyttet til økonomi: større reportasjer er lettere å selge inn og betaler seg bedre. Ei annen forklaring er trolig at nyheter ofte lages på dagtid, og av fast ansatte i redaksjonene.

I kapittel 2 diskuterte vi hvorvidt frilanslivet gir mulighet for å drive undersøkende og gravende journalistikk, eller om dette blir for ressurskrevende til at det lønner seg økonomisk. Vi har spurt respondentene om de har jobbet med undersøkende og/eller datadrevet journalistikk de siste tre månedene, og figur 5.5. viser hvordan svarene fordeler seg:

Figur 5.5. Har du jobbet med undersøkende og/eller datadrevet journalistikk de siste tre månedene? (i %)



Vi ser at 21 prosent av frilanserne har jobbet med undersøkende eller datadrevet journalistikk. Drøyt hver femte frilanser jobber med denne typen saker, mens 66 prosent

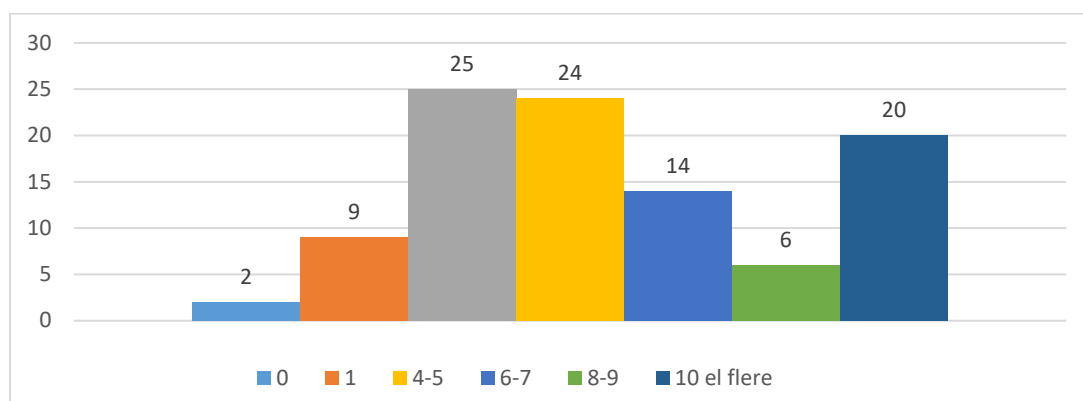
ikke gjør det, og 13 prosent oppgir at det ikke er relevant for deres jobb.

Journalistundersøkelsen fra 2012 har ingen tilsvarende spørsmål, og vi kan derfor vanskelig sammenligne med hvor stor andel av de fast ansatte journalistene som jobber med undersøkende journalistikk. I Journalistundersøkelsen mener imidlertid et flertallet at det blir stadig trangere kår for journalistenes samfunnsoppdrag (Grimsmo & Heen, 2012, s. 49).

Frilanserne jobber for både lokale, regionale, nasjonale og internasjonale medier, men det er de nasjonale mediene som dominerer. 83 prosent oppgir at de i hovedsak leverer til nasjonale medier. I kapittel fire slo vi også fast at en god del av respondentene bor i regionhovedsteder og mindre steder. Det kan med andre ord se ut til at mange baserer seg på å selge stoff til hovedstadsmediene, men fra andre steder enn hovedstaden. Det kan det være flere forklaringer på. En av dem kan være at mindre lokalaviser er dårligere betalere enn større mediehus, og kanskje også i mindre grad etterspør frilansstoff. Ei annen forklaring kan være at når små lokalaviser bruker frilansere, er disse ofte skole-elever, som ikke er organiserte og dermed ikke fanget opp av denne undersøkelsen. Medieutviklinga har dessuten gått i retning av at flere nasjonale medier har lagt ned sine tidligere distriktskontor utover i landet (Mathisen & Morlandstø, 2018; Bjartnes & Omdal, 2013). Denne utviklinga har kanskje gitt et større marked for frilansere på disse stedene, fordi redaksjonene fortsatt ønsker stoff fra ulike deler av landet.

Hovedvekten av frilansere har faste avtaler eller faste oppdragsgivere de jobber for: 77 prosent oppgir at de i hovedsak jobber for et fast antall oppdragsgivere, mens 23 prosent ikke har det. Videre varierer det hvor mange faste oppdragsgivere den enkelte frilanser har, som vist i figuren under:

Figur 5.6 Antall oppdragsgivere (i %)



Vi ser at det er ganske stor spredning. Halvparten av frilanserne jobbet for 2-3 eller 4-5 ulike oppdragsgivere i 2018. Ni prosent jobbet kun for en oppdragsgiver, mens to prosent ikke hadde noen. I den andre enden av skalaen jobbet hver femte frilanser for 10 oppdragsgivere eller flere – og spredte seg dermed på et stort antall ulike oppdragsgivere.

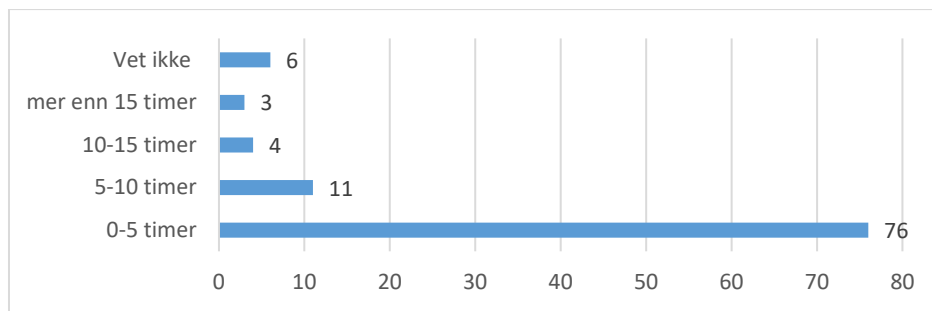
78 prosent oppgir også at de fikk nye oppdragsgivere i løpet av 2018, og her etablerte hovedvekten av dem kontakt med 2-3 nye oppdragsgivere. 45 prosent oppgir at kontakten med nye oppdragsgivere oftest kommer i stand ved at oppdragsgiver tar direkte kontakt med dem, mens 23 prosent forteller at det er de selv som oppsøker oppdragsgiver. 32 prosent mener det fordeler seg rimelig likt. Med andre ord er det oftere oppdragsgivere som tar initiativet ovenfor frilanseren enn motsatt.

Til sammen gir disse delene av undersøkelsen et bilde av at frilanserne har tilgang på oppdrag. Hovedvekten av frilanserne jobber for faste oppdragsgivere, de fleste har flere faste i porteføljen sin, og hovedvekten har også opplevd å få flere nye oppdragsgivere i året som gikk. For de aller fleste kommer oppdragsgiverne uten at frilanserne aktivt oppsøker dem; det er oppdragsgiver som tar kontakt og ønsker å kjøpe deres tjenester. Samlet gir dette dermed et bilde av et frilansmarked der det er muligheter og tilgang til oppdrag. Men som vi også har sett, jobber frilanserne ofte i helger og opplever at jobben spiser seg inn i fritiden.

5.4. Markedsføring og egenpromotering

En karriere som frilanser avhenger av en rekke ferdigheter og oppgaver i tillegg til de rent journalistfaglige (Cohen, 2016, s. 90). Frilanslivet krever både personlige ferdigheter, profesjonelle journalistiske ferdigheter og gründerferdigheter (Mathisen, 2019). I sistnevnte kategori kommer blant annet markedsføring og promotering av seg selv som frilanser. I surveyen har vi også kartlagt hvordan frilansere arbeider for å markedsføre seg selv. 45 prosent av respondentene har egen nettside, mens de øvrige 55 ikke har det. 49 prosent oppgir at de jevnlig bruker sosiale medier til å markedsføre seg selv, mens 51 prosent ikke gjør det. 47 prosent står oppført i ulike kataloger eller registre, mens de øvrige 53 prosent ikke gjør det. Ut fra dette tegner det seg et bilde der omtrent halvparten av frilanserne aktivt arbeider med å markedsføre seg selv, mens den andre halvparten ikke gjør det.

Figur 5.7 Tid til markedsføring av meg selv (i %)



Vi har også spurt hvor mye tid de bruker på markedsføring av seg selv i løpet av en måned. Her ser vi at det store flertallet bruker mellom 0 og 5 arbeidstimer hver måned til å markedsføre seg selv og sin egen virksomhet. 11 prosent bruker mellom 5-10 timer på slikt arbeid, mens bare tre prosent bruker mer enn 15 timer. Det ser dermed ikke ut til at frilansere flest setter av mye av arbeidstiden sin til egenmarkedsføring. Dette var kanskje noe overraskende, vi hadde forventet at frilanserne brukte mer tid og ressurser på markedsføring og profilering av seg selv. Samtidig oppgir 70 prosent at de tar direkte kontakt med oppdragsgivere som er av interesse. Slik målrettet markedsføring mot de oppdragsgiverne man ønsker å jobbe for er trolig viktigere for mange enn å markedsføre seg bredt.

5.5. Oppsummering

Vi kan summere opp dette kapitlet med følgende beskrivelse av den typiske frilanseren: han eller hun har hjemmekontor og jobber ikke kun som frilanser, men har annen inntekt i tillegg. Han eller hun jobber i hovedsak med lengre formater som feature, dokumentar eller kulturkritikk, og leverer stoff på flere plattformer og til flere ulike oppdragsgivere. Han eller hun jobber ofte i helger og tar ikke ut veldig mye ferie. Den typiske frilanseren bruker ikke mange timer hver måned på å markedsføre seg selv. Samtidig er frilanserne presset av arbeidstiden; de opplever at jobben spiser seg inn på fritiden

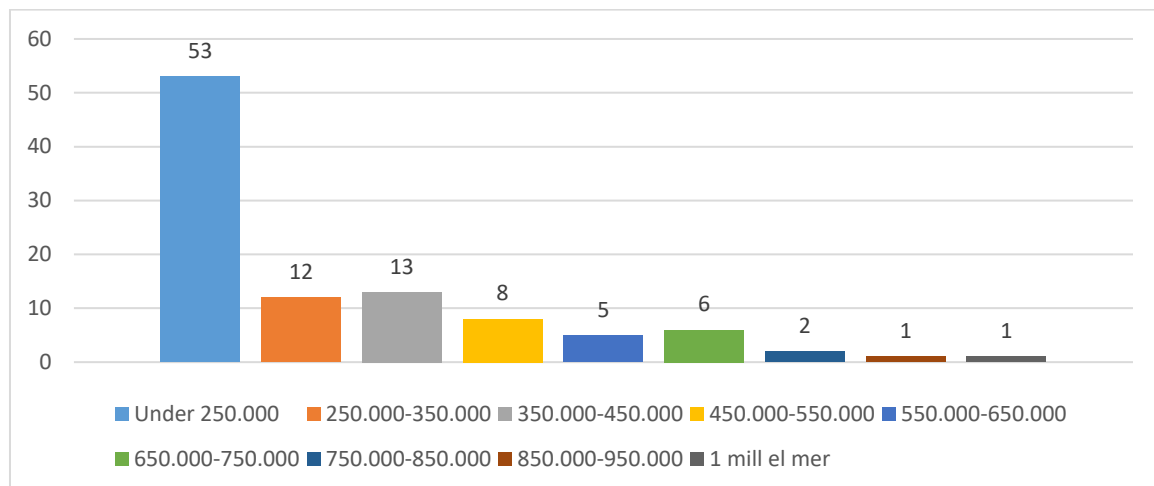
6.0 Frilansøkonomien

Frilansere må selv forhandle lønn og honorar, og sørge for den forretningsmessige delen av drifta. I diskusjonen om frilanseres arbeidsvilkår, er selvsagt økonomi, inntjening, kontrakts- og avtaleforhold samt relasjon til oppdragsgivere blant det mest sentrale. I dette kapitlet skal vi se nærmere på ulike sider ved frilansøkonomien.

6.1. Lav lønn

Vi begynner med lønn. Her har vi bedt respondentene oppgi sin reelle lønn, etter at utgiftene til drifta er trukket fra. Vi har med andre ord bedt dem oppgi inntekt, ikke omsetning, og vi har bedt dem oppgi inntektene de hadde av frilansvirksomhet, ikke annet arbeid.

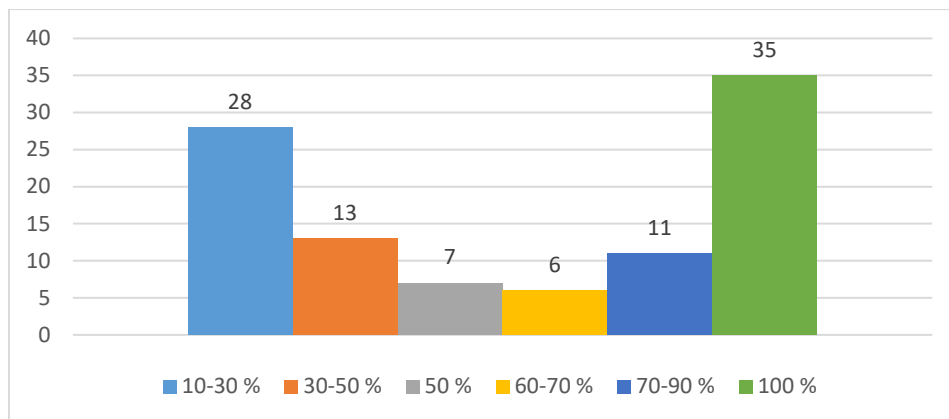
Figur 6.1 Inntekt fra frilansvirksomhet i 2018 (i %)



Figuren viser at 53 prosent av de frilanserne som har svart på undersøkelsen, tjener 250.000 kroner eller mindre av frilansvirksomheten sin. 12 prosent tjener mellom 250-350.000 og 13 prosent mellom 350.000 og 450.000. Åtte prosent tjener mellom 450-550.000. Hvis vi slår sammen noen av disse kategoriene, finner vi at 78 prosent av frilanserne tjener under 450.000, og 84 prosent tjener under 550.000. I den andre enden av skalaen finner vi 10 prosent av frilanserne, som tjener over 650.000. Med andre ord kan vi slå fast at en stor overvekt av frilanserne tjener dårlig, og bare en liten andel sitter igjen med ei høy inntekt.

Men i forrige kapittel omtalte vi at en stor andel av frilanserne kombinerer frilansing med annet arbeid på spørsmål om arbeidstid. I den videre diskusjonen mener vi det er mest interessant å bruke lønnsvariabelen; vi har også spurt hvor stor andel av inntekta som kommer fra frilansarbeid. Figur 6.2 viser hvordan dette fordeler seg:

Figur 6.2. Andel inntekt fra frilansarbeid i 2018 (i %)



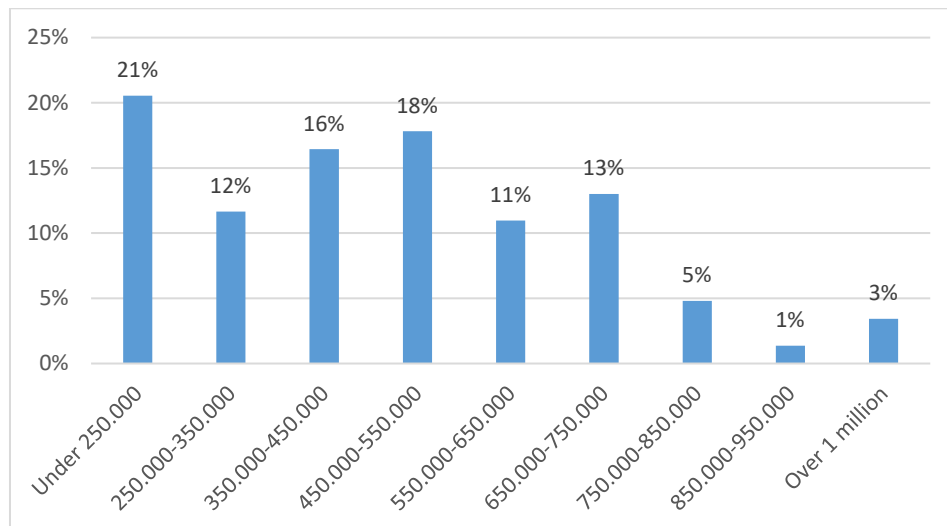
Vi ser at 35 prosent av de som har svart på undersøkelsen, lever av kun av redaksjonelle og journalistiske oppdrag. De har ingen annen type inntekt i tillegg. For 28 prosent utgjør frilansinntekta under 30 prosent av den samlede inntekta; denne gruppen lever i hovedsak av annen type arbeid. Men det kan være store sprik mellom inntektsbrøk og tid. Vi kan for eksempel tenke oss en frilanser som bruker en femtedel av arbeidstiden sin på kommersielle oppdrag som sikrer en langt større del av inntekta, mens resten av arbeidstiden går til journalistiske oppdrag som gir lavere inntekt. En tidligere kvalitativ intervjustudie med frilansere viser for eksempel hvordan noen tar godt betalte kommersielle oppdrag for å ha råd til å finansiere de journalistiske prosjektene de finner viktigst og mest tilfredsstillende å jobbe med (Mathisen, 2016).

Uansett, den typiske frilanser har også andre inntektskilder. Vi vet ikke i hvor stor grad dette er frivillig, eller et utslag av at man ikke har nok oppdrag til å fylle en fyll stilling. I forrige kapittel så vi også at 50 prosent oppga at kombinerer frilansing med annet arbeid, mens den andre halvparten ikke gjør det. Samtidig er det et sprik, der kun 35 prosent oppgir at de har all sin inntekt fra frilansing. Her er det altså en større andel som sier de ikke har andre jobber, enn de som oppgir at de har all sin inntekt fra frilansing, og vi vet ikke hva denne differensen skyldes. Noen kan ha annen inntekt som ikke er relatert til jobb (for eks. trygdepenger, AFP, attføring eller aksjekapital), det fanger ikke vår undersøkelse opp.

Vi vet heller ikke hvor stor inntekt frilanserne har fra annet hold. Det kan sies å være en svakhet ved utformingen av undersøkelsen at vi ikke spurte om dette. Uansett, i den videre diskusjonen om lønn skal vi konsentrere oss om de som oppgir at de har 100 prosent av inntekta si fra frilansing. Det er det tallet som gir best sammenligningsgrunnlag med fast

ansatte journalister. Samtidig skal vi påpeke at selv om 100 prosent av inntekta kommer fra frilansing, så betyr ikke det automatisk at alle jobber full tid. Noen av disse respondentene kan enten jobbe frivillig eller ufrivillig deltid, uten at de supplerer frilansing med annen jobb.

Figur 6.3 Inntekt i 2018 for de som jobber 100% som frilansere (i %)



N= 147

Figur 6.3 viser inntektsnivået i 2018 for de 35 prosentene av respondentene som har oppgitt at all inntekt kommer fra frilansvirksomhet. Den viser ei lav snittlønn. Hver femte av de som kun har frilansing som arbeid, oppgir at de tjente under 250.000 i 2018. En tredjedel hadde ei inntekt opp til 350.000. 49 prosent, nær halvparten ligger fra 450.000 og ned.

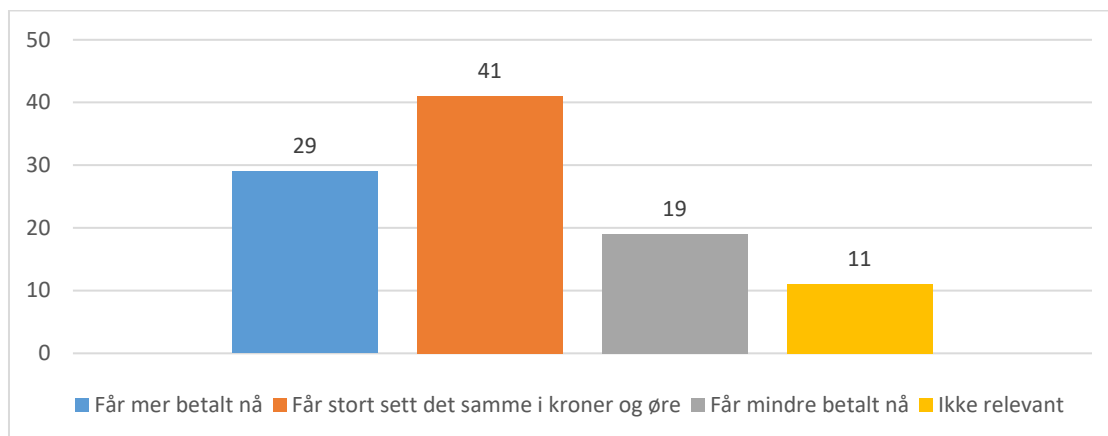
Til sammenligning ligger bransjelønna for journalister på 620.671. Bransjelønn omfatter både grunnlønn og tillegg for ulempe og helgearbeid. Vi ser at 22 prosent av de frilanserne som kun har frilansinntekt, ligger over bransjelønna; de tjener fra 650.000 kroner og oppover. 57 prosent tjener fra 550.000 kroner og nedover, mens 11 prosent tjener mellom 550.000 og 650.000.

Samlet sett gir dette et bilde av at det er økonomisk utfordrende å kun leve av frilansing, enten som fotograf, journalist eller kritiker. Til tross for høy utdanning, tøff helgebelastning og lite fritid, tjener de fleste under bransjelønna til sine fast ansatte kolleger. «Det er ikke penger som er den primære drivkraften for å være frilanser – men ønsket om frihet, fleksibilitet og muligheten til å realisere egne drømmer og planer». Det skriver Ramborg med flere i et perspektivnotat fra tankesmien Agenda og Samfunnviterne (2016), basert på en

undersøkelse av norske frilansere i mange ulike bransjer, der frilanserne rapporterer dårlig inntjening. Den beskrivelsen passer også på våre funn.

I innledningskapitlet viste vi til en reportasjeserie om frilanseres kår i Journalisten, der flere frilansere oppga at de får mindre i kroner og øre for oppdrag sammenlignet med for noen år siden. Dette ønsket vi å finne mer ut av, og vi spurte respondentene om hvordan de opplever betalingen de får per oppdrag nå sammenlignet med for tre år siden.

Figur 6.4 Utvikling i honorar (i %)



Figuren viser at en tredjedel får bedre betalt per oppdrag nå enn sammenlignet med for tre år siden. 41 prosent får det samme, og 19 prosent får mindre. Det gir en klar indikasjon på at frilansernes lønn ikke bare er lav, for en stor del av gruppen er den også blitt lavere de siste årene. Utvikling av frilanshonorarene holder ikke tritt med generell lønnsutvikling og prisstigning. 11 prosent av de som svarte sier dette ikke er relevant for dem. For mange i denne gruppen betyr det at de ikke var frilansere for tre år siden, og dermed ikke har noe sammenligningsgrunnlag. Uansett viser dette ei negativ lønnsutvikling der inntekten til frilansere er synkende. Den samme utviklinga beskriver Cohen blant canadiske frilansjournalister: «Freelance writers incomes have dramatically decreased amid rising costs of living and inflation» (Cohen, 2016, s. 89).

6.2. Honorar, kontrakt og forhandlinger

Vi har sett at flertallet av frilanserne tjener dårlig på frilansvirksomheten og mange har fått reelt lavere lønn de siste tre årene. Videre skal vi se nærmere på flere sider ved frilansernes honorar, kontrakter og avtaleverk.

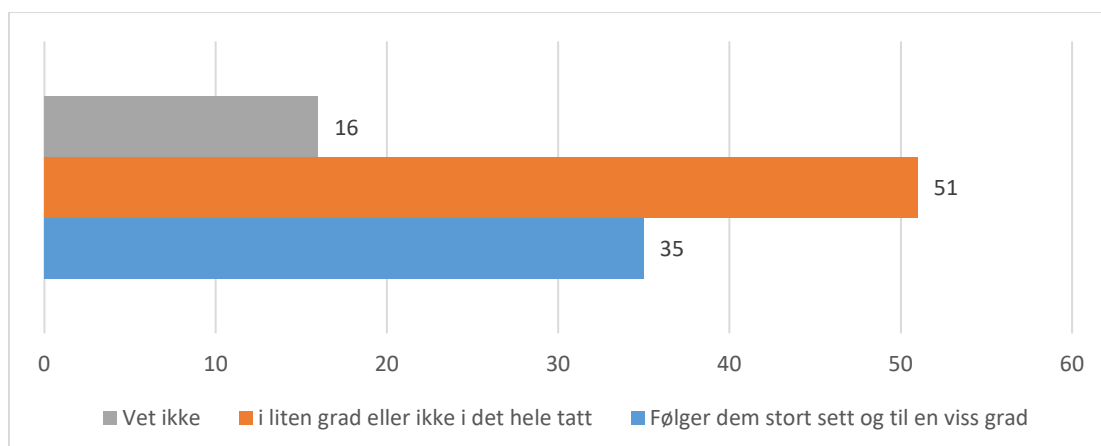
Tabell 6.2 Hvordan honoreres du? (i %)

Stykkpris	58
Timebasert	11
Variierer mellom ulike oppdragsgivere	28
Årlig fast pris for bestemt mengde oppdrag	1
Kontrakt med lønnstrinn	2

De fleste frilansere honoreres etter stykkprisprinsippet. Man avtaler en fast pris for en levering eller oppdrag. Dette gjelder 58 prosent av de som har svart, mens 11 prosent honoreres i tråd med hvor mange arbeidstimer de bruker på det enkelte oppdraget. 28 prosent forteller at det varierer mellom ulike oppdragsgivere, og de har trolig flere ulike honoreringsløsninger. Kun to prosent får lønn etter lønnskontrakt, mens en prosent får en årlig fast pris for en fast mengde oppdrag som er fastsatt på forhånd. Den siste kategorien gjelder trolig flest kritikere.

Vi har også spurt *hvordan* honorarene fastsettes. Her deler svarene seg i tre omtrent like store grupper; 35 prosent oppgir at de og oppdragsgiver har faste satser de forholder seg til. 31 prosent oppgir at de forhandler honorar for hvert enkelt oppdrag, mens 29 prosent svarer at det er oppdragsgiver som fastsetter honorarets størrelse. Både NJ Frilans og Norsk Kritikerlag har egne anbefalte satser for frilansarbeid og frilans kritikk. Hvordan opplever frilansere at oppdragsgivere forholder seg til disse?

Figur 6.5 Hvordan forholder oppdragsgivere seg til veiledende satser? (i %)



Her ser vi at 35 prosent av frilanserne opplever at oppdragsgivere stort sett eller til en viss grad følger de veiledende satsene til NJ Frilans og Kritikerlaget, mens 51 prosent – over

halvparten, opplever at de satsene ikke følges i det hele tatt, eller kun i liten grad. Hvis vi finmasker disse kategoriene mer, finner vi at kun ni prosent av frilanserne opplever at oppdragsgivere stort sett forholder seg til og respekterer de veiledende satsene, og 24 prosent opplever dette til en viss grad. I den andre enden svarer 28 prosent av oppdragsgiverne ikke forholder seg til dem i det hele tatt, mens 23 prosent opplever det i liten grad. Dette er selvsagt sentralt å holde opp mot den høye andelen frilansere med lav inntekt, og det faktum at en stor andel av frilanserne også opplever en reell inntektsnedgang.

Vi har tidligere sett at 35 prosent av frilanserne oppgir at de har all sin inntekt fra frilansing alene. Her ser vi også at en like høy andel opplever at oppdragsgivere stort sett følger de veiledende satsene. Det gir et bilde av at ca en tredjedel av frilanskorpsset klarer å leve av frilansvirksomhet alene, og en tredjedel opplever at fagforeningenes veiledende satser følges. Samtidig har vi sett at bare ti prosent av de som svarte på surveyen har ei lønn på nivå med bransjelønna til Norsk Journalistlag.

Det er også verdt å merke seg at 16 prosent svarer at de ikke vet om oppdragsgiver følger veiledende satser. Tyder det på at disse frilanserne ikke selv kjenner til de veiledende satsene, eller er det et uttrykk for at de ikke har prøvd å forhandle fram honorar i tråd med satsene? Det kan ikke vår undersøkelse gi nærmere svar på, men dette er et sentralt funn å ta med seg i det videre arbeidet med å gjøre de veiledende satsene kjent blant medlemmene i Kritikerlaget og NJ Frilans.

6.3. Stipend er avgjørende for inntekta

For mange frilansere og kritikere er stipender en viktig inntektskilde, og vi ønsket å kartlegge omfanget av dette. 36 prosent oppgir at de har mottatt stipend de siste tre årene, de øvrige 64 har det ikke. Fritt ord framtrer som den viktigste stipendyteren: Av stipendmottakerne har 43 prosent fått penger fra Fritt Ord. De siste årene har Fritt Ord delt ut 100 millioner kroner i støtte til journalistikk (Fonn, Bjerke, Knudsen & Mathisen, 2019). 34 prosent har fått stipend fra NJ, og 26 fra NFFO²⁰. 44 prosent oppgir andre.

Vi har også spurt hvor viktig stipend er for økonomien deres. Her svarer 25 prosent av de ikke ville klart seg uten, og 27 prosent sier det er ganske viktig. 32 prosent oppgir at dette

²⁰ Her kunne respondentene krysse av for flere svaralternativ, derfor blir ikke summen 100 %

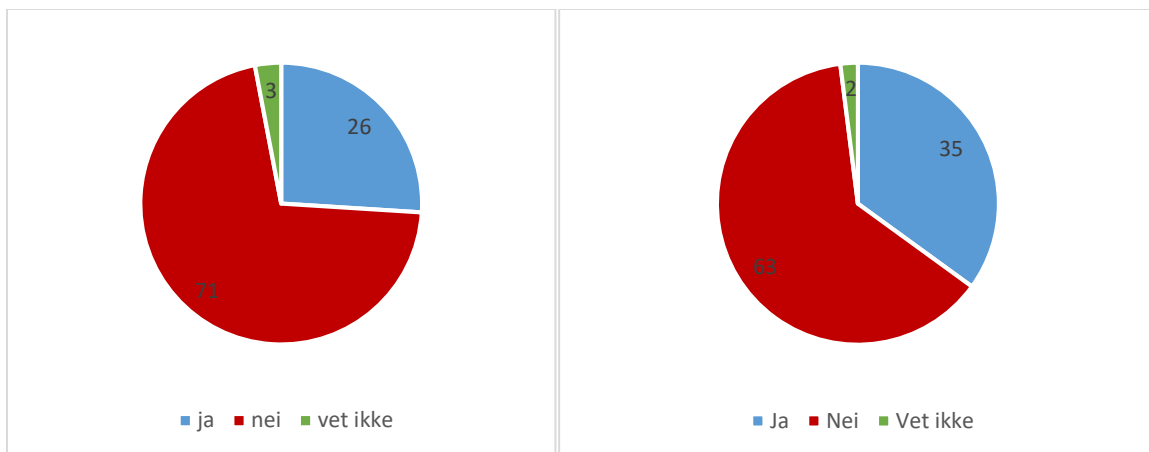
ikke er avgjørende, mens 16 prosent av de som har mottatt stipend sier det gjør dem mindre avhengig av å søke arbeid i annet felt. Stipend framstår dermed som viktige element i frilansøkonomien. Totalt har over en tredjedel av frilanserne i undersøkelsen mottatt stipend, og over halvparten av disse oppgir at det er en avgjørende eller ganske viktig del av økonomien deres.

6.4. Forsikringer og inntektsbuffer

En fast ansatt journalist får automatisk sykepenger ved sykdom, og arbeidsgiver har pensjonsordninger. Slike sikkerhetsnett har ikke selvstendige frilansere, men må selv finansiere slike ordninger. I undersøkelsen har vi stilt flere spørsmål om forsikring, pensjonssparing og inntektsbuffer.

Figur 6.5 Har du privat sykeforsikring? (i %)

Figur 6.6 Har du pensjonsspareordning? (i %)



Her ser vi at 71 prosent oppgir at de ikke har sykeforsikring, mens 26 har det. Det er også verdt å merke seg at tre prosent ikke vet om de har ei slik ordning eller ikke. Spørsmålet om pensjonsspareordninger viser samme mønster og samme tendens: Det er noen flere som har tegnet pensjonsspareordninger enn sykeforsikring; her oppgir 35 prosent at de har en slik, mens flertallet på 63 prosent ikke har det. Og to prosent oppgir at de ikke vet om de har ei slik ordning. I kapittel 4 viste vi at hovedvekten av de som har svart, er fra 40 år og oppover (65 %). Til tross for at pensjonsalderen ikke er så langt unna for en stor del av frilanserne, har flertallet altså ikke tegnet noen pensjonsspareordninger.

På spørsmål om uføreforsikring er mønstret også det samme: 34 prosent oppgir at de har tegnet slik forsikring, 59 prosent har det ikke, og hele 7 prosent vet ikke om de har ei slik forsikringsordning eller ikke.

Dette funnet støttes av en tidligere studie av norske frilansere i flere ulike bransjer: Her har de færreste sykeforsikring, og «fortrenging er vanlig når det kommer til pensjon» (Ramborg, Mosedottir og Østreng 2016). Med andre ord er det ikke bare mediefrilansere som mangler sikkerhetsnett, det gjelder frilansere også på andre områder.

Derimot viser spørsmålet om frilanserne har en inntektsbuffer i tilfelle oppdragstørke et litt anna mønster: 63 prosent oppgir at de har det, mens 37 prosent oppgir at de ikke har det. Det er altså en større andel av frilanserne som har oppsparte penger på bok i tilfelle det kommer perioder med få jobber og få oppdrag, enn de som har tegnet forsikringer og pensjonsspareordninger. Dette støttes av den nevnte undersøkelsen blant flere frilansgrupper; også er oppgir mange at de har spart seg opp en buffer til dårligere tider.

Videre har vi stilt spørsmålet om man ville klart en uforutsett utgift på 20.000 kroner uten å låne penger. 28 prosent oppgir at de ikke ville klart en slik utgift uten å måtte låne, mens de øvrige 72 prosent ville klart det, altså flere enn de som oppgir at de har en inntektsbuffer. Her skal det også påpekes at et slik spørsmål ikke nødvendigvis sier så mye om inntektsnivå. En person med høy inntekt og høy lånebelastning kan for eksempel også slite med en uforutsett utgift på 20.000.

6.5. Oppsummering: Lav inntjening og svakt sikkerhetsnett

Vi kan konkludere med at frilanslivet er et økonomisk svært usikkert liv, der mange kommer meget dårlig ut på alle økonomiske parametre. Frilanserne tjener dårlig, og mange har reelt gått ned i lønn de siste tre årene. En høy andel møter lav betalingsvilje hos redaktører og oppdragsgivere, i det de rapporterer at oppdragsgiverne i liten grad respekterer veiledende satser. En høy andel har heller ikke noe sikkerhetsnett i form av forsikring og pensjonsspareordninger. Flertallet av dem lever heller ikke av frilansing alene, men har annen type jobb eller andre type oppdrag i tillegg. På mange områder ser vi ei deling der grovt sett en tredjedel av frilanserne oppgir at de har all sin inntekt fra frilansing, og en tredjedel opplever at oppdragsgivere respekterer satsene. Nesten en tredjedel opplever at de får bedre betalt for oppdragene enn for tre år siden, og omtrent en like stor andel har tegnet forsikringer og pensjonsspareordninger. Det indikerer et skille blant frilansjournalister, fotografer og kritikere der en tredjedel klarer seg litt bedre enn det store flertallet. Samtidig er det bare ni prosent som har ei inntekt på nivå med bransjelønna til NJ, og 14 prosent av de som kun lever av frilansing som tjener mer enn 550.000 kroner.

Frilanstilværelsen kan karakteriseres som økonomisk svært krevende og usikker, og frilanserne framstår som ei sårbar gruppe i mediebransjen, med mange av de trekkene som beskriver prekariatet (Standing, 2014). De har dårlig lønn, opplever at jobben ofte spiser seg inn på fritida, slik at de ofte er «på».

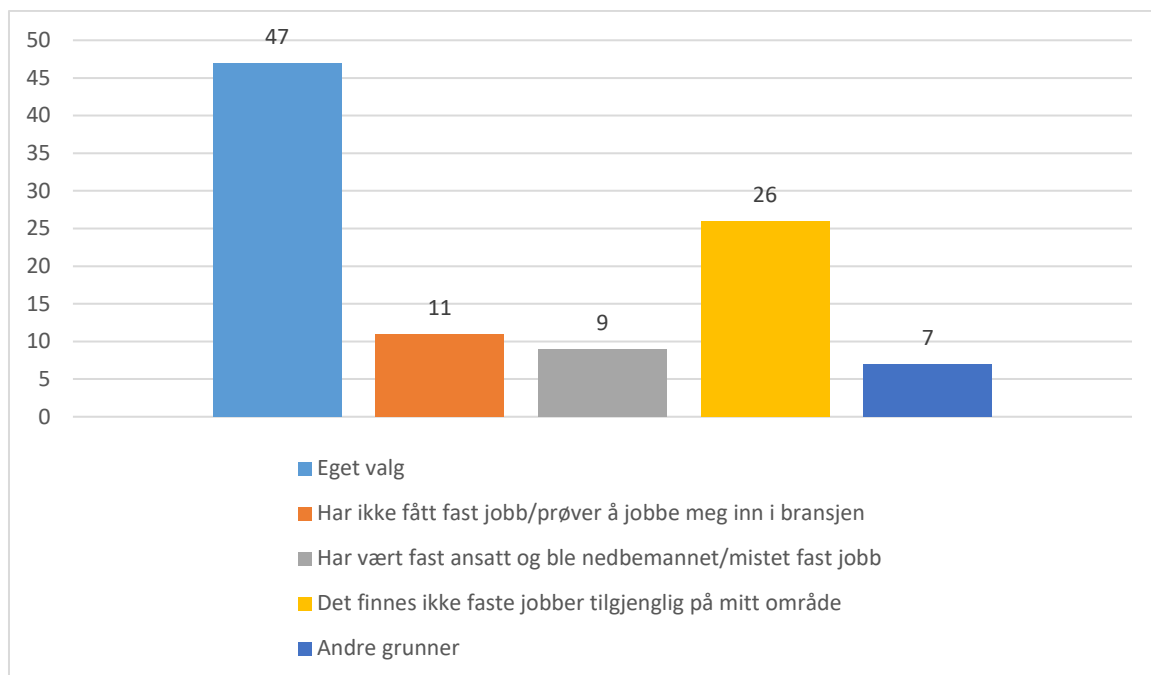
7.0 Trivsel og motivasjon

I innledningen på denne rapporten ble det pekt på de store paradoksene som kommer frem i eksisterende forskning på frilansere, at det er et motsetningsfylt spenn mellom på den ene siden sårbarhet, usikkerhet og dårlige vilkår og på den andre siden stor grad av jobbtilfredshet, frihet og faglig autonomi. I forrige kapittel så vi også at frilanserne i denne undersøkelsen kommer dårlig ut på alle økonomiske parametere vi har undersøkt. I dette kapitlet tar vi for oss hvordan respondentene trives med tilværelsen som frilansere og motivene bak valget om å være frilanser i det som er en tøff økonomisk hverdag for de aller fleste. Spørsmålene vi har stilt handler om psykososiale forhold som trivsel, tilgang på oppdrag, ferie og skillet mellom arbeid og fritid. I tillegg undersøker vi motivasjon for å være frilanser og om man heller ville vært i fast jobb eller vurderer å forlate bransjen.

7.1 Frivillige og ufrivillige frilansere

Et viktig spørsmål knyttet til motivasjon er om man er frilanser av egen fri vilje eller om man på en eller annen måte er blitt tvunget ut i denne rollen.

Figur 7.1 Hvorfor er du frilanser (i %)



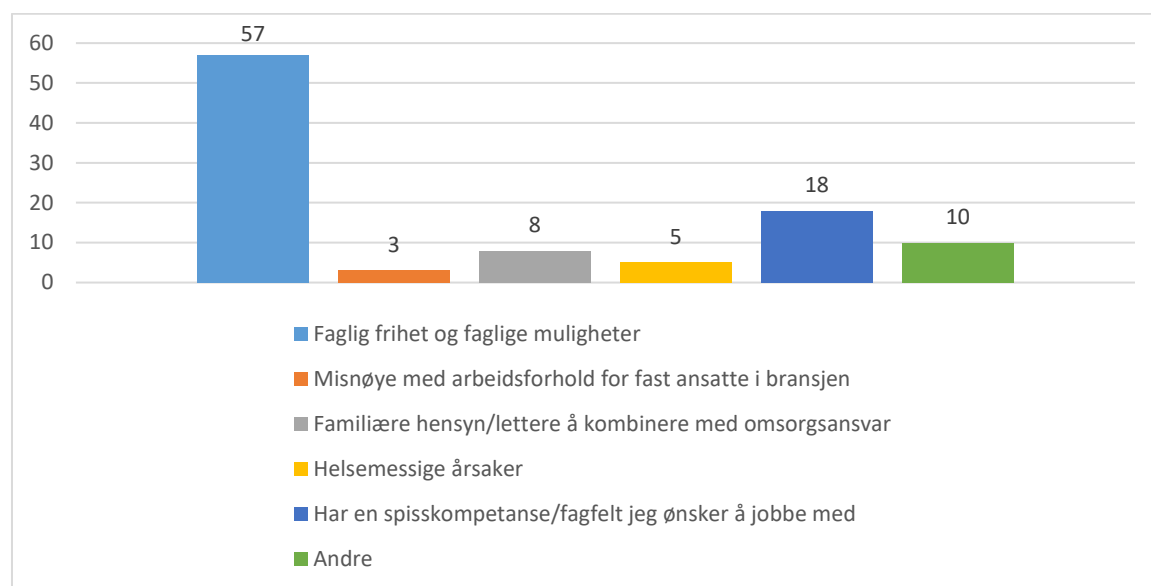
Vi ser at det frie valget er den dominerende kategorien, nesten halvparten av frilanserne (47 prosent) er det av eget valg. For de fleste er dermed frilanstilværelsen noe de bevisst og frivillig har gått inn. De andre kategoriene har derimot preg av en eller annen form for ufrivillighet. Så mange som en av fire oppgir at det ikke finnes faste jobber på deres område

tilgjengelig, mange kritikere og fotojournalister vil plassere seg her. Nedskjæringer og nedbemanninger i mediebransjen har også gitt virkninger på frilansstanden, en av ti har tidligere vært fast ansatt og blitt nedbemannet/mistet fast jobb. I overkant av en av ti er i det vi kan beskrive som en etableringsfase, hvor man enten ønsker men ikke har fått fast jobb eller prøver å jobbe seg inn i bransjen. Mange av de ferskeste frilanserne befinner seg her. Slår vi sammen disse kategoriene er det nesten halvparten (46 prosent), som har en negativ eller ikke frivillig begrunnelse for å være frilanser. Det vil si at det er like mange ufrivillige som frivillige frilansere hvis vi tolker eget valg som den eneste kategorien vi med sikkerhet kan beskrive som styrt av fri vilje. 7 prosent har svart at de er frilansere av andre grunner, her vil for eksempel en del som av ulike grunner (omsorgsoppgaver, helse) ikke kan stå i en fast hel- eller deltidsstilling plassere seg.

7.2. Faglig frihet og faglige muligheter er viktigste drivkraft

Så hva er drivkraften for de som frivillig har valgt frilansing som karrierevei?

Figur 7.2 Hva var din viktigste motivasjon for valget om å bli frilanser (i %)



(N=199)

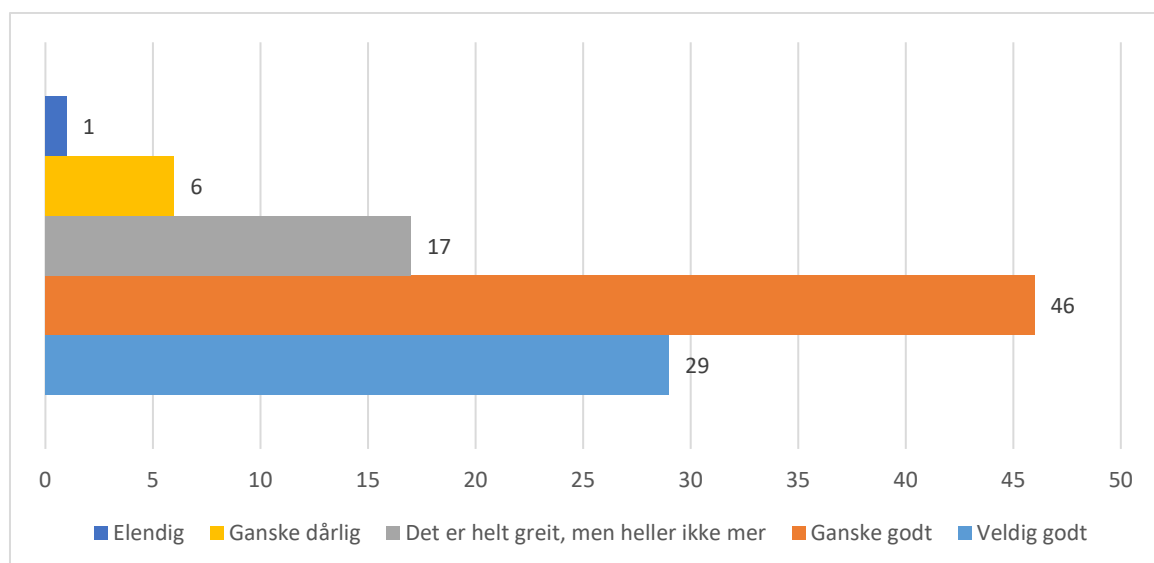
En begrunnelse skiller seg klart ut. Godt over halvparten oppgir faglig frihet og faglige muligheter som den viktigste motivasjonen. Det er også over tre ganger så mange i denne kategorien som i den nest største. Dette samsvarer med en kvalitativ studie initiert av tankesmien Agenda og Samfunnsviterne som fant at det er ulike hovedmotiver for å frilanse, men muligheter for å realisere drømmer og arbeide med det man er engasjert i, og ikke penger, er den primære drivkraften (Ramborg, Mosedottir & Østreng, 2016). I underkant av

en av fem oppgir at de har en spisskompetanse eller fagfelt de ønsker å jobbe med. Begge disse kategoriene kan sees som positive motivasjonsgrunner og vil dermed skåre høyt som motivasjonsfaktor. Slår vi sammen disse to kategoriene er det altså tre av fire som har en faglig positiv grunn til å velge å være frilansere. En liten gruppe på 3 prosent er frilansere fordi de er misfornøyde med arbeidsforholdene for fast ansatte, og 5 prosent er frilansere av helsemessige årsaker. For noen av de med den siste motivasjonsgrunnen, kan frilansing gi mulighet til å jobbe med et fag man er opptatt av, men som man av helsemessige årsaker ikke er i stand til å jobbe fast heltid eller deltid med. 8 prosent oppgir at de har valgt frilanstilværelsen av familiære hensyn eller for lettere å kombinere med omsorgsansvar, noe som også samsvarer med funn fra tidligere studier (Massey & Elmore, 2011). Denne gruppa vil også kunne oppleve at frilansing gir en mulighet til å jobbe med og engasjere seg i et fag som man av ulike grunner ikke kan gjøre på fulltid eller deltid i fast jobb.

7.3. Trives som frilansere

Vår undersøkelse bekrefter det tidligere forskning viser, frilansere trives godt.

Figur 7.3 Hvor godt trives du som frilanser (i %)



I overkant av en fjerdedel (29 prosent) trives veldig god, og nesten halvparten (46 prosent) trives ganske godt. Tre av fire (75 prosent) er altså tilfredse med frilanstilværelsen. I den andre enden av skalaen er det tilsvarende få som ikke trives i det hele tatt. 6 prosent trives ganske dårlig og kun 1 prosent trives elendig. I mellomposisjonen for de som synes frilanstilværelsen er helt greit, men ikke mer, finner vi underkant av en femtedel (17

prosent) av respondentene. Det er et relativt overveldende positivt funn, og står i en ganske sterk kontrast til de dårlige vilkårene vi finner for inntekt og økonomi.

Trivsel er et veldig relativt begrep, og vi må her ta høyde for at respondentene har lagt ulike fortolkninger til grunn når de har svart på dette spørsmålet. For mange vil kanskje begrepet knyttes mer til innholdet i arbeidet man utfører enn rammene rundt, som for eksempel økonomi og tilgang på oppdrag. Det kan også være at respondenter overrapporter på den positive siden for å rettferdiggjøre sin rolle eller posisjon som frilansere. For å kunne si noe om hva som ligger i begrepet trivsel og hva som skaper denne følelsen hos frilansere kan vi vende blikket tilbake til noen tidligere kvalitative studier som ble omtalt i innledningen. Der så vi at mange tidligere studier og rapporter peker på autonomien og mulighetene for å jobbe med det man brenner for som viktige drivkrefter. Edström og Landorf (2012) mener personlig frihet er en viktig forklaring på hvorfor frilansere trives bedre enn fast ansatte, og det er særlig fleksibiliteten frilanstilværelsen gir som trekkes frem som et gode. Mange knytter dette til muligheter for å balansere mellom familiære oppgaver og arbeid, mulighetene til å jobbe innenfor et spesifikk felt og i større frihet til å velge når man jobber. Samtidig er de opptatt av skillet mellom følelsen av frihet, og den reelle frihet frilansere faktisk har. Das (2007) peker også på frilanseres opplevelse av profesjonalitet. Frilanserne i hennes studie føler seg mer profesjonelle enn sine fast ansatte kolleger, og det samme gjør frilanserne i Ryan's studie (2009). Dette kommer gjerne som en følge av at frilansere stadig må bevise sin dyktighet og verdi i møtet med oppdragsgivere og fremstå troverdig. Selv om dette også kan tolkes inn i en ramme med ytre press og krav, finner begge at denne profesjonaliteten gir frilanserne en større grad av jobbtilfredshet enn fast ansatte.

7.4. Trivsel og økonomi

Når vi sjekker trivsel mot en del andre variabler, ser vi at det er en svak sammenheng mellom opplevd trivsel og økonomi.

Tabell 7.1 Krysstabell hvor godt trives du som frilanser mot reell lønn (i %)

	Totalt	Under 250.000	250.000-350.000	350.000-450.000	450.000-550.000	550.000-650.000	650.000-750.000	750.000-850.000	850.000-950.000	Over 1 million
Veldig godt	29	23	28	28	49	40	42	50	50	60
Ganske godt	46	49	45	50	31	55	46	25	0	20
Helt greit	17	19	18	20	11	5	0	13	50	20
Ganske dårlig	6	7	10	2	9	0	4	13	0	0
Elendig	1	2	0	0	0	0	8	0	0	0
<i>Ant. resp. (N=420)</i>	<i>420</i>	<i>221</i>	<i>51</i>	<i>54</i>	<i>35</i>	<i>20</i>	<i>24</i>	<i>8</i>	<i>2</i>	<i>5</i>

Måler vi trivsel opp mot reell lønn, er gruppa som oppgir at de tjener under 250.000 så dominerende i utvalget (over 50 prosent av respondentene) at det blir problematisk å måle de ulike inntektsgruppene opp mot totaltallene for trivsel. Men gitt dette forbeholdet ser vi at de med dårligst økonomi i liten grad rapporterer mindre trivsel enn de andre gruppene hvis vi slår sammen de som trives veldig godt og ganske godt. En mulig forklaring er at mange av de under 450.000 ikke jobber 100 prosent som frilansere, og dermed er ikke lønna som frilanser nødvendigvis det eneste inntektsgrunnlaget. Ser vi kun på de som trives veldig godt, går det et markant skille på rundt 450.000 kroner i inntekt (selv om vi her får et så lite antall respondenter at det blir problematisk å regne i prosenter). En mulig forklaring er at det er på rundt dette punktet man nærmer seg en normallønn, og faktisk kan begynne å leve av frilansvirksomheten. De få av respondentene som rapporterer om høy inntekt, fra 750.000 og oppover, er de som trives aller best. Dette indikerer at respondentene til en viss grad skiller økonomi fra trivselsbegrepet, men at man må over en viss inntekt før man virkelig trives i rollen som frilanser.

7.5. Trivsel og antall år som frilanser

Våre respondenter er en erfaren gjeng. Nesten en av fem har vært frilanser i mer enn 20 år, en tredjedel har vært det i mellom 10 og 20 år og litt under halvparten har vært det i inntil 10 år. Vi har sett på forholdet mellom trivsel og antall år man har vært frilanser.

Tabell 7.2 Krysstabell trivsel mot antall år som frilanser (i %)

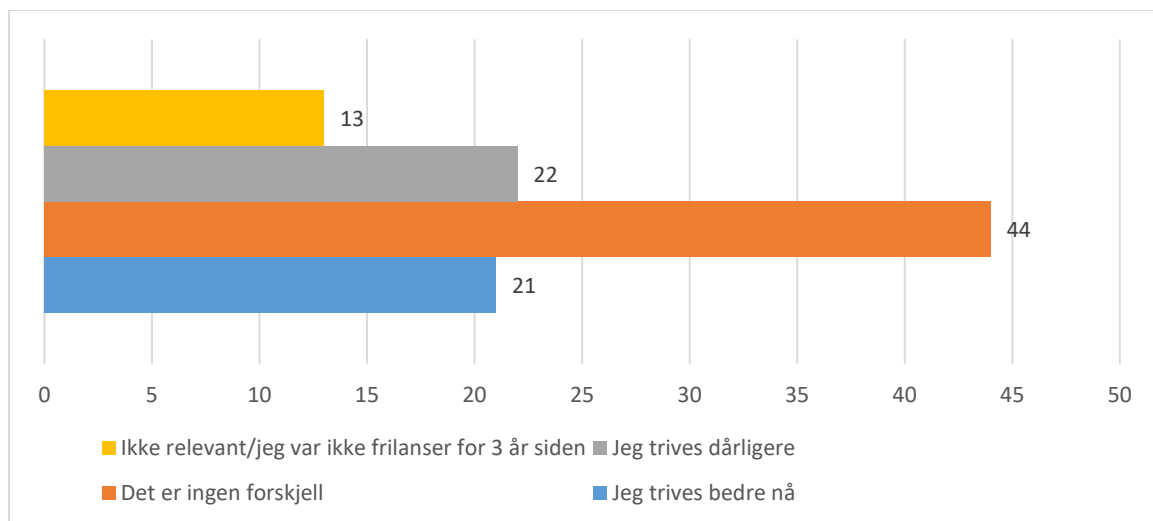
	Totalt	Under 1 år	1-5 år	5-10 år	10-15 år	15-20 år	Over 20 år
Veldig godt	29	0	25	23	33	32	42
Ganske godt	46	50	51	48	36	52	44
Helt greit	17	21	18	19	23	13	8
Ganske dårlig	6	14	6	11	4	4	7
Elendig	1	14	0	0	5	0	0
Ant. resp. (N=420)	420	14	109	80	84	56	77

Når det gjelder forholdet mellom trivsel og hvor lenge man har vært frilanser rapporter gruppa som har vært frilansere i over 20 år om en veldig høy grad av tilfredshet. Mer enn fire av fem trives svært godt eller godt, og ingen trives elendig. Det er en svak, men gjennomgående tendens til at man trives bedre jo lengre man har vært frilanser. Den gruppa som trives nest best er de med nest lengst fartstid, altså de som har vært frilansere mellom 15 og 20 år. Her trives litt i underkant av en tredjedel veldig godt, mens over halvparten trives ganske godt. Gruppa som har vært frilansere i under et år er den som trives minst, men her er igjen antallet respondenter så lavt at det er vanskelig å si noe sikkert om hvordan trivsel slår ut for denne gruppa. Sammenlikner vi de som har vært frilansere mellom fem og ti år med de som har vært frilansere 10-15 år er det vesentlig flere som trives ganske dårlig i den første gruppa (11 prosent mot 4 prosent). Derimot er det ingen som trives elendig i gruppa fem til ti år, mens er det 5 prosent som trives elendig i den gruppa som har vært frilansere i 10-15 år. Ferske frilansere i gruppa 1-5 år ligger nær gjennomsnittet, men det er litt færre som trives veldig godt (25 prosent) og litt flere som trives ganske godt (51 prosent) enn i det totale utvalget.

7.6. Stabil trivsel

Siden vilkårene for utvikler seg i en negativ retning, er det interessant å se på om dette påvirker trivselen for de som har litt fartstid som frilansere. Hovedinntrykket er at trivselen er relativt stabil samlet sett.

Figur 7.4 Hvor godt trives du som frilanser nå sammenlignet med for 3 år siden (i %)



Litt under halvparten mener at det ikke er noen forskjell nå fra for tre år siden. Samtidig er det en av fem som trives bedre i dag. Så majoriteten av respondentene har ikke opplevd en negativ utvikling i trivsel. Grappa ikke relevant/jeg var ikke frilanser for tre år siden utgjør 13 prosent. Men en av fem opplever at det er en negativ utvikling i trivsel. Hvis vi holder dette opp mot hvordan frilansere opplever at betalingen er per oppdrag eller arbeidstime nå sammenlignet med for tre år siden, ser vi noe av den samme fordelingen. Her oppgir 29 prosent at de får mer betalt nå, 41 prosent at de stort sett får det samme i kroner og øre mens 19 prosent får mindre betalt enn før (for 11 prosent av spørsmålet ikke relevant). Hvis vi definerer det å få det samme betalt i kroner og øre nå som for tre år siden som en realinntektsnedgang er det en negativ utvikling i inntektsgrunnlag som ikke gjenspeiles i en tilsvarende nedgang i trivsel. Årsakene til dette kan igjen ligge i måten trivselsbegrepet fortolkes på; faglighet, fleksibilitet og tilfredshet med innholdet i arbeidet trumfer en negativ utvikling av lønnsvilkår og inntjening.

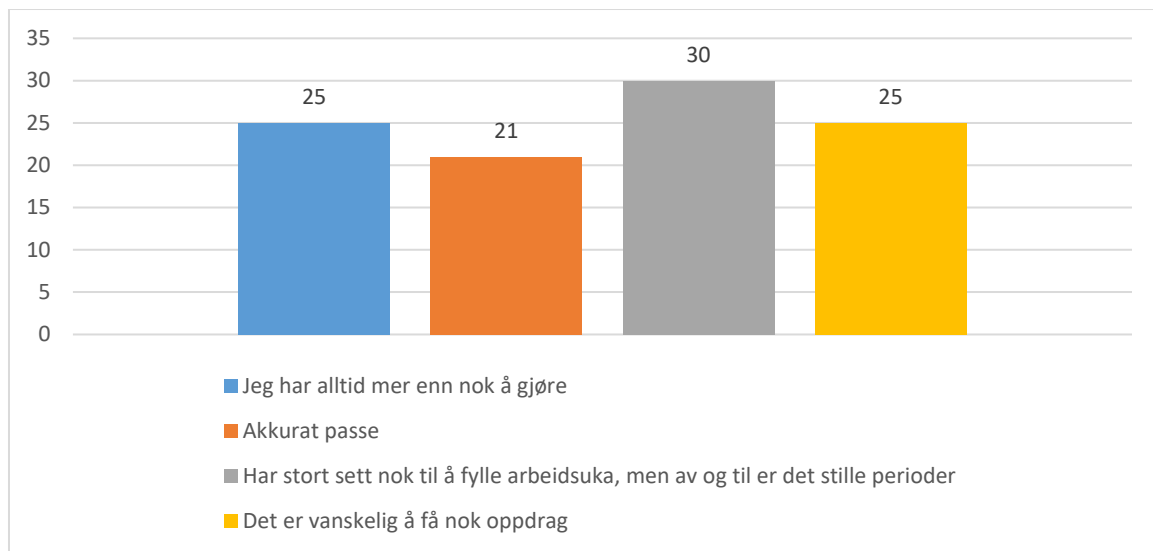
7.7 Forholdet til oppdragsgivere

Men selv om frilansere generelt trives ganske godt er det en del andre psykososiale aspekter som peker i negativt retning. Frilansere lever av å ha et godt forhold til sine oppdragsgivere, og i dette ligger det en innebygd skjevhet i maktrelasjonen mellom de to. Løsarbeidere kan i mindre grad enn ansatte arbeidstakere stille krav og tilrettelegge for ferie og fritid. De må i mange tilfeller jobbe på oppdragsgivers premisser. Et klassisk dilemma som ofte oppstår i forhold til oppdragsmengde er for eksempel muligheten til å takke nei. På spørsmål om man har tatt på seg oppdrag de siste seks månedene som man egentlig ikke hadde tid til av frykt

for risikoen ved å si nei, svarer langt over halvparten (63 prosent) ja på dette. Krysser vi dette spørsmålet mot i hvilken grad man jobber i helger, ser vi at de som takker ja til oppdrag de egentlig ikke har tid til jobber litt hyppigere i helger (annenhver helg eller omtrent hver helg) enn de som tør å takke nei hvis de ikke har tid.

Det å ikke kunne takke nei til oppdrag når man egentlig ikke har tid kan enten handle om at man har for mye å gjøre, eller at oppdragene kommer på feil tidspunkt. Ser vi på hvordan den generelle tilgangen til oppdrag oppleves, er det store variasjoner.

Figur 7.5 Hvordan opplever du tilgangen på oppdrag (i %)



En av fire har en travel frilanstilværelse med mer enn nok å gjøre, og en av fem har akkurat passe tilgang på oppdrag. Hovedinntrykket er imidlertid at frilansere har utfordringer med å skaffe seg nok oppdrag. 30 prosent har stort sett nok, men opplever stille perioder. En fjerdedel av respondentene i denne undersøkelsen sliter med å skaffe seg nok oppdrag. Slår vi sammen de to mest negative kategoriene, befinner flertallet av frilanserne seg i en situasjon hvor tilgangen til oppdrag er skjør eller direkte vanskelig. Det er viktig å se disse funnene i sammenheng med spørsmålet om hvor mange timer per uke man har jobbet som frilanser den siste måneden. Det er ikke nødvendigvis noen sammenheng med opplevd tilgang på oppdrag og arbeidstimer per uke, noen frilansere kan for eksempel jobbe frivillig deltid, eller kombinere frilansjobbingen med andre type jobber. Men når vi krysser disse spørsmålene ser vi at flertallet som opplever stille perioder eller at det er vanskelig å få nok oppdrag også har jobbet mindre enn en normalarbeidsuke den siste måneden. Dette kan bety at andelen ufrivillig deltidsarbeidende frilansere er relativt høy. Det at en stor andel

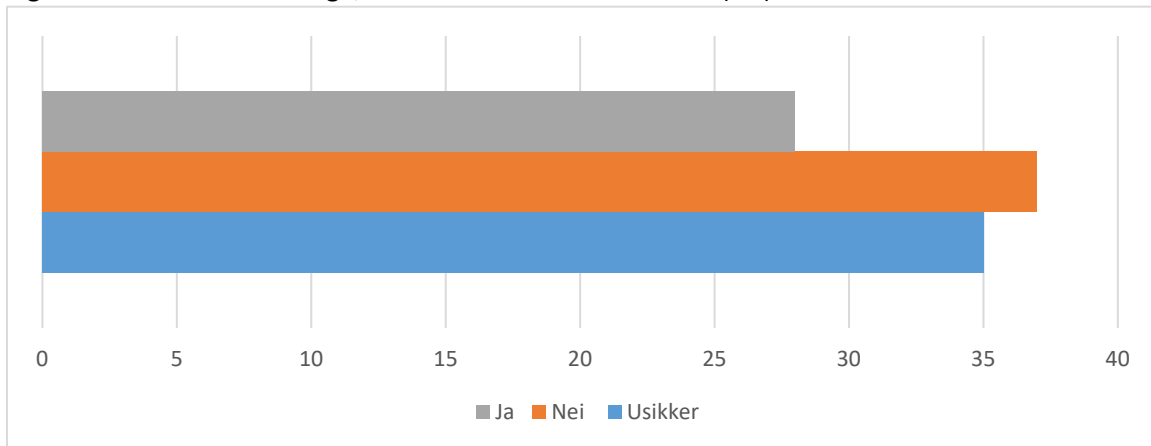
ikke jobber fulltid som frilansere, kan også tyde på at de økonomiske vilkårene gjør at de ikke tør eller vil være frilansere fullt ut. Ser vi på utfordringene med å få nok oppdrag mot årsaken til at folk er frilansere, finner vi at det er den gruppa som ikke har fått fast jobb/prøver å jobbe seg inn i bransjen som i størst grad opplever at det er vanskelig å skaffe nok oppdrag (40 prosent av disse opplever at det er vanskelig). Den gruppa der flest har mer enn nok å gjøre eller akkurat passe med oppdrag er de som er frilansere av eget valg (56 prosent til sammen).

I kapittel 5 tok vi for oss hvor mange uker ferie frilanserne i denne undersøkelsen tar ut og i hvilken grad de klarer å skille mellom arbeid og fritid. Her skal vi derfor kort bare trekke inn betydningen dette kan med tanke på forholdet til arbeidsgivere og trivsel. Selv om tidligere studier peker på mulighetene for å ta seg lengre ferier som noe som spiller positivt inn i forhold til trivsel blant frilansere (Gollmitzer, 2014), viser våre tall at den reelle friheten er annerledes for norske frilansere. De må tilpasse seg oppdragsgivernes behov, og uregelmessig oppdragsmengde gjør fravær i lange ferieperioder sårbart med tanke på forholdet mellom frilanserne og oppdragsgiverne. Et annet viktig parameter knyttet til psykososiale forhold er skillet mellom arbeid og fritid. Ser vi dette opp mot svarene på hvor godt man trives som frilanser, kan det tyde på at å være «konstant på» og verken ta ut mye ferie eller ha ren fritid, ikke går ut over trivselen. Men den gruppa som opplever at de ikke klarer å kontrollere dette skillet står nok i fare for å ha en arbeidshverdag som til slutt kan bli svært belastende. Dette var også et av hovedfunnene i journalistundersøkelsen (Grimsmo og Heen, 2013), journalister sliter seg ut over tid.

7.8 Ønsket om å være fast ansatt

Alternativet til å være frilanser er for de fleste naturlig nok å være fast ansatt. På spørsmål om du tidligere har vært fast ansatt i redaksjonell stilling, svarte hele 42 prosent av respondentene ja på dette. Det betyr at nesten halvparten har erfaring med de rammevilkårene en fast stilling i mediebransjen gir. Et viktig spørsmål både for de som har erfaring med fast jobb og de som ikke har det, er om man egentlig ikke ønsker å være frilanser og heller ville vært fast ansatt.

Figur 7.6 Hvis du kunne velge, ville du helst vært fast ansatt (i %)



På dette spørsmålet kommer det frem en tydelig ambivalens knyttet til det å være frilans. I overkant av en fjerdedel svarer ja på dette, mens godt over en tredjedel svarer nei. Litt i overkant av en tredjedel er usikker. En såpass høy usikkerandel kan tyde på at frilansere sliter med å finne et balansepunkt mellom opplevd trivsel i rollen som frilanser og de tøffe vilkårene som omgir frilansvirksomheten deres. Ser vi på de av frilanserne som tidligere har vært fast ansatt i redaksjonell stilling er andelen som ønsker seg fast stilling vesentlig høyere. Blant disse svarer nesten halvparten at de ønsker fast jobb, mens blant de som ikke har hatt fast stilling tidligere er usikkerheten større, fire av ti. Dette kan bety at tidligere faste ansatte opplever frilanstilværelsen som mer krevende enn de som ikke har erfaring med fast stilling. Samtidig er usikkerheten hos de som ikke tidligere har hatt fast stilling et uttrykk for at man ikke er helt fornøyd med frilanstilværelsen, men at man også er usikker på hva en fast jobb vil innebære. For denne gruppa vil kanskje noe av usikkerheten bestå i at man vet hva man har men ikke hva man får hvis man går fra å være frilanser til fast ansatt. For tidligere fast ansatte handler det kanskje om å savne rammevilkårene (økonomisk og sosial trygghet) man tidligere hadde. Ser vi på andelen som faktisk søker faste jobber innen mediebransjen og journalistikken, svarer 66 prosent nei på dette, men 22 prosent svarer ja. For 12 prosent er dette ikke relevant. Det er dermed færre som aktivt søker jobber enn det er som helst ville vært fast ansatt (og de som er usikre).

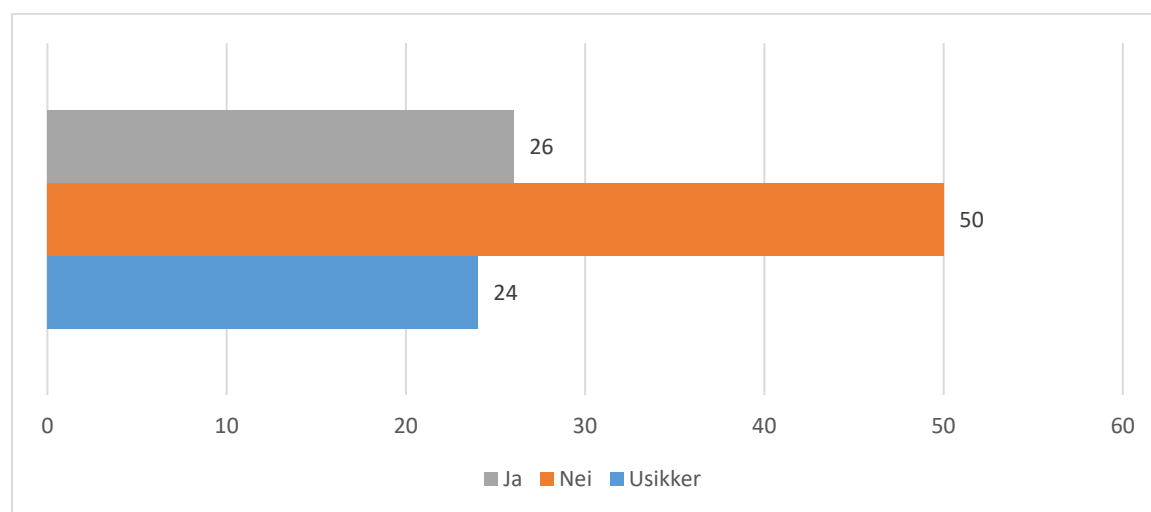
En forklaring på dette kan være at man ikke opplever at det er relevante jobber å søke på. Det har også vært relativt få utlysninger de siste årene, og med høy bruk av folk i midlertidige stillinger er det ofte disse som får jobbene som blir ledige. Hvis vi ser tilbake på utdanningsnivå, har nesten halvparten journalistisk eller mediefag utdanning. Selv om disse

utdanningene potensielt kvalifiserer til et relativt bredt spekter av ulike type jobber, kan det også ligge en begrensning her. Det å søke jobber er også en omfattende og til dels tidkrevende prosess, som for mange kan oppleves som frustrerende. Dermed kan ønsket om å egentlig ha en fast jobb likevel ikke være sterk nok til at man søker på utlyste stillinger. En siste forklaring kan knyttes til alder og antall år som frilanser. Noen av respondentene som egentlig ønsker å være ansatte kan definere seg selv ut som aktuelle kandidater til faste stillinger på grunn av alder. Andre kan definere seg selv ut gjennom å tenke at man har vært så lenge frilans at det teller negativt for potensielle arbeidsgivere og derfor ikke søker faste jobber av den grunn.

7.9. Vurderer å forlate bransjen

Til slutt skal vi se på om frilansernes arbeidssituasjon sees på som levelig og motiverende nok til å holde seg i mediebransjen/journalistikken.

Figur 7.7 Gitt din nåværende arbeidssituasjon, vurderer du å forlate mediebransjen/journalistikken og finne annet arbeid/studier? (i %)



Gitt den nåværende arbeidssituasjonen, vurderer en fjerdedel å forlate mediebransjen/journalistikken og finne et annet arbeid/studier. En fjerdedel er usikker, mens halvparten svarer nei. Selv om så vidt over halvparten ikke vurderer dette, er det alarmerende at halvparten av frilanserne vurderer å forlate bransjen gitt forholdene de jobber under i dag. Det er både bekymringsfullt med tanke på rekruttering og stabilitet innen profesjonen, men det sier også mye om hvor skjørt og vanskelig frilanslivet oppleves av mange. I innledningskapittelet tok vi opp hvordan endrede arbeidsvilkår for journalister kan påvirke innholdsproduksjonen, og for eksempel være en trussel for kvalitet og kritisk

undersøkende journalistikk. Hvis svarene over blir virkelighet, har journalistikken i realitetene et stort frafallsproblem som betyr at kunnskap og erfaring forsvinner fra bransjen. Blir vilkårene for frilansere slik at resultatet blir en høy «turnover», og at frilansere står kort tid i rollen før de forsvinner ut igjen, kan det påvirke både profesjonaliteten og rolleforståelsen.

7.10. Oppsummering: Høy faglig trivsel og usikre på framtida

I dette kapitlet har vi sett at for nesten halvparten er det å være frilanser et aktivt, bevisst valg. Men for tilsvarende mange er det en større eller mindre grad av ufrivillighet. Det er stor grad av trivsel knyttet til frilansrollen, og de viktigste motivasjonene er faglig begrunnet. Samtidig er det en skjør og krevende tilværelse. Frilansere har vanskelig for å si nei til oppdrag selv når det ikke passer, er dårlige til å ta ut ferie og klarer ikke helt å kontrollere skillet mellom arbeid og fritid. De fleste opplever at tilgangen på oppdrag er rimelig god, men nesten halvparten av dagens frilansere vurderer å slutte eller er usikre på om de forsetter, gitt dagens betingelser.

8.0 Frilansere og etiske grensedragninger

Et viktig kjennetegn ved en profesjon, er at den har et sett av etiske retningslinjer. I dette kapitlet skal vi se nærmere på noen profesjonsetiske aspekt knyttet til frilansarbeid. Det etiske rammeverket, forvaltet via en selvjustisordning, er sentralt for journalistikken som profesjon (Nygren, 2008). Presseetikken er en integrert del av hele journalistikkens fagområde, og kan ikke skilles ut som et eget territorium med klare grenser innen faget. Etiske problemstillinger ligger latent i alt fra journalisters virkelighetsoppfatning og forståelse av egen rolle til alle deler av yrkesutøvelsen (Brurås, 2010, s. 12). Raaum (1999, s. 40) holder fram yrkesetikken som sentral i journalistikkens profesjonaliseringsstrategi.

Som medlemmer av Norsk Journalistlag, arbeider frilansere etter det samme etiske rammeverket som sine fast ansatte kolleger. Slik sett er det kanskje ikke noen grunn til å diskutere etikk spesifikt knyttet til frilansere. Presse-etikken er den samme, uansett tilknytningsform til arbeidet. Samtidig er det noen sider ved frilansernes arbeidssituasjon som skiller seg fra det å være fast ansatt. Et sentralt skille er at frilanseren ofte jobber alene, og ikke som en del av et redaksjonskollegium. Det kan medføre at frilanseren blir mer alene i vanskelige etiske veivalg og vurderinger. Videre må frilansere selv ta ansvar for egen inntjening. Konflikten mellom børs og katedral er diskutert i mange sammenhenger knyttet til journalistikk. Frilansjournalister lever hele tiden tett på denne spenningen på et mer personlig, individualisert plan enn en fast ansatt kollega. En frilanser er også forretningsdrivende, og selv ansvarlig for sin egen inntjening. Samtidig skal han eller hun ifølge Vær Varsom-plakaten også verne om sin egen integritet og troverdighet, og unngå interessekonflikter og dobbeltroller.

Frilanseren må også dra opp grenser for hvilke type oppdrag man tar, og hva slags innhold han eller hun arbeider med. Her er forholdet mellom inntjening og etikk et moment: etiske vurderinger av hvilke oppdrag man tar og ikke tar kan få direkte betydning for lønna. Tematikken frilanser og etiske problemstillinger er behandlet i flere tidligere studier av frilansere; både knyttet til det å jobbe alene, og til grensedragninger og dobbeltroller (Mathisen, 2018; Obermaier & Koch, 2015; Ladendorf, 2012).

8.1. Etske dilemmaer

I surveyen har vi spurt respondentene om de har opplevd krevende etiske dilemmaer de siste tre månedene. Halvparten svarer at de ikke har det. 43 prosent oppgir at de opplever vanskelige dilemma minst en gang i måneden, mens 6 prosent oppgir at de står i slike situasjoner ukentlig. At halvparten oppgir at de ikke har støtt på krevende etiske vurderinger de siste tre månedene i et yrke som i høy grad krever utøvelse av profesjonelt skjønn og dømmekraft, kan kanskje karakteriseres som lavt. Flere ulike forklaringer kan være relevante her. Det skal for eksempel påpekes at opplevelsen av vanskelige etiske dilemma i høyeste grad er skjønnbasert, og den enkelte frilanser kan legge helt ulike oppfatninger til grunn. Det en opplever som en krevende etisk vurdering, kan en annen betrakte som en mer dagligdags situasjon som ikke er så vanskelig å håndtere. Forståelsen av etiske dilemma kan være sprikende. Noen kan favne et spenn av ulike profesjonelle vurderinger innafor det de tenker på som etikk, mens andre definerer det smalere, knyttet til PFU-saker og brudd på Vær Varsom-plakaten.

Ei anna delforklaring kan være knyttet til innholdet i jobben: jobber frilansere stort sett med en type journalistisk innhold som ikke er særlig etisk krevende? En sentral diskusjon, er om det er sider ved frilanstilværelsen som bidrar til at frilansere velger bort vanskelige saker. Vi har også spurt om respondentene har jobbet med undersøkende og/eller datadrevet journalistikk i løpet av de siste tre månedene. 66 prosent oppgir at de ikke har gjort det, 13 prosent svarer at dette ikke er relevante for deres jobb, mens 21 prosent oppgir at de har jobbet med denne typen saker. Samtidig svarer også 32 prosent av frilanserne i vår undersøkelse at de har takket nei til oppdrag de har opplevd som etisk problematiske. Det viser at frilanserne foretar løpende etiske vurderinger av hvilket innhold de fyller arbeidet sitt med. Ved å krysse mot alder, finner vi også at det er de yngste frilanserne som i størst grad har sagt nei til oppdrag de finner etiske vanskelige.

Tabell 8.1: Nei til etisk vanskelige oppdrag etter alder (i %)

	totalt	20-25	26-30	31-40	41-50	51-60	61-67	Over 67
Ja	32	40	37	37	31	29	31	20
Nei	52	60	37	51	57	53	49	53
Ikke relevant	16		25	12	12	18	20	27
Antall N	420	5	40	103	120	102	35	15

Tabell 8.1 viser hvordan dette fordeler seg med alder, og vi ser altså at de yngste frilanserne oftest har sagt nei til oppdrag. Samtidig må vi her ta forbehold om at det er færre av de yngste frilanserne i utvalget vårt, og at det her er prosentuert ut fra et lavt tall. Dermed gir svarene uansett større prosentmessige utslag. Like fullt ser vi et mønster som følger med alder, der frilansere under 40 år ser ut til å ha sagt nei til oppdrag i noe større grad enn frilansere fra 40 år og opp. Vi fant ingen forskjeller mellom kjønn, dette fordelte seg rimelig likt mellom kvinnelige og mannlige frilansere. Derimot fant vi en litt høyere tendens blant kritikerne enn journalister og fotografer. Vi fant også at de frilanserne som både tar journalistiske oppdrag og kommunikasjons- og informasjonsjobber oftere har sagt nei til oppdrag enn de som kun jobber med journalistikk. Vi vet derimot ikke om det er journalistiske oppdrag eller kommersielle oppdrag de har sagt nei til. Uansett kan ei nærliggende forklaring være at frilansere som kombinerer begge typer jobber oftere risikerer å møte seg sjøl i døra, og håndterer dette ved å si nei til oppdrag som kan føre til dobbeltroller.

Mange frilansere jobber alene, som vi tidligere har vist, blant annet ved at halvparten har hjemmekontor. Like fullt finner vi at frilanserne diskuterer vanskelige dilemma med andre. Hjemmekontor eller alenekontor er ikke noe hinder for å finne noen å diskutere vanskelige saker med. Her er andre journalister viktigere sparringpartnere enn oppdragsgiverne og redaktørene er. 70 prosent svarer at de diskuterer slike problemstillinger med journalistkolleger ofte eller av og til (22 prosent oppgir at de gjør det ofte, 48 prosent av og til), mens 17 gjør det sjelden og seks prosent aldri. 59 prosent oppgir at de diskuterer etiske dilemma med redaktører og oppdragsgivere (11 prosent oppgir at de gjør det ofte og 48 prosent av og til), mens 27 gjør det sjelden og 6 prosent aldri.

Dette viser at frilanserne lager egne strukturer og rammer rundt etiske vurderinger. Studien viser at frilansere flest tar opp etiske vurderinger med andre frilansere, med fast ansatte kolleger og redaktører. Det er også i tråd med en tidligere kvalitativ intervjustudie med norske frilansere, der Mathisen (2018) finner at de fleste frilansere skaper seg egne strukturer og rammer rundt etiske vurderinger, som erstatning for det kollegiale fellesskapet i en redaksjon.

Samtidig oppgir sju prosent i surveyen at de ikke opplever det relevant for deres arbeid å diskutere etikk med andre, verken kolleger eller redaktører. Det er et funn som kan gi

grunnlag for diskusjon. Journalistikk er et skjønnsbasert yrke, der den enkelte utøver må bruke sin profesjonelle dømmekraft i mange ulike situasjoner. Opplevs det lite relevant å diskutere med andre fordi man ikke opplever å støte på etiske dilemma, eller fordi man jobber såpass alene at man ikke har et nettverk rundt seg å diskutere med? Det gir ikke undersøkelsen vår noe svar på.

Mathisens (2018) studie viser også at noen frilansere tidvis opplever at oppdragsgivere setter deres profesjonelle omdømme i fare, ved å vinkle saker for hardt eller behandle bilder på en måte som journalisten og fotografen føler de faglig sett ikke kan stå inne for. I surveyen har vi spurt respondenten om de opplever at stoffet deres er blitt publisert eller formidlet på en måte de synes er vanskelig å stå inne for. Flertallet oppgir at det sjelden skjer; 44 prosent. Fire prosent oppgir at de opplever det ofte, 22 prosent av og til, mens 22 prosent aldri har opplevd det. Ut fra det kan vi slå fast at dette er sjeldent, men det ser ikke ut til å være et omfattende problem. Her kan det også være interessant å sammenligne med funnene i Journalistundersøkelsen fra 2012: den viser at 16 prosent av journalistene har opplevd at redaksjonsledelsen presser grensene for hva de mener er akseptabelt å gjøre eller publisere (Grimsmo og Heen 2012, s. 50). Her kan det se ut som frilansere opplever dette litt oftere enn journalister flest.

Et annet spørsmål er hvordan den enkelte frilanser håndterer slike situasjoner når de oppstår. Det gir ikke vår survey noe svar på. Den nevnte tidligere kvalitative intervjustudien med norske frilansere viser derimot ulike strategier. Noen informanter vegret seg for å protestere, fordi man er redd for å bli stemplet som vanskelig og dermed få færre oppdrag, mens andre ga tydelige beskjed og endog trakk tilbake en ferdiglaget reportasje, uten at det fikk konsekvenser videre. Men flere av informantene i denne studien gir til kjenne en opplevelse av at frilansere har mindre makt i publiseringsprosessen:

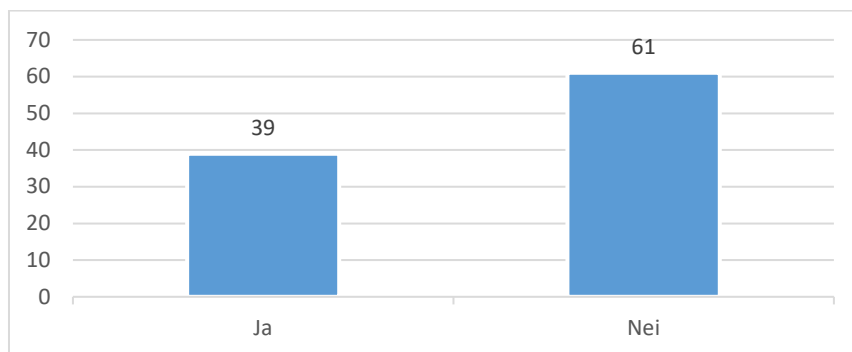
They perceive that employed colleagues are more empowered in the process of publishing; freelancers are absent in the newsroom when the decisions are made whereas employed journalists more often are present. Further, they assume that the influence of employed journalists is of higher value than freelancers. As a freelancer, they feel more obliged to accept any decisions (Mathisen 2018, s. 10).

Her ser vi en opplevelse av mindre makt og påvirkningsmuligheter i de redaksjonelle prosessene når en ikke er fysisk til stede i redaksjonen.

8.2. Dobbeltrøller, kommunikasjon og informasjon

Diskusjonen om grensedractingene mellom journalistikk, informasjonsarbeid og kommunikasjon har vært sentral i mange år. I 1994 vedtok Norsk Journalistlags landsmøte at informasjonsarbeidere og pressetalsmenn/kvinner ikke kunne være medlem av fagforeninga. For to år siden ble medlemsparagrafen endret på nytt, og da ble det åpnet for at frilansere kan kombinere journalistisk virksomhet med informasjonsarbeid. I den nye paragraf 4 heter det at "Personer som utfører arbeid knyttet til lobbyisme eller medierådgivning kan ikke være medlem av NJ. Ansatte i markedsføringsavdelinger eller -byråer kan ikke være medlem av NJ." Endringen ble gjort for å hindre at frilansere som kombinerer informasjonsarbeid og journalistikk måtte forlate NJ. I surveyen ønsket vi å finne ut hvor stor del av frilanskorpsset som kombinerer disse formene for arbeid.

Figur 8.1. Har du kombinert redaksjonelle/journalistiske oppdrag med oppdrag innen informasjon, kommunikasjon/PR eller content marketing det siste året? (i %)



Figuren viser at 39 prosent oppgir at de kombinerer journalistiske og redaksjonelle oppdrag med kommunikasjon, pr-arbeid eller content-marketing, mens 61 prosent oppgir at de ikke gjør det. Med andre ord – flertallet av frilansere jobber kun med redaksjonelt arbeid, samtidig er andelen som kombinerer relativt høy. I kapittel 5 viste vi også at halvparten av respondentene kombinerer frilansjournalistikk med annen type arbeid, og det er nærliggende å tenke at en stor andel av disse kombinerer journalistikk med informasjons- og kommunikasjonsoppdrag. For de som kombinerer, oppgir de fleste at den kommersielle delen av jobben utgjør opp til 25 prosent. Med andre ord er de fleste mer journalister enn informatører.

En kvantitativ survey som vår gir ikke mulighet til å gå nærmere inn på spørsmål som opplevelse av rollekonflikter eller begrunnelser for å kombinere redaksjonelt og kommersielt arbeid. Men flere tidligere studier basert på kvalitative intervju diskutere dobbeltroller og hvordan dette oppleves av frilansere. I en tysk studie viser Obermaier og Koch (2015) at det er et gap mellom de normative idealer og reell virkelighet for frilansere. Mens de etiske retningslinjene tilsier at journalister IKKE skal jobbe med informasjonsoppdrag som kan gå ut over troverdighet og uavhengighet, opplever de fleste at utfordrende arbeidsvilkår tvinger dem til å ta denne typen oppdrag, fordi de er bedre betalt. Frilanserne opplever derimot at dette gir noen vanskelige rollekonflikter. De opplever stress, og trives dårligere på jobb enn de som kun jobber redaksjonelt (Obermaier & Koch, 2015, s. 625) «The freelance PR journalists participating feel troubled by inter-role conflicts and are insecure about which primary professional identity to take on. Thus, for PR journalists, the consequences of inter-role conflicts can be quite negative», skriver de.

I en svensk studie diskuterer Martina Ladendorf (2012) hvordan frilansere lager sine egne, individuelle etiske retningslinjer. Hun finner også at flere opplever de må tøye sine etiske grenser, fordi det er vanskelig å overleve kun på redaksjonelt innhold:

“The ethical decisions of journalists are, however, also affected by business constraints, for example commercialization of media industries. These influences are processed individually, in a highly reflexive mode and all directly influence individual action ethics. The only guard against unjust action, is the internalization of a regulative ideal, proposed by virtue ethics, as the freelancer is mainly left on his or her own (Ladendorf 2012, s. 95–96).

Gollmitzer er opptatt av sammenhengen mellom frilanseres arbeidssituasjon og det journalistiske innholdet publikum og borgerne får ta del i. Dette spørsmålet har også et innebygd profesjonsetisk aspekt i seg. Innebærer usikre vilkår og dårlig betaling at frilansere i større grad arbeider med enkle og mindre krevende saker, mens de krevende prosjektene er vanskelige å finansiere og dermed velges bort? Her ligger det en viktig prinsipiell diskusjon, som også berøre journalistikkens rolle på et mer overordnet plan. Hva betyr arbeidsvilkårene for frilansere, kritikere og fotografer for innholdet og dermed den samfunnsmessige rollen journalistikken har? Dette skal vi forfølge videre i sluttkapitlet, der vi samler trådene og kommer med noen avsluttende betraktninger. Men før det skal vi se nærmere på noen helsemessige aspekter ved frilanstilværelsen.

9.0 Helse

I dette kapitlet skal vi se på rapportering om egen helse blant respondentene.

Arbeidsforskningsinstituttet har gjort systematiske arbeidsmiljøundersøkelser blant journalister siden 1978 med omkring ti års mellomrom. Den siste journalistundersøkelsen kom i 2012 og ble utarbeidet i samarbeid med NJ. Undersøkelsen ble besvart av nesten halvparten av NJs medlemmer og hadde stort fokus på de strukturelle endringene som hadde foregått både i samfunnet generelt og i mediebransjen siden forrige undersøkelse. Rapporten besvarte spørsmål om hvilke konsekvenser de teknologiske endringene hadde hatt for journalister, effekter av omorganiseringer og nedbemanninger og analyser av sammenhenger mellom arbeidsmiljø, jobbengasjement, sykefravær og helse (Grimsmo & Heen, 2013). Journalistundersøkelsen hadde et eget avsnitt om journalistenes vurdering av sin helse, og vår undersøkelse har brukt noen av de spørsmålene som ble stilt der for å spørre om frilanseres vurdering av det samme.

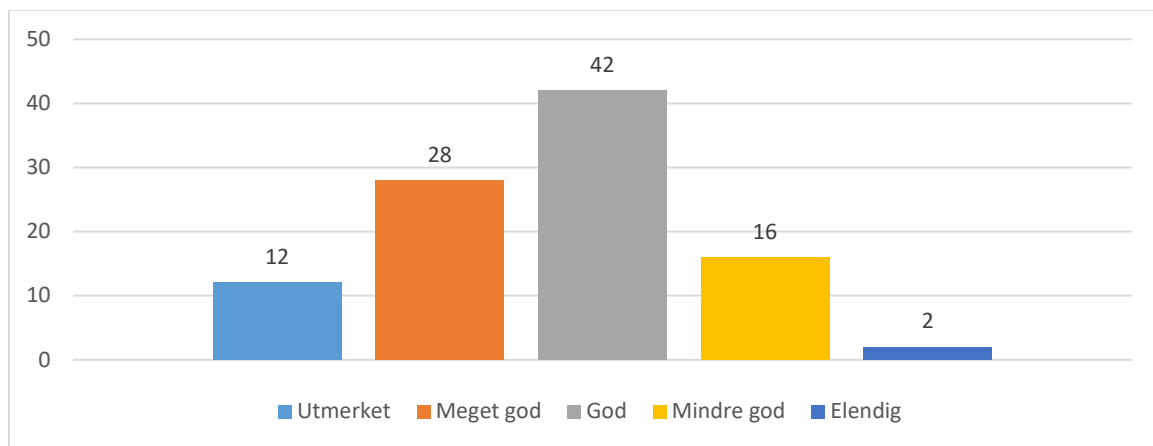
Her er det viktig å understreke at innretningen på denne undersøkelsen er annerledes enn i journalistundersøkelsen, og at omfanget av våre spørsmål om helse er mindre. Dermed skaper vi kun litt i overflaten av forholdet mellom frilanseres arbeidskår og opplevd helse. I innledningen tok vi også opp noen metodeutfordringer med måten våre helsespørsmål er formulert på, og at det er mange nyanser vi ikke fanger opp rundt temaet. Det er likevel interessant å se om frilanseres helse skiller seg ut fra hva norske journalister generelt rapporterte om i 2012, og der det er naturlig vil vi sammenlikne våre funn med journalistundersøkelsen.

9.1. Relativt god helse

Vi har lånt innretningen på spørsmålene og bedt respondentene vurdere sin egen helse og sammenlikne dette med hvordan helsa var for et år siden. Vi har også spurt dem om arbeidsrelatert sykefravær og stilt spørsmål om hvordan de føler seg i forhold til noen ulike påstander (om man kjenner seg opplagt, frisk, sover bra osv.).

Vi ba respondentene vurdere hvordan helsa er alt i alt.

Figur 9.1 Hvordan syns du helsen din er alt i alt (i %)



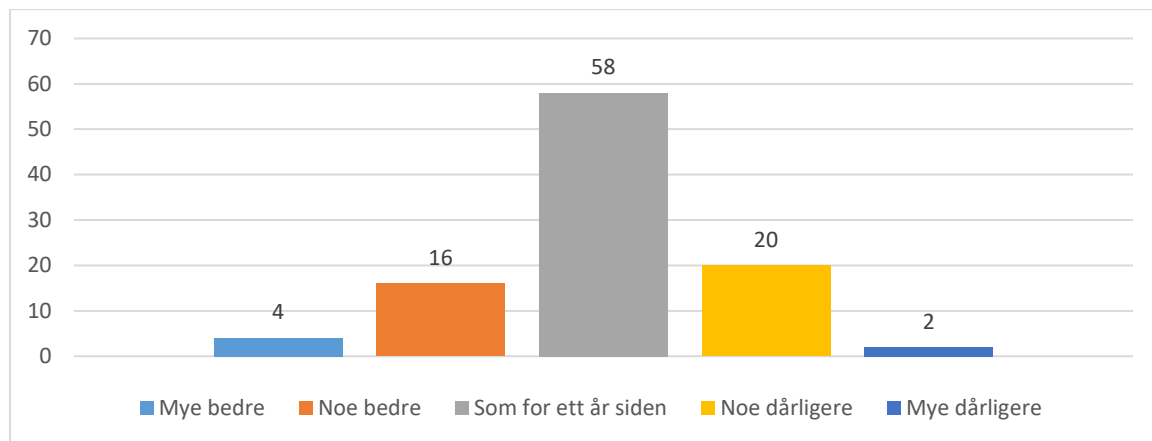
Det første vi kan slå fast er at frilansernes opplevde helse er relativt god. 12 prosent svarer at den er utmerket, 28 prosent at den er meget god og 42 prosent at den er god. I den negative enden av skalaen er det 16 prosent som beskriver helsa som mindre god og 2 prosent som dårlig. Sjekker vi opp mot kjønn, er det er det lite forskjell mellom kvinner og menn, men kvinner rapporterer om ørlite dårligere helse enn menn.

De positive beskrivelsene av egen helse samsvarer til dels med det journalistene rapportere om i 2012. Der var det 14 prosent som sa at helsa var utmerket, 36 prosent at den var meget god og 42 prosent mente den var god. Men det er en høyere andel av frilansere som rapportere om dårlig helse enn journalister generelt. I journalistundersøkelsen var det kun 8 prosent som opplevde å ha mindre god helse, mens det er dobbelt så mange frilansere i prosent som opplever det samme (16 prosent). Det er også over dobbelt så mange frilansere som mener å ha direkte dårlig helse enn journalister generelt (2 prosent mot 1 prosent). Våre spørsmål fanger ikke opp bakenforliggende årsaker til at frilanserne i denne undersøkelsen oppgir dårligere helsetilstand enn journalister generelt gjorde i 2012. Men Journalistundersøkelsen knyttet sammen helse og sykefravær med arbeidsmiljøforhold, og fant at arbeidsmiljøbelastninger tærer på journalistenes helse. Belastningene var alt fra kvantitative og kognitive krav, til rollekonflikter og konfrontasjoner med kilder og publikum. Den fant også at arbeidsmiljøressurser, som medvirkningsmuligheter, støtte på jobben og læringsmuligheter bidrar til en positiv helseutvikling blant journalistene. Frilansere generelt vil sannsynligvis ha mindre arbeidsmiljøressurser å støtte seg på enn fast ansatte. Dermed har de mindre av disse pushfaktorene som gir god helse i sin arbeidshverdag, og denne kan

være med på å forklare noe av årsaken til at de i denne undersøkelsen oppgir dårligere helse enn sine fast ansatt kolleger.

Det er også interessant å se på helseutvikling over tid.

Figur 9.2 Hvordan er helsen din i dag sammenliknet med for 1 år siden (i %)

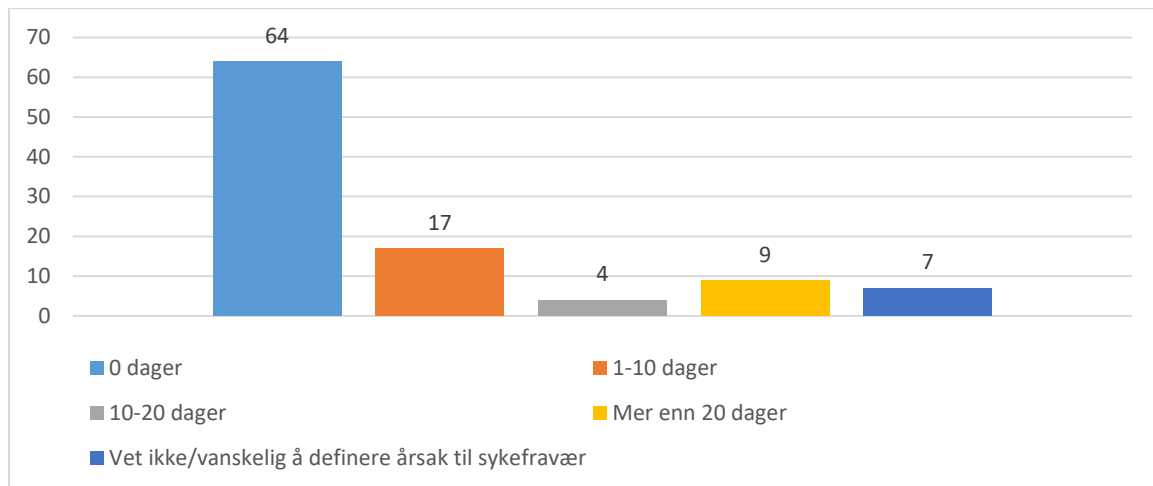


De fleste, 58 prosent, står på stedet hvil og svarer at det ikke er noen endring. Det er flere som rapporterer om en negativ helseutvikling enn en positiv, selv om tallene her er ganske like. 20 prosent mener helsa er mye bedre eller noe bedre, 21 prosent mener den er noe dårligere eller mye dårligere. Igjen samsvarer dette relativt godt med funnene i journalistundersøkelsen. Der oppga tre av fem (62 prosent) at helsa hadde stått på stedet hvil det siste året. Men også her rapporterer frilanserne i større grad om en negativ helseutvikling enn det journalistene generelt gjorde, selv om forskjellene er relativt små. I journalistundersøkelsen var det 16 prosent som oppga at helsa hadde blitt noe dårligere (mot 20 prosent av frilanserne) og 1 prosent at den hadde blitt mye dårligere det siste året. Hvis vi ser på helseutviklingen, er det av de som sier at helsa i dag er utmerket eller meget god litt i overkant av 20 prosent som sier at helsa har bli noe eller mye bedre, og 70-80 prosent sier at helsa stått på stedet hvil det siste året. Av de som oppgir at helsa er god, er det marginalt flere som oppgir at helsa har blitt noe dårligere (22 prosent mot 20 prosent generelt). Av de med mindre god eller dårlig helse er det 30 prosent som oppgir at den står på stedet hvil, mens over halvparten (56 prosent for de med mindre god helse og 50 prosent for de med dårlig helse) oppgir at helsa har blitt noe eller mye dårligere det siste året. Som i journalistundersøkelsen, viser resultatene over at de med utmerket eller meget god helse i dag mest sannsynlig vil ha samme eller bedre helsetilstand om et år. For de med mindre god eller dårlig helse, er det mindre sannsynlig at helsetilstanden vil forbedre seg.

9.2. Arbeidsrelatert sykefravær

Respondentene ble også spurt om de har hatt sykefravær som skyldes arbeidsrelaterte forhold det siste året. Her er vi interessert i både psykiske plager som stress og depresjon og fysiske plager som belastningsskader, ulykker osv. «Arbeidsrelaterte helseproblemer» definerer man ofte som helseproblemer (sykdommer og skader) som helt eller delvis forårsakes eller forverres av arbeidsforhold.

Figur 9.3 Har du hatt sykefravær det siste året som skyldes arbeidsrelaterte forhold (i %)



Figuren viser at to tredjedeler hadde ikke hatt noen form for sykefravær på grunn av dette, mens hele 30 prosent oppgir at de har hatt kortere eller lenger sykefravær knyttet til arbeidsrelaterte forhold et siste året. I tillegg er det 7 prosent som oppgir at de ikke vet eller at det er vanskelig å definere årsak til sykefravær. I journalistundersøkelsen var innretningen på spørsmålene knyttet til sykefravær litt annerledes enn vår. Der ble det først spurt om hvor mange dager man hadde vært borte fra jobb grunnet egen sykdom de siste fire ukene, og deretter et oppfølgingsspørsmål om sykefraværet var arbeidsrelatert. Her hadde omtrent hver femte journalist hatt sykefravær de siste fire ukene, og 13 prosent av disse svarte ja på at dette var arbeidsrelatert og 27 prosent at det var noe eller delvis arbeidsrelatert.

Blant frilanserne er det 9 prosent som oppgir at de har hatt langtidsfravær på mer enn 20 dager på grunn av arbeidsrelaterte forhold det siste året. Av de som oppgir at de har mindre god eller dårlig helse, er det henholdsvis 28 og 40 prosent som oppgir at de har hatt mer enn 20 dager sykefravær som skyldes arbeidsrelaterte forhold. I journalistundersøkelsen var det av de som hadde sykefravær 16 prosent som hadde lengre fravær på mer enn ti dager.

9.3. Jobber selv om man er syk

Relasjonen til oppdragsgiverne spiller også inn på hvordan frilansere forholder seg til sykdom. På spørsmål om man har opplevd å være for syk til egentlig å jobbe, men følt at det er vanskelig å melde seg syk til oppdragsgiver, deler det seg på midten mellom de som opplever dette ofte eller av og til (50 prosent), og de som sjelden eller aldri opplever dette (50 prosent). 15 prosent opplever dette ofte, og en tredjedel av og til. Kun en av fem oppgir at de aldri har følt på at det er vanskelig å melde seg syk til oppdragsgiver. Selv om tallene ikke er helt sammenlignbare, rapporterer altså frilanserne om høyere sykefravær og dårligere helse enn journalister generelt gjorde i 2012. Men samtidig jobber majoriteten av frilanserne selv om de egentlig mener seg for syke, noe som skulle tilsi at sykefraværet i realiteten burde være høyere enn det frilanserne oppgir. Det er vanskelig å trekke noen konklusjoner på hvor mye høyere det arbeidsrelaterede sykefraværet egentlig skulle vært, men at så mange oppgir at de jobber selv under sykdom, tyder på et relativt høyt press på å være tilgjengelig for oppdragsgivere, og kanskje utfordringer med å få aksept for sykefravær. En helt enkel forklaringsmodell kan være at en frilanser som er mye syk/har høyt sykefravær fort erstattes med en som aldri takker nei på grunn av sykdom. Dette handler også om økonomi, sykdom kan være vanskelig å håndtere, fordi fravær fra jobb eller å takke nei til oppdrag betyr tap av inntekt (Mathisen & Andreassen, 2016 s. 49). Det eksisterer mange myter om mediefolk og deres forhold til jobben. En handler om at journalister ikke arbeider som journalister, de er journalister. En arbeidsmiljøundersøkelse fra Danmark konkluderte med at nyhetsjournalister nærmest var nødt til å gamble med helsa for å møte kravene til deadliner, kvalitet og omstillingsevne.²¹ Den samme undersøkelsen pekte også på at redaksjonelt arbeid er preget av stor fleksibilitet, frihet og individuelle arbeidsformer. Dette gir utfordringer med å sette grenser, det blir ansett som et personlig problem om man ikke takler presset og ikke som et strukturelt problem knyttet til arbeidsplassen eller arbeidsmiljø. Mest sannsynlig er dette presset ikke noe mindre for frilansere enn ansatte, og det ligger mye sårbarhet i å vite at man fort kan ramle ut hvis man takker nei til oppdrag på grunn av sykdom.

²¹ <https://forskning.no/stress-arbeid/journalister-velger-jobb-framfor-helse/850951>

9.4. Føler seg helt ok

Undersøkelsen inneholder et siste spørsmål om helse der vi kartlegger hvordan frilanserne har følt seg de siste fire ukene. Spørsmålet består av sju ulike påstander der respondentene ble bedt om å plassere seg på en skala fra en til fem om i hvilken grad påstanden passet for dem. Jo høyere verdi gjennomsnittet på hvert spørsmål har, jo bedre helse rapporterer frilanserne om på de ulike påstandene. Hovedtrekket er at frilansere plasserer seg litt under gjennomsnittet i et helse-uhelse kontinuum. De føler seg i litt større grad iderike og kreative og kjenner seg friske, men i litt mindre grad at de har mye energi og lett for å konsentrere seg. Hvis vi går litt nærmere inn på fordelingen innenfor de ulike påstandene, er det flest som svarer positivt på påstandene at de kjenner seg iderike og kreative (58 prosent har krysset av for 5 eller 4) og at de kjenner seg friske (62 prosent har krysset av for 5 eller 4). De spørsmålene der flest legger seg på et gjennomsnitt (krysset av for 3) er påstandene om at man har lett for å konsentrere seg (38 prosent) og har mye energi (36 prosent). Når det gjelder påstandene der flest har svart negativt (krysset av for 1 eller 2) er det 20 prosent som svarer negativt på at de sover bra og 23 prosent som svarer negativt på at de har mye energi. Denne spørsmålsformen er hentet fra journalistundersøkelsen, og er det eneste spørsmålet hos oss som er en gradert skala fra 1 til 5 der respondentene plasserer seg etter i hvilken grad de er enig/uenig. Metodisk blir det dermed utfordrende for oss å knytte dette spørsmålet til de andre helsespørsmålene våre, og det genererte også en del respons fra respondenter som synes det var vanskelig å plassere seg på denne skalaen så lenge det ikke var andre spørsmål som kunne utdype svaralternativene. Det er derfor litt begrenset hvilke konklusjoner vi kan trekke fra dette, men det virker som frilanserne føler at de har det helt greit, men heller ikke mer.

9.5. Konklusjon: Dårligere helse enn journalister generelt

Oppsummert er helsa til frilanserne relativt god, men sammenliknet med journalistundersøkelsen fra 2012 har frilansere dårligere helse enn journalister generelt hadde for syv år siden. Selv om ikke denne undersøkelsen har tallmateriale til å underbygge dette, kan en mulig årsak være at frilansere har mindre arbeidsmiljøfremende ressurser. Alenegangen som frilanser kan dermed også ha en helsemessig pris. Det er en ganske høy andel av frilanserne som oppgir at de har arbeidsrelatert sykefravær det siste året, og nesten ti prosent har hatt sykefravær på over 20 dager. Den siste gruppa er også de som oppgir at de har dårligst helse generelt. Samtidig oppgir halvparten av respondentene at de ofte eller

av og til jobber selv om de egentlig er for syke. Dette betyr at sykefraværet mest sannsynlig burde vært enda høyere, og at mange frilansere har problemer med å prioritere helse fremfor arbeid. Når det kommer til spørsmål om hvordan frilansere føler seg i det daglige, har de det helt på det jevne.

10.0 Sluttdiskusjon: Høy trivsel – men dårlige kår.

I denne rapporten har vi sett på hvem frilanserne er og hvordan de jobber. Vi har undersøkt den økonomiske ståa og inntjeninga de har som frilansere. Vi har sett på hva som motiverer dem til å være frilansere, hvordan de trives i rollen og sett litt på helsetilstanden. Vi har også gått inn på hvordan de forholder seg til etiske dilemmaer og vurderinger, og forholdet de har til kommunikasjons- og PR-bransjen. I dette avsluttende kapitlet skal vi samle trådene og forsøke å løfte blikket litt.

Hvis vi prøver oss på å gi en beskrivelse av den typiske frilanseren vi møter i materialet vårt, ser vedkommende omtrent ut som dette: Hun har høy utdanning og jobber gjerne med litt lengre formater enn ren nyhetsjournalistikk. Som regel jobber hun for noen faste oppdragsgivere, og tilgangen på nye oppdragsgivere er relativt god. Hun har hjemmekontor, og der er hun ofte både i helger og til uregelmessige tider. Hun opplever at det kan være vanskelig å skille mellom jobb og fritid. Hun tar også ut lite ferie, noe som betyr at hun nesten alltid er «på» i forhold til jobben. Frilansjobben er ikke imidlertid ikke på fulltid, den kombinerer hun med annen type arbeid. En årsak til dette er at lønna er lav, og hun opplever at oppdragsgiverne i lite grad er villige til å følge organisasjonenes gjeldende satser for betaling. Men tross alt, hun trives veldig godt med jobben hun gjør. Hun opplever at den gir henne gode faglige muligheter. Og det er en viss sjanse for at hun selv har valgt å være frilanser.

Denne grovtegnede beskrivelsen av en typisk frilanser viser også at funnene våre peker i to tydelige og totalt motsatte retninger. Den ene peker mot frilanslivet som en sårbar og prekær tilværelse, den andre som et yrkesliv med høy trivsel og faglige muligheter. Hvis vi ser på sårbarhet og det prekære først, er dette noen av de funnene som tydeligst synliggjør frilansernes tøffe arbeidskår:

- Lav lønn. Over halvparten av respondentene i denne surveyen tjener under 250 000 i året på frilansvirksomheten sin, og snittlønna er langt under bransjelønna til redaksjonelt ansatte i faste stillinger. 22 prosent av de som kun lever av frilansing, tjener nær bransjelønn eller bedre. En tredjedel har ei årsinntekt på 350.000 kroner eller lavere – til tross for høy utdanning.
- Frilanserne tar ut lite ferie.

- Det er også mange som i liten grad skiller mellom arbeid og fritid. For noen er dette helt greit, men for mange gir dette en følelse av manglende kontroll over arbeidshverdagen. Det er også en høy helgebekostning, 55 prosent oppgir at de jobber hver eller annenhver helg.
- Den er en mangel på sykeforsikringer og pensjonsordninger, noe som er skjørt siden sosiale goder i stor grad må bekostes selv av selvstendig næringsdrivende.
- Mange har heller ikke en inntektsbuffer hvis noe uforutsett skulle skje. Det gjør frilanserne sårbare i forhold til alt fra sykdom til om vaskemaskinen skulle ryke.
- Mange oppgir også at de tar på seg oppdrag de egentlig ikke har tid til. Dermed blir forestillinga om friheten som følger med det å være frilans ofte ikke helt reell.
- Mangel på både tid og økonomi er viktige grunner til at frilanserne har utfordringer med å holde seg faglig oppdatert.
- De fleste kombinerer frilansing med annen inntekt. Det kan være et uttrykk for at vilkårene de jobber under i seg selv ikke er bærekraftige, og at de ikke kan leve av frilansing alene. Det kan selvsagt også være uttrykk for at de har en annen primærjobb og at frilansing er mer som en bigeskjeft.
- Vilkaene settes av oppdragsgiverne, og disse følger i liten grad satsene som er fremforhandlet mellom organisasjonene.
- Dette fører til andelen av respondentene som vurderer framtida si i bransjen blir høy. Gitt den nåværende situasjonen vurderer en fjerdedel å forlate mediebransjen/journalistikken, og en fjerdedel er usikker.

På den andre siden gjør vi også mange funn som indikerer at disse respondentene har mange styrker og gir uttrykk for høy grad av trivsel. De opplever at frilansjobben gir mange profesjonelle muligheter:

- 75 prosent av respondentene trives veldig godt eller ganske godt i rollen som frilanser. Det er med andre ord en tydelig overvekt mot høy trivsel i vårt materiale.
- Det er heller ingen negativ utvikling i trivselen, alt i alt. Nesten halvparten trives ikke dårligere enn for tre år siden, og det er like mange som trives bedre enn det er som dårligere.

- Frilanserne er høyt utdanna. De ligger langt over landsgjennomsnittet når det gjelder høyere utdanning, og den høye formalkompetansen er en stor styrke slik det norske arbeidsmarkedet utvikler seg.
- Omtrent halvparten er frilansere av eget valg. Det er altså ikke en tilværelse de tvunget ut i fordi de ikke får eller har mistet faste jobber. Samtidig oppgir 9 prosent at de ble nedbemannet og 11 prosent at de ikke får fast jobb. Hele 26 prosent oppgir at det ikke finnes faste jobber tilgjengelig.
- Hovedmotivasjonen for de som er frilansere av eget ønske er faglig frihet og faglige muligheter. Mulighet for faglig fordypning og mulighet til å bruke en spisskompetanse er også en viktig motivasjonsfaktor. Det er altså en positiv begrunnelse for å velge frilanstilværelsen som driver de fleste.
- Tre fjerdedeler tar oppdrag der de enten sjøl bestemmer innhold, eller der dette skjer i kombinasjon med oppdragsgiver. Dette er et tegn på faglig autonomi hos frilansere, der de i stor grad jobber med egne ideer, og kan settes i kontrast til fast ansatte i “hamsterhjulet”, som kanskje oftere blir pålagt arbeidsoppgaver i travle nyhetsredaksjoner.
- Flertallet søker ikke faste jobber, og gjør dermed ingen aktive forsøk på å få fast jobb. Dette er ikke nødvendigvis et tegn på styrke, men kan også være et uttrykk for at det ikke er faste jobber å søke. Samtidig kan det bety at de ikke ønsker seg vekk.
- Selv om inntjeninga er dårlig, har de fleste faste oppdragsgivere. Det gir en slags trygghet og stabilitet, og også forutsigbarhet i forhold til hvordan oppdragene kommer inn. Nesten fire av fem har også fått nye oppdragsgivere foregående år, som indikerer at det er tilgang på oppdrag.
- Selv om frilanstilværelsen ofte innebærer mye alenegang, har våre respondenter strukturer for å diskutere etikk, enten det er med kolleger eller oppdragsgivere. Det er få som aldri diskuterer etikk med noen.
- Som frilanser står man på utsida av de redaksjonelle miljøene, og dermed på utsida når avgjørelser tas. Men våre respondenter opplever relativt sjelden problemer med at stoffet de leverer gir brukt på måter de ikke kan stå inne for. Dette er et uttrykk for frilansere faktisk har en faglig kontroll over det de produserer.

Det tegner seg dermed et tydelig paradoks i vårt materiale; frilanserne i 2019 har dårlige og til dels elendige økonomiske rammevilkår, og lever under usikre forhold. Like fullt trives de godt og holder et høyt faglig nivå. Det er altså en spenning eller motsetning mellom sårbarhet og tilfredshet som kommer til uttrykk her. Spørsmålet vi sitter igjen med er hva denne trivselen er et uttrykk for, når vilkårene de jobber under er så dårlige? Det er selvsagt mulig at våre respondenter snakker seg sjøl opp i for stor grad, for å rettferdiggjøre tilværelsen og valget sitt ovenfor omgivelser, kolleger familie og seg sjøl. Her spiller kanskje illusjonen eller myten om «den lykkelige fattige kunster» inn: fordi man trives så godt med arbeidet man gjør, trenger man ikke det alle andre tar for gitt. Faren er at denne kan bli en selvforsterkende myte som gjør at det blir vanskelig å endre på vilkårene frilanserne jobber under. Vi ser det for eksempel i forhold til porteføljejobbingen. På et marked der tilbudet er høyere enn etterspørselen, er det mange, gjerne unge, frilansere som går med på betingelser som undergraver satsene i bytte mot erfaring eller som forsøk på å jobbe seg inn i bransjen. Hvis mange nok er villige til å jobbe under dårlige vilkår, har oppdragsgiverne få initiativer til å endre betingelsene. Det skjeve maktforholdet mellom frilanserne og oppdragsgivere betyr også at presset for bedre vilkår ikke kan komme fra den enkelte frilanser alene.

Men trivselen kan også settes inn i en diskusjon om hvilken status frilanserne har, og om denne statusen har endra seg. Tidligere kunne det kanskje være litt skam forbundet med det å være frilanser, der frilanseren ble møtt med en «stakkars deg som ikke får fast jobb»-holdning. Men utviklingen i arbeidslivet har gjort entreprenøriell virksomhet og oppstartvirksomhet mer vanlig, mer naturlig og mer verdsatt. Entreprenørielle ferdigheter, omstillingsevne, evne til nyteknung – blir stadig viktigere for alle journalister. Frilansere som er vant til å utvikle prosjekter, omstille seg og finne løsninger kan til og med ha et fortrinn i forhold til sine fast ansatte kolleger siden de allerede er i en situasjon der de trenger disse egenskapene for å klare seg som frilansere. Vi ser at flertallet av frilanserne ikke søker fast jobb, og har stilt spørsmålet om dette er uttrykk for at det ikke finnes faste jobber å søke på, eller om det er et uttrykk for at man rett og slett ikke kan tenke seg fast tilsetning. Knytter vi dette opp mot de andre indikatorene vi har på styrkene ved frilanstilværelsen, underbygger dette at den rapporterte trivselen er reell. Kanskje kan det også være slik at man anser å ha det bedre som vellykka frilanser en fast ansatt i en utrygg stilling.

I innledningskapittelet tok vi opp to forskjellige prismer vi kan betrakte frilanslivet gjennom. Den spenningen eller paradokset vi finner mellom sårbarhet og utrygghet på den ene siden og høy trivsel på den andre, har også gjenklang i de to motstridende perspektivene; marginaliserte arbeidere under prekære forhold og portfoliomodellen som vektlegger entreprenøriell vekst. På mange måter peker frilansernes beskrivelse av svært dårlige økonomiske forhold, mye arbeid og lite fritid mot en større individualisering av arbeidslivet og mer usikkerhet som leder i retning av Standings beskrivelse av prekariatet. De økonomiske vilkårene til frilanserne framtrer som marginale. Det er oppdragsgiverne som definerer rammene og frilanserne er priggitt deres vilkår. Styrkeholdet er skjevt, med en tydelig ubalanse i makt.

Samtidig kan vi spore en stayerevne og motstandsdyktighet hos frilanserne som blir tillagt stor vekt i en entreprenørskapsdiskurs. De liker fleksibiliteten og ønsker å være frilansere, og de oppgir de faglige mulighetene det gir som den viktigste motivasjonen. Men baksiden av medaljen er at den friheten som ligger til grunn for valget ofte er mest som en illusjon.

I et fagforeningsperspektiv åpner materialet vårt for mange sentrale og prinsipielle spørsmål. Å jobbe under dårlige vilkår har selvsagt store konsekvenser for hverdag, livsutfoldelse og framtidsmuligheter for den enkelte. Her ligger det viktige oppgaver for fagforeningene som arbeider for medlemmenes rettigheter og vilkår. De entydige funnene knyttet til sårbarhet og dårlige kår viser at dette handler om strukturelle skjevheter, og ikke er knyttet til hvor dyktig den enkelte frilanser er til å forhandle. Her er det også verdt å merke seg den høye andelen frilansere som opplever at oppdragsgivere og redaktører ikke forholder seg til de veiledende satsene fra NJ og Kritikerlaget. Den høye forekomsten av deltid er et annet sentralt område å ta tak i.

Diskusjonen om frilansernes kår har også et samfunnsmessig, demokratisk aspekt, nemlig journalistikkens viktige rolle i et demokratisk samfunn. Frie kritikere er viktige stemmer i medievirkeligheten, og frilansjournalister, -fotografer og kritikere bidrar til flere og andre perspektiv i mediene. Slik har de også betydning for mangfold med tanke på innhold og hvilke deler av virkeligheten som formidles. Men vilkårene journalistikken blir til under, får betydning for hvilket innhold det gis rom og mulighet for å skape. Arbeidsforholdene for journalister får betydning for journalistisk kvalitet og muligheten for å fylle den maktkritiske

rollen og drive undersøkende journalistikk. Dermed handler frilansernes kår også om den rollen og funksjonen journalistikken kan fylle i demokrati og offentlighet.

Denne rapporten har gitt noen svar. Vi vet selvsagt ikke om det er tendenser i materialet vårt som bidrar til at beskrivelsen av vilkårene blir så dårlige som de er. Det er nærliggende å tenke at frilansere som sliter og opplever egne arbeidsvilkår som vanskelige og utfordrende, i større grad vil finne det formålstjenlig å svare på en undersøkelse som denne, enn frilansere som er fornøyde, travle og tjener godt. Det er et viktig premiss å ta med seg i den videre diskusjonen. Samtidig er svarprosenten relativt høy, og svarene på mange av spørsmålene peker ganske så entydig i samme retning. Det underbygger at forskning om vilkårene for den journalistikken som skapes utenfor de etablerte mediehusene og redaksjonene gir viktige bidrag til vår forståelse av journalistikken og mediebransjen som arbeidsliv.

Litteraturliste:

Beck, Ulrich (2000) *The Brave New World of Work*. Cambridge, Polity Press.

Bjerke, Paul, Fonn, Birgitte Kjos & Mathisen, Birgit Røe (red.) (2019) *Journalistikk – profesjon i endring*. Stamsund, Orkana Akademisk.

Bjartnes, Anders & Omdal, Sven Egil (2013) Journalistikkens nye blindsoner. I: Omdal, Sven Egil (red.) *Journalistikk og demokrati. Hvor går mediene? Hva kan gjøres?* Oslo, Fritt Ord, s. 97–112.

Brurås, Svein. 2009. *Kriminaljournalistikkens etikk: PFU-uttalelser belyst fra tre moralfilosofiske posisjoner*. PhD -avhandling Universitet I Bergen.

Cohen, Nicole S. 2016. *Writers' Rights: Freelance Journalism in a Digital Age*. McGill-Queen's University Press: Montreal & Kingston.

Das, Jahnnabi (2007) "Sydney freelance journalists and the notion of professionalism". *Pacific journalism Review* 13 (1), s. 142–160. Auckland, Australia.

Deuze, Mark (2008) "What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered". *Journalism*. Vol 6.(4), s 442–464. London. Sage publication.

Deuze, Mark (2011) *Managing Media work*. Sage.

Deuze Mark and Fortunati, Leopoldina (2011) "Atypical Newswork, Atypical Media Management". In Deuze, Mark (2011): *Managing Media work*. Sage.

Deuze, Mark and Witschge, Tamara (2017) Beyond journalism: Theorizing the transformation of journalism. *Journalism* Vol. 19(2) 165–181

Dølvik, Jon Erik, Fløtten, Tone, Hippe, Jon M. og Jordfald, Bård (2014) *Den nordiske modellen mot 2030. Et nytt kapittel?* Oslo, Fafo-rapport 2014:46.

Dølvik Jon Erik og Steen, Johan Røed (2018) *The Nordic Future of Work. Drivers, Institutions and Politics*. Report, Nordic Council of Ministers.

Edström Maria. & Ladendorf, Martina, (2012) "Freelance Journalists as a Flexible Workforce in Media Industries". *Journalism Practice*, Vol. 6(5-6), s. 711–721.

Ertell, Michael & Pech, Eberhard, Ullsberger, Peter, Knesebeck, Olav von Dem & Siegrist, Johannes (2005) Adverse psychosocial working conditions and subjective health in freelance media workers, *Work & Stress*

Fonn, Birgitte Kjos (2105). *50 år med journalistutdanning. En historie om akademiseringen av et yrkesfag*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Fonn, Birgitte Kjos, Bjerke, Paul, Knudsen, Anders Graver og Mathisen, Birgit Røe: Et nytt journalistisk landskap. I Bjerke, Paul, Fonn, Birgitte Kjos & Mathisen, Birgit Røe (red.) (2019) *Journalistikk – profesjon i endring*. Stamsund, Orkana Akademisk.

Frölich, Romy, Koch, Thomas and Obermaier, Magdalena (2013) "What's the Harm in moonlighting? A Qualitative Survey on the Role Conflicts of Freelance Journalists with Secondary Employment in the Field of PR" *Media, Culture & Society* 35 (7): 809–829.

Grimsmo, Asbjørn & Heen, Hanne (2013). *Journalistundersøkelsen 2013*. Rapport fra Arbeidsforskningsinstituttet.

Gollmitzer, Mirjam (2014) "Precariously Employed Watchdogs?" *Journalism Practice* 8:6. s 826–841

Hansson, Atle. (2011) *Frilans. En komplett handbok for frilansere*. Frilansinfo.

Harte, Dave, Turner, Jerome and Williams, Andy (2016). Discourses of Enterpris in Hyperlocal Community News in the UK. *Journalism Practice*, 10(2), 233–250.

Hvid, Helge and Falkum, Eivind red (2019). *Work and wellbeing in the Nordic Countries. Critical perspectives on the world's best working lives*. London & New York, Routledge

Hovden, Jan Fredrik (2008) *Profane and Sacred: A Study of the Norwegian Journalistic Field*. Bergen, University of Bergen.

Jacobsen, Dag Ingvar (2015). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. 3. utgave. Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Karlsnes, Bente & Steensen, Steen (2019). *Fra fast lokaljournalist til midlertidig digitalt hode: Utviklingen i arbeidsmarkedet for journalister 1987-2017*. Norsk Medietidsskrift (i review)

- Ladendorf, Martina. (2012) "Freelance Journalists' Ethical Boundary Settings in Information Work". *Nordicom Review* 33 (1): 83–98.
- Mathisen, Birgit Røe (2016) Entrepreneurs and Idealists – Freelance Journalists at the Intersection of Autonomy and Constraints. *Journalism Practice*, DOI: 10.1080/17512786.2016.1199284.
- Mathisen, Birgit Røe (2018) Ethical Boundaries among Freelance Journalists. *Journalism Practice*, doi:10.1080/17512786.2018.1548301
- Mathisen, Birgit Røe (2019): Frilansjournalister i spennet mellom profesjonsideal og kommersielle hensyn. I Bjerke, Paul, Fonn, Birgitte Kjos & Mathisen, Birgit Røe (red.) (2019) *Journalistikk – profesjon i endring*. Stamsund, Orkana Akademisk.
- Mathisen, Birgit Røe og Andreassen, Jan Erik (2016) *Fri, men sårbar. Frilansjournalisten i et omskiftelig arbeidsmarked*. Nord-rapport nr 2-2016.
- Mathisen, Birgit & Morlandstø, Lisbeth (red.) (2018) *Lokale medier. Samfunnsrolle, offentlighet og opinionsdanning*. Oslo, Cappelen Damm Akademisk.
- Massey, B. L., & Elmore, C. J. (2011) HAPPIER WORKING FOR THEMSELVES? *Journalism Practice*, 5(6), 672–686.
- Nygren, Gunnar (2008) *Yrke på glid: om journalistrollens de-professionalisering*. Stockholm: SIMO.
- Obermaier, Magdalena and Koch, Thomas (2015) Mind the Gap: Consequences of inter-role conflicts of freelance journalists with secondary employment in the field of public relations. *Journalism*. Vol. 16(5) 615–629
- Ramborg, Marte; Mosesdottir, Lilja & Østreng, Elisabeth (2016). *Frilansere: Frihet og frykt*. Notat fra tankesmia Agenda.
- Raaum, Odd (1999) *Pressen er løs! Fronter i journalistenes faglige frigjøring* Oslo: Pax Forlag
- Ruud, Geir Terje (2014) *Journalistiske entreprenører. Medienes krise – din mulighet*. Oslo, Cappelen Damm Akademisk
- Ryan, Kathleen (2009) "The performative journalist. Job satisfaction, temporary workers and American Television News". *Journalism* vol. 10(5): p. 647-664
- Sennett, Richard (2001) *Det fleksible mennesket. Personlige konsekvenser av å arbeide i den nye kapitalismen*. Bergen, Fagbokforlaget
- Singer, Jane B (2018) Entrepreneurial Journalism. I Vos, Tim P red *Journalism*. Mouton, Degruyter
- Smeaton, Deborah (2003) Self-employed workers: calling the shots or hesitant independentts? A consideration of trends. *Work, Employment and society*. Volume 17(2), p. 379–391. London. Sage publications.

Standing, Guy (2011) *The Precariat. The New Dangerous Class*. London, Bloomsbury Academic.

Sørensen, Bjørg og Grimsmo, Asbjørn (2005) *Tatt av ordet*. Oslo, Arbeidsforskningsinstituttet.

Walters, Emma, Warren, Christopher and Dobbie, Mike (2006) *The Changing Nature of Work. A global survey and case study of atypical work in the media industry*. International Federation of Journalists.

Witschge, Tamara and Harbers, Frank (2018) The Entrepreneurial journalist. I Eldridge, Scott & Franklin, Bob red *The Routledge Handbook of Developments in Digital Journalism Studies* London, Routledge, s. 86–98

Örnebring, Henrik (2009) The Two Professionalism of Journalism: Journalism and the changing context of work. Working paper. *Reuters Institute for the Study of Journalism*. University of Oxford.

Østbye, Helge, Helland, Knut, Knapkog, Karl, Larsen, Leif Ole & Moe, Halvard (2013) *Metodebok for mediefag*. Oslo, Fagbokforlaget.

Aarønæs, Lars (2014) *Frilansinitiativet. Utkast til rapport*. <https://docplayer.me/984972-Frilansinitiativet-utkast-til-rapport.html>